
بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI / 841
Kaynak Eserler: 56

Redaksiyon: Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ

Giriş ve Birinci Bölüm: Dr. Yaşar YİĞİT
İkinci Bölüm: Mehmet KESKİN
Üçüncü ve Dördüncü Bölüm: Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ

Tashih:
Hacı Duran NAMLI

Grafik & Tasarım:
Emre YILDIZ

Baskı:
Başak Matbaacılık
Tel: 0312. 397 16 17

2. Baskı, Ankara 2013

ISBN 978-975-19-5166-3
2013-06-Y-0003-841
Sertifika No:12930
Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 23.06.2010/63

İletişim:
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış:
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

ZEKÂT İLMİHALİ

DİB
YAYINLARI

Ön Söz

Yeryüzünün halifesi, varlıkların en mükemmeli ve en mükerremi olan insan medenî bir varlıktır, bu sebeple tek başına değil hemcinsleriyle birlikte yaşar. Irkı, rengi, dili ve biyolojik yapısı gibi bilgisi, eğitimi, ahlakı, davranışları, becerisi, yetenekleri, gücü, dünya nimetlerinden yararlanabilme imkânı ve kazancı farklıdır. Bu farklılık sebebiyle insanlar birbirlerine muhtaçtırlar. Bu nedenle tarih boyunca her toplumda zayıflar ve güçlüler, fakirler ve zenginler var olagelmiştir. Bu, ilahî bir takdir ve sosyal bir olgudur. "Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı." (Nahl, 16/71), "Şüphesiz Rabbin, dilediğine rızkı bol bol verir ve (dilediğine) kısar. Çünkü O, gerçekten kullarından haberdardır ve onları görmektedir." (İsra, 17/30) anlamındaki ayetler ve benzeri birçok ayet (bk. Ra'd, 13/26; Kasas, 28/82; Ankebut, 29/62;Rum, 30/37; Sebe, 34/36, 39) bu gerçeği ifade etmektedir. Yüce Allah insanlara rızkı farklı ve belirli ölçülerde vermemiş olsaydı, toplumda azgınlık ve fesat olurdu: "Allah kullarına (hepsine birden) rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat o, rızkı dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz o, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir" (Şura, 42/27) ayeti bu gerçeği açık-seçik ifade etmektedir.

Toplum varlığının sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi, bireyler arası sürtüşme ve çatışmanın, gerilim ve gerginliğin önlenebilmesi, zengin ve fakirler arasındaki dengenin sağlanabilmesi ve ekonomik farklılığın uçuruma dönüşmemesi için sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya ihtiyaç vardır. Bu sebeple olmalı ki yüce Rabbimiz; Kur'an'da varlıklı insanların mallarında, fakirler için belirli bir hisse olduğunu bildirmektedir. (bk. Meâric, 70/22-25; Zâriyât, 51/19) Bu hisse, zenginlerin fakirlere bir lütfu değil bir görevi, fakirlerin hakkıdır. Onun için zenginler fakirlerin haklarını verecek ve onları minnet altına almayacaktır. Bu husus Kur'an'da, "Ey inananlar! Zekât dâhil her türlü sadakanızı başa kakmak ve eziyete dönüştürmek sûretiyle boşa çıkarmayınız. Bu, inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kişinin tutumudur" (Bakara, 2/264) anlamındaki ayet ile dile getirilmektedir. Ayetten anlaşıldığına göre; zengin, verirken gönülsüz vermeyecek, verdiğini başa kakmayacak, aynı şekilde fakir de alırken ezilmeyecek ve mahcubiyet duymayacaktır. Çünkü biri borcunu ödemekte, diğeri hakkını almaktadır.

Müslüman toplumun en belirgin özelliğinden biri, sosyal yardımlaşma ve dayanışma erdeminin önplana çıkmış olmasıdır. Çünkü İslam dini, ekonomik dengesizliğin yol açabileceği muhtemel olumsuz sonuçların azaltılabilmesi için zekât, sadaka, infak ve muhtaçlara borç vermeyi dinî bir görev saymış, hatta karz-ı haseni Allah'a borç verme olarak nitelemiştir. (Müzemmil, 73/20; Mücadele, 57/18; Tevbe, 9/60; Bakara, 2/177) Çünkü zekât, sadaka, infak ve karz-ı hasen, toplumsal huzurun sigortasıdır.

Toplumda sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın, sadaka, infak ve karz-ı hasenin terk edilmesi vücuttaki bir uzvun hastalanması gibidir. Bu hastalığa karşı tedbir alınmazsa hastalık artar, kronikleşir ve tedavi edilemez hâle gelir.

Aynı şekilde toplumda sadaka, infak ve karz-ı hasen terk edilirse sosyal hastalıklar ve problemler ortaya çıkar. Tedbir alınmazsa toplumda bozulma ve çatışma olur, güven ve huzur kaybolur. Bu sebeple olmalı ki yüce Rabbimiz, "Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın" (Bakara, 2/195) ve "Kendinizi öldürmeyin" (Nisa, 4/29) buyurmuştur.

Namaz ve oruç ibadeti bireysel gelişme, yükselme ve arınmayı (Ankebut, 29/45, Bakara, 2/183) sağladığı gibi zekât, sadaka, infak ve karz-ı hasen de cimrilik ve bencilliği önler, malın kul hakkından temizlenmesini sağlar. (Tevbe 9/103) Zekât, sadaka, infak ve karz-ı hasen; sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı, Allah'ın rızası ve sevgisini kazanmayı, zengin ile fakir arasında saygı ve sevgi köprüsünü sağlar. Bu itibarla zekât, sadaka, infak ve karz-ı hasenin iyi özümsenmesi, benimsenmesi, toplumda işlev kazanması ve kurumsal hâle getirilmesi gerekir.

Yasal görevlerinden biri toplumu din konusunda aydınlatma olan ***Diyanet İşleri Başkanlığı***, bu görevini yayın yoluyla yerine getirebilmek için İslam'ın beş temel esası arasında yer alan namaz, oruç ve hac ibadetiyle ilgili geniş kitlelere ulaşacak, sade ve anlaşılır bir üslupla ilmihal kitapçıkları hazırlatıp yayımlamıştır. "***Zekât İlmihali***"ni de ilave ederek formel ibadetlerle ilgili ilmihal serisini tamamlamayı hedeflemiş ve elinizdeki eserin bu amaçla hazırlanmasını istemiştir.

Eser, hazırlanırken İslam'ın ana kaynakları Kur'an ve Sünnet esas alındı. Kur'an ve Sünnetin farklı yorumundan kaynaklanan konu ile ilgili mezheplerin görüşlerine mukayeseli olarak yer verildi. Görüşler, hükümler ve bilgiler ayet ve hadislerle delillendirilmeye çalışıldı. Yararlanılan ayet, hadis ve diğer kaynaklar metin içinde, kaynaklar ile ilgili bilgiler bibliyoğrafyada verildi.

Eser, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde zekât ve iktisadi hayat, fakirlik ve zenginlik olgusu, zekâtın Kur'an ve sünnetteki yeri, zekâtın alan ve veren açısından önemi üzerinde duruldu. İkinci bölümde hangi ürün ve mallardan zekât verileceği, bu ürün ve malların nisap miktarları anlatıldı. Üçüncü bölümde zekâtın ödenmesi, zekât verecek ve alacakların nitelikleri, ödeme şartları ve zamanı işlendi. Dördüncü bölümde ise sosyal yardımlaşma ve dayanışma açısından zekât ile aynı amacı taşıyan sadaka, infak ve karz-ı hasen anlatıldı.

Eserin, İslam'ın beş temel esasından biri olan zekât ibadetinin anlaşılması ve uygulanması konusunda katkı sağlaması en büyük arzumuzdur. Başarı ancak Allah'ın yardımı ile mümkündür.

01.04.2010, Ankara

Giriş

Zenginlik ve Fakirlik Açısından Zekât ve İktisadî Hayat

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِۚ فَمَا الَّذ۪ينَ فُضِّلُوا بِرَآدّ۪ي رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ ف۪يهِ سَوَآءٌۜ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ

"Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere aktarıyorlar da hepsi onda eşit oluyorlar değil! Şimdi Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?"

(Nahl, 16/71)

Arap dilindeki “k-s-d” fiilinden türetilen “*iktisat*” kelimesi; ölçülü ve dengeli hareket etmek, mevcut olanı saklamak ve israf etmeden herhangi bir malı ihtiyacı giderecek şekilde kullanmak anlamlarına gelir. Buna göre iktisatlı bir insan, aşırılıklardan uzak dengeli bir şekilde yaşayan kimsedir. Bu sebeple iktisat, “*uygun ve dengeli davranış*” manasında anlaşılır. *İktisat*, insanın ihtiyacına göre harcama yapmasını, cimriliğe ve israfa sapmamasını gerektirir.

Doğal kaynakların gelişigüzel tüketildiği, ekonomik kaynakların eşitsizce bölüşüldüğü ve refah dağılımının adalet duygusunu sarsacak bir şekilde sürdürüldüğü dünyamızda insanlığın belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar huzur ve mutluluğa, sevgi ve saygıya, dostluk ve barışa, yardımlaşma ve paylaşmaya hasret olduğu açıktır. Şüphe yok ki vahiy ikliminden, ilahî mesajlardan uzaklaşan insanlık, gün geçtikçe bencilleşmektedir. Bunun neticesi olarak vicdan, insaf ve diğergamlık gibi erdemler zayıflamakta hatta yok olmaya doğru hızla sürüklenmek-tedir. Dünyevîleşmenin ve materyalizmin, bencillik ve bireyselliği hafızaları zorlayacak biçimde körüklediği aşikârdır. Toplum içerisinde sosyal ilişkiler, insanî ve ahlakî bir zeminden ziyade menfaat eksenine göre şekillenmektedir. Sonuçta katmanları arasında sevgi ve saygı, yardımlaşma ve dayanışma, birlik ve beraberlik söz konusu olmayan bir toplum yapılanması tezahür etmektedir.

Şu bir gerçek ki, insanlar ekonomik güç bakımından eşit bir şekilde yaratılmamışlardır. Hemen her toplumda zenginler de fakirler de vardır. Aslında toplumun ahenkli bir şekilde işleyişi için bu farklılık bir bakıma gereklidir. Çünkü insanların birbirleriyle sosyal ilişki içersinde olmaları ve yardımlaşmaları ancak bu ve benzeri farklılıkların varlığı ile mümkündür. Yüce Allah, kiminin rızkını genişletir, kiminin rızkını da daraltır. İnsanların rızıklarındaki bu

farklılıkta ilahî bir tasarruf söz konusudur. Nitekim ayet bu hususu açıkça ifade etmektedir:

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا

“Şüphesiz Rabbin, dilediğine rızkı bol bol verir ve (***dilediğine***) kısar. Çünkü o, gerçekten kullarından haberdardır ve onları görmektedir.” (İsra, 17/30)

Bir başka ayette rızıklardaki farklılık şöyle dile getirilmektedir:

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي
رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ

“Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere aktarıyorlar da hepsi onda eşit oluyorlar da değil! Şimdi Allah’ın nimetini mi inkâr ediyorlar?” (Nahl, 16/71)

Böylesi bir yapılanmada bir tarafta fakirler, diğer tarafta ise zenginler yer almaktadır. Toplumda fakir ve zengin şeklinde iki sınıfın yer alması tabiî olup sadece bugünün değil geçmiş toplumların da bir gerçeğidir: Nitekim Kur’an’da bu husus şöyle ifade edilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى
أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَى
بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَى أَنْ تَعْدِلُوا

“Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (***Şahitlik ettikleriniz***) zengin veya fakir de olsalar (***adaletten ayrılmayın***). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır.” (Nisa, 4/135)

Ayet, zengin ve fakir ayırımının, sadece bugünün değil geçmiş toplumların da bir gerçeği olduğuna işaret etmektedir.

Öteden beri sorun, toplumda farklı gelir düzeyine sahip sınıfların bulunması değil bu sınıflar arasındaki yardımlaşma ve dayanışmanın, sevgi ve saygının kaybolmasıdır. Günümüzde öne çıkan problem de budur. Nitekim değişik kuruluşlar tarafından açıklanan istatistikler, bir milyar insanın günde bir dolara geçindiğini, zenginlerin bu kesimden 38 bin 486 kat fazla gelir elde ettiğini ortaya koymaktadır. Dünyada, 824 milyon insan kronik açlık çekmektedir ki bütün bunlar gelir dağılımındaki ya da kaynakların kullanımındaki çarpıklığı en belirgin şekilde dillendiren örneklerdir.

Diğer taraftan ilgili örgüt ve organizasyonlar, dünya nüfusunun %10'unun dünya servetinin %85'ine sahip olduğunu; mevcut doğal kaynakların %85'ini dünya nüfusunun %15'inin kullandığını belirtmektedir. Yine dünyada her yıl yaklaşık 6 milyon çocuğun kötü ya da yetersiz beslenme yüzünden öldüğü ifade edilmektedir. Buna ilaveten yetersiz beslenme yanında çeşitli hastalıklar sebebiyle her yıl ortalama 11 milyon çocuğun 5 yaşın altındayken öldüğü belirtilmektedir. Rakamlara bakıldığında, dünya genelinde ölen çocukların %98'inin yoksul ülkelerde hayata gözlerini yumdukları görülmektedir.

Şu bir gerçek ki; bu üzücü tablolara rağmen çağımızda insanoğlunun sınırsız istek ve ihtiyaçlarını karşılama adına dünyanın sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynakları adaletten uzak bir şekilde ve bilinçsizce tüketilmektedir. Çoğu insan, bugün için kolaylıkla tüketebildiği madde ve kaynakların geleceğini düşünmemektedir. Yine çoğu kimse sahip olduğu değer ya da kaynağa, şu an dünyada milyonlarca in-

sanın muhtaç olduğu bilincinden de uzaktır. İnsanlığın bugün boğuşmakta olduğu sorunlarının merkezinde aslında bencillik ve aç gözlülük yanında, gelir dağılımındaki dengesizlik de önemli bir yer tutmaktadır. Tüketim ahlakı denilen olgudan uzaklaşma ve israf, hemen bütün toplumların yüzleştiği sorunların başında gelmektedir. Üretmeden ve bilinçsizce tüketen fert ve toplum tipi yaygınlık kazanmaktadır. Tabiî bütün insanların aynı yapıya, karakter ve ahlaka sahip olduğunu ifade etmek mümkün değildir.

Başta fakirlik problemi olmak üzere aktarılan bütün sorunlara karşı İslam'ın kendine özgü çözüm öneri ve seçenekleri vardır. Zekât, sadaka, infak ve karz-ı hasen gibi yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma seçenekleri bu tür problemler için sunulan çözüm önerilerinin başlıcalarıdır. Şüphesiz İslam dini, insanların hem dünyada hem de ahiret hayatında kurtuluşa ermelerini, kendileri, insanlar, Yaratan ve çevre ile uyum içinde yaşamalarını, kalıcı huzur ve mutluluğu yakalamalarını hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirmek için İslam dini, insanları sadece inanç ve ibadet esaslarına yönlendirmekle yetinmeyip, bunun yanı sıra adalet, doğruluk ve dürüstlük, insanlara saygı, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma ve kötülüklerden uzak durma, kendisi için istediğini insanlar için de isteme ve onları yaratandan ötürü sevme gibi temel erdemleri egemen kılmaya çalışmaktadır.

Geçmişten günümüze değin toplumların kalkınmışlık-ları, huzur ve refahları büyük ölçüde iktisadî hayata endeksli olarak değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bir başka ifadeyle zenginlik veya hayat standardının yüksekliği, beraberinde bireysel ve toplumsal mutluluğu getirmiştir. Bu itibarla bir toplum iktisadî açıdan ne kadar güçlü ise, maddî açıdan o kadar müreffeh bir toplum olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık iktisadî açıdan gelişmemiş toplumlarda, gelir dağılımındaki dengesizlik, can ve mal güvenliği açısın-

dan risk oluşturmaktadır. Bu tür toplumlarda dinî ve ahlakî duyarlılığın belirginliğine göre hırsızlık, yağmalama, gasp, çatışma ve şiddet gibi insanlığın huzur ve güvenliğini tehdit eden unsurlar ön plana çıkmıştır. Bu durum günümüzde de böyledir. Aslî ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların çoğunlukta olduğu ülke ve coğrafyalarda yağmalama, gasp gibi can ve mal güvenliğini tehdit eden suçlar yoğunluk arz etmektedir.

Görünen o ki, maddî ya da ekonomik sıkıntılar beraberinde manevî sıkıntıları getirmektedir. Diğer taraftan insan, mekanik bir varlık değildir. O, ruh ve bedenden oluşan, duyguları, arzu ve istekleri olan bir varlıktır. Bu itibarla insanın sadece maddî yönünün tatmin edilmesi onun huzur ve mutluluğu için yeterli olmamaktadır. İnsanların huzur ve mutluluğu için aynı zamanda manevî yönünün de dikkate alınması gerekir. Ekonomik dengenin bozulup gelir dağılımındaki farklılığın artmasının beraberinde fiziksel ve duygusal gerilim ve çatışmaları getireceği açıktır. Zira zengin ve fakir arasında gelir düzeyindeki mesafe açıldığı oranda ve maddî sıkıntılar çoğaldığı ölçüde, toplum huzurunun tehlikeye düşme ihtimali de artmaktadır. Bu itibarla ***zekât***, toplumda zengin ile fakir arasındaki uçurum ve farklılaşmaları ortadan kaldırır. ***Zekât***, sınıflar arası mesafeyi yaklaştırır ve orta sınıfın teşekkülüne zemin hazırlar, toplumda orta hâlli vatandaşların artmasına, piyasada rahatlık meydana gelmesine, mal ve servetin belirli bir sınıfın kontrol ve tekelinden çıkarılmasına ve fakirlerin de satın alma güçlerinin artmasına vesile olur. Sırf zenginler değil, geniş bir halk kitlesi toplum içinde güçlük çekmeden ve darlığa düşmeden zarurî ihtiyaçlarını temin ederek yaşayabilme imkânına kavuşur. Malın sadece zenginler elinde dolaşan bir servet olması, ayet-i kerime ile yasaklanmaktadır:

مَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِۙ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَٓاءِ مِنْكُمْۜ وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِۢ

"Allah'ın, (*fethedilen*) memleketlerin ahalisinden elçisine fey olarak kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir ki o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (*ve güç*) hâline gelmesin. Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir." (Haşr, 59/7)

Ayette, mal, servet ya da kaynakların sadece zenginlerin birikimi olarak kalmasına müsaade edilmiyor. Zekât da malın dağılımına katkı sağlayan bir ibadet türüdür.

İslam dini, başlangıçtan itibaren yoksulluk meselesi ile ilgilenmiş, mensuplarına, yoksulların durumlarını iyileştirmek üzere dinî literatürdeki karşılığı her ne olursa olsun kimi mecburî, kimi ihtiyarî bazı sorumluluklar yüklemiştir. Zenginlerin muhtaç akrabaya bakma mecburiyeti (***nafaka***), komşu hakkı, ***sadaka-i câriye*** ve ***vakıflar*** gibi kesintisiz hayırlar, zekât, infak ve fitre, karz-ı hasen bu ödevlerin başlıcalarıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de,

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّ۪نَۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّه۪ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينَ وَابْنَ السَّب۪يلِ وَالسَّٓائِل۪ينَ وَفِي الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُواۚ وَالصَّابِر۪ينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَح۪ينَ الْبَأْسِۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ صَدَقُواۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"İyilik/iyi davranış, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(*den ibaret*) değildir. Asıl iyilik iyi davranış, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin, mala olan sevgisine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (*ihtiyacından dolayı*) isteyene ve (*özgürlükleri için*) kölelere verenlerin, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (*direnip*) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir." (Bakara, 2/177) Ayetiyle, gerçek iyiliğin ve bir mümin olarak sorumluluğumuzun çerçevesi çizilmektedir. İyilik ya da hayır, sadece mümin kimseyi imanî olgunluğa ulaştıran esaslara inanmakta değil kişinin yakın ve uzak çevresine yönelik hayırlar yapması olarak sunulmuştur.

Zekât, iktisadî, ticarî ve sosyal hayatın adeta ruhudur. Çünkü zekât, insanların davranışlarını maddî ve manevî sahada disipline eden ilahî bir emirdir. Bu bakımdan bugün karşılaşılan biçok ekonomik meselenin halli için sosyal hayatta zekât kurumuna yaygınlık ve fonksiyonellik kazandırılması gerekir. Çünkü zekât, toplumun sosyal ve ekonomik problemlerine çözüm getirebilecek potansiyel özelliğe sahip bir ibadet biçimidir.

Zekât teriminin taşıdığı artma ve üreme (*nema*) dikkat çekicidir. Yoksul kesimin eline geçen para her şeyden önce insan onurunu geliştirir, iş gücü kalitesini artırır, bunun yanında artan satın alma gücü sayesinde yükselen umumi talep hacmi ekonomik hayata dinamizm getirir. Bu itibarla zekâtın verilmesi verimi artırır, sosyal adaletin sağlanmasına katkı sağlar. Gösteriş tüketimini zaruri ihtiyaç mallarına aktarır, kaynak dağılımını düzeltir, atıl geliri azaltarak yatırım ve toplam talebi artırır.

Zekât, ticaretin canlanmasına zemin hazırlar. Çünkü zekât, paranın stok edilmesini önleyerek yatırıma yöneltir. Ticaretin canlılığında arz ve talep dengesi önemli bir yer tutmaktadır. Talep ise, fert veya toplumun gelir düzeyi ile yakından ilgilidir. Talep aynı zamanda ihtiyaç kalemleri ile de doğrudan ilgilidir. Gelir ya da maddî birikim olmaksızın harcama yapılamayacağından sadece zarurî ihtiyaçların karşılanması yoluna gidilecektir. Bu itibarla zekât, toplumun muhtaç kesimlerinin alım gücünü artıracağından piyasada talep çoğalacaktır. Talebin çoğalması üretimi ve buna bağlı olarak da ticareti artıracaktır.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de insanlara ticaret ve alışverişi helal kıldığını haber vermektedir. (Bakara, 2/275) Ayrıca cuma namazı kılındıktan sonra rızık aranmak üzere yeryüzüne dağılmayı emretmektedir. (Cuma, 62/10) Birbirinin malını haksız yollarla alıp yemenin dışında, karşılıklı rıza ile yaptıkları ticaretin meşru ve helal bir faaliyet olduğunu bildirmektedir. (Nisa, 4/13)

Servetin, iktisadî hayattan çekilip âtıl hâlde bekletilmesini hoş görmeyen yüce dinimiz İslam, zekât vasıtasıyla bunun önüne geçmek, en azından bunun bir miktarıyla toplumu yararlandırmak istemektedir.

Zekât, servet biriktirip onun âtıl hâlde tutulmasına engel olan bir ibadettir. Biriken servet, zekâtın tarh edildiği birinci kalem matrahtır. Elde âtıl tutulup yatırıma yönlendirilmeyen sermaye yıldan yıla enflasyon bir tarafa zekât sebebiyle de eriyecektir. Zira zekât kârdan değil, anaparadan verildiği için, işletilmedikçe devamlı eksilecektir. Bu nedenle servet sahibi eksilmeyi önlemek için parayı yatırıma yönelterek artırma yoluna gidecektir. Nitekim bir hadiste bu hususa şöyle işaret edilmektedir:

اِتَّجِرُوا فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَى لَا تَأْكُلُهَا الزَّكَاةُ

"Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki, zekât onların malını yiyip bitirmesin." (Mâlik, "Zekât", 6, 12)

Her yıl servetinin % 2,5'unu vermek zorunda kalan zengin, malının eriyip yok olmasını engellemek için onu âtıl olarak bekletmeyecek, iktisadî hayata katılacak ve servetini işletecektir. Bu da ekonomik hayata canlılık getirecek ve toplumun refahına katkıda bulunacaktır.

Zekât, hem sosyal, hem de iktisadî yönü olan bir ibadet biçimi olmakla kalmayıp aynı zamanda bir kalkınma hamlesi olarak değerlendirilebilir. Zengin ve fakir şeklindeki ayırım, tarih boyunca bütün toplumlarda var olalı beri açık veya gizli bir şekilde hüküm süren bir sınıf mücadelesini doğurmuştur. Toplumsal gerilim ve çatışmalarda, "senin var, benim yok" mücadelesi önemli bir yer tutmuştur. İslâm dini bu ezelî mücadeleyi yatıştırmak üzere bir taraftan zekât, sadaka ve vakıf müesseselerini kurmuş; bir taraftan da, fertleri sabır, kanaat ve kadere rıza gibi moral ve ahlakî değerlerle destekleyip terbiye etmiştir.

Birinci Bölüm

Zekâtın Dindeki Yeri ve Önemi

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكّ۪يهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْۜ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ

“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

(Tevbe, 9/103)

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ayet ve hadislerde zekât ibadeti, üç kelime ile ifade edilmiştir: (1) zekât, (2) sadaka, (3) infak

1. ZEKÂT KELİMESİ

"Z-k-v" kökünden türeyen "zekât", çok anlamlı bir kelimedir. Sözlükte;

(a) Artmak, üremek, çoğalmak ve fazlalaşmak,

(b) İyi ve güzel olmak,

(c) Düzelmek ve temiz olmak anlamlarına gelir. Aynı kökten gelen "tezkiye" kelimesi, temize çıkarmak, ibra etmek demektir.

Kur'an'da zekât kelimesi, 32 defa, türevleri ise 27 defa geçmektedir.

Bu kelime Kur'an'da;

Temiz (***zekiyy***) (Meryem, 19/19),

İyi, temiz ve hayırlı (***zekât***) (Kehf, 18/81; Meryem 19/13),

Temize çıkmak (***zekâ***) (Nur, 24/21),

Arındırmak, temizlemek (***zekkâ, tezkiye***) (Şems, 91/9, Tevbe, 9/103),

Daha temiz, daha iyi (***ezkâ***) (Kehf, 18/19),

Suçsuz (***zekiyye***) (Kehf, 18/74) anlamlarında, 3 ayette ise terim anlamında kullanılmıştır.

Dinî bir terim olarak ***zekât***; dinen zengin sayılan Müslümanların para, altın, gümüş, ticaret malı, hayvan, maden, sanayi ve toprak ürünlerinin belirli bir kısmını, Tevbe suresinin 60. ayetinde bildirilen gruplara vermesi anlamına gelir.

"***Zekât***" kelimesinin terim anlamında temizleme anlamı vardır. Çünkü zengin Müslüman'ın malında isteyenler ve

isteyemeyip mahrum kalanlar için belli bir hak vardır. Bu hak verilmediği zaman mala kul hakkı karışmış olur. Müslüman, bu hakkı vermekle malını kul hakkından temizlemiş kendisini günahtan kurtarmış Allah ve Peygamberine itaat ederek manevî temizliği elde etmiş olur. Şu ayet bu hususu açıkça ifade etmektedir:

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكّٖيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْؕ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْؕ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ

"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (*zekât*) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (***Onların kalplerini yatıştırır***.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Tevbe, 9/103)

2. SADAKA KELİMESİ

"S-d-k" kökünden türeyen "***sadaka***", çok anlamlı kelimelerden biridir. Sözlükte;

(a) Doğru söz söylemek, doğru sözlü olmak,

(b) Sözünü tutmak,

(c) Sözünde samimî olmak anlamlarına gelir.

Aynı kökten türeyen "sıdk" doğru sözlülük ve doğruluk, "saduka" mehir, "sadîk" dost, arkadaş, "tasdîk" doğrulamak, dost edinmek, "tasadduk" sadaka vermek anlamlarına gelir.

"***Sıdk***" kelimesinin Arap dilindeki asıl anlamı "güç, sert, katılık ve şiddettir." Doğru sözlülüğe "***sıdk***" denmesi, yalanın zafiyeti karşısında doğruluğun güçlü olması sebebiyledir. (İzutsu, s. 130)

"***Sıdk***" kavramı, Arap dilinde övgü ifadesi olarak kullanılmıştır. Bir şey, "sıdk" kavramına izafe edilince o şey, övülen bir şey olur. (Hazin, III, 226)

Bir fıkıh terimi olarak "***sadaka***" Allah rızası için karşılıksız olarak yapılan yardım ve bağış anlamına gelir.

"S-d-k" kökü Kur'an'da, isim, yüklem ve mastar şeklinde 153 defa geçmiş ve şu anlamlarda kullanılmıştır:

-Doğruluk (En'âm, 6/115), doğru söylemek (***sıdk***) (Ahzab, 33/22), sözünü tutmak, vadini yerine getirmek (Al-i İmran, 3/152),

-Özünde, sözünde, görevinde, iş ve işlemlerinde dürüst olmak (Bakara, 2/177),

-İman ve salih amel (Mâide, 5/119),

-Peygamberlerden alınan peygamberlik görevini tebliğ ve toplumlarını hak dine davet sözü (***mîsak***) (Ahzâb, 33/7-8),

-Ahde vefa göstermek (Ahzâb, 33/23-24),

-Kur'an (Zümer, 39/33–34), hak, gerçek (Zariyat, 51/5),

-Dost (***sadîk***) (Şuara, 26/101), dürüst ve samimi dost (***sıddîk***) (Yusuf, 12/46)

-Tasdik etmek, doğrulamak (***tasdîk***) (Yunus, 10/37),

-Mehir (***saduka***) (Nisa, 4/4),

- Zekât (Tevbe, 9/103) ve sadaka (Bakara, 2/272).

Sadakalar; farz, vacip ve mendup kısımlarına ayrılır. Zaruret derecesinde ihtiyaç içerisinde bulunanlara yardım etmek ve dinen zengin kimselerin vermekle yükümlü olduğu sadaka farz, sadaka-i fıtır vacip, diğer yardımlar ise menduptur.

Kur'an'da farz olan zekât "***sadaka***" kelimesi ile ifade edildiği (Tevbe, 9/60, 103) gibi Allah rızası için fakirlere ve muhtaçlara yapılan yardımlar da "***sadaka***" kelimesi ile ifade edilmiştir. (Tevbe, 9/58; Mücadele, 58/113)

Müminlerin Allah'ın emirlerine uymadaki sadakatlerini gösterdiği için zekâta, "***sadaka***" da denilmiştir. Ayet ve hadislerde "***zekât***" anlamında da kullanılmış olan "***sadaka***" ke-

limesi, süreç içinde gönüllü malî ödemeler için kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte "***sadaka***" kelimesi zekâttan daha kapsamlı bir kavram olup vacip ve nafile türünden tüm yardım ve bağışları da içine almaktadır.

Zengin Müslümanların Ramazan bayramından önce vermekle yükümlü olduğu baş zekâtı da denilen sadaka-ı fıtır hadislerde geçmektedir.

Ayrıca hadislerde Allah'a kulluk olan her görev ve insanlara yönelik yapılan maddî ve manevî her türlü yardım, katkı ve destek, "***sadaka***" kelimesi ile ifade edilmiştir. Mesela "Allah'ü ekber" (*Allah en büyüktür*), "la ilahe illallah" (*Allah'tan başka ilah yoktur*) demek "***sadaka***" olduğu gibi iyiliği emretmek, kötülükten men etmek, engelli, yaşlı ve hastalara yardımcı olmak da sadakadır. (Müslim, "Müsâfirûn", 84)

3. İNFAK KELİMESİ

Sözlükte bitirmek, yok etmek, yoksul düşmek, malı veya parayı elden çıkarmak anlamına gelen "***infak",*** dinî bir terim olarak, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla kişinin kendi servetinden yoksullara, hayır kurumlarına, İslam'ın bilinmesi, tanınması, öğrenilmesi ve anlatılması faaliyetlerine yapılan maddî harcamayı, ihtiyaç sahiplerine aynî ve nakdî yardımı ifade eder. "***İnfak***" kelimesi hem farz olan "***zekâtı***" hem de gönüllü olarak yapılan her çeşit "*hayrı*" kapsar. Kur'an'da muttakî müminlerin özellikleri arasında infak etmek de zikredilmiştir. (Bakara, 2/2-3)

İhtiyaç sahiplerine Allah rızası için yapılan yardımlar ve İslam'ın bilinmesi, tanınması ve yaşanması için yapılan harcamalar "***infak***" kelimesi ile ifade edildiği gibi kâfirlerin gösteriş için yaptığı harcamalar (Bakara, 2/264) da Müslüman'ın kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçları için yaptığı harcamalar da Kur'an'da *"infak"* kavramı ile ifade edilmiştir.

II. ZEKÂT İBADETİNİN TARİHÇESİ

Zekât namaz gibi bütün peygamberlerin tebliğinde var olan bir ibadettir. (bk. Enbiya, Kehf, 18/81; 21/73; Hac, 22/78)

Şu ayetlerde İsmail ve İsa Peygamberlerin tebliğinde namazla birlikte zekât ibadetinin de var olduğunu öğreniyoruz:

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا
وَكَانَ يَأْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا

"Kitap'ta İsmail'i de an. Şüphesiz o sözünde duran bir kimse idi. Bir resül, bir nebi idi. Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi. Rabb'inin katında da hoşnutluğa ulaşmıştı." (Meryem, 19/54-55)

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ وَاَوْصَانِي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ
مَا دُمْتُ حَيًّا

"Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti." (Meryem, 19/31)

Kur'an, İsrailoğullarına namaz ile birlikte zekât ibadetinin emredildiğini bildirmektedir. (Maide, 5/12)

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamber olarak görevlen-di-rilmesinden sonra zekâtın farz kılınmasının tarihi hususunda farklı görüşler vardır.

İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre zekât, hicretin 2. yılında Ramazan orucundan önce, bazı bilginlere göre hicretin 2. yılında Ramazan orucundan sonra farz kılınmıştır.

Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.)'in zekât farz olmadan önce fıtır sadakasını vermeyi emrettiği, zekât farz kılındıktan sonra ise fıtır sadakası konusuna değinmediği, ancak Müslümanların her Ramazan ayında bayram namazından önce fıtır sadakası vermeye devam ettikleri belirtilmektedir. (Buhârî, "Zekât", 76) Bu hadis,

fıtır sadakasının zekâtın farz olmasından önce emredildiğini gösterdiğine göre zekâtın Ramazan orucundan sonra farz kılınmış olması gerekir. Çünkü sadaka-i fıtır, Ramazan ayının sonunda bayram namazından önce verilir. Ramazan orucunun hicretten sonra farz kılındığı hususunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Çünkü orucun farz olduğunu bildiren Bakara suresinin 183. ayeti Medine'de nazil olmuştur. (Askalanî, *Fethu'l-Bârî* IV, 9-10)

İbn Hacer Askalanî, Dımam ibn Sa'lebe'nin Buharî ve Müslim'de geçen öyküsü hakkında Enes'in rivayet ettiği bir hadisi zekâtın hicretin 5. yılından önce farz olduğuna delil olarak zikretmiştir. Söz konusu hadis şöyledir: Hicretin 5. yılında Resulüllah (s.a.s)'ın huzuruna varan Dımam, "Allah için soruyorum, bu sadakayı zenginlerimizden alıp fakirlerimize taksim etmeni sana Allah mı emretti? diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.s), "Evet" cevabını verir." (Askalanî, *Fethu'l-Bârî* IV, 9-10)

Zekât; kitap, sünnet ve icma ile sabit olan farz bir ibadettir. Ayet ve hadislerde yüce Allah ve sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) ısrarla zekât verilmesini emretmiştir. Bu emre uymak ibadet, terk etmek ise büyük günahtır. Zekâtın farz oluşunu kabul etmemek insanı küfre götürür, farz oluşunu kabul ettiği hâlde zekât vermeyenler Allah ve Peygambere isyan etmiş olur.

Zekât İslam'ın beş temel esasından biridir. Peygamberimiz İslam'ı şöyle bildirmiştir:

بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالْحَجِّ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ

"İslâm, beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek,

haccetmek ve Ramazan orucu tutmak." (Buhârî, "İman", 2; Müslim, "İman", 5)

III.ZEKÂTIN DİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Allah'ın emir ve yasakları, şüphesiz kulların maslahatı ve iyiliği içindir. Bütün dinî hükümler, insanların yararlarını gerçekleştirme amacına yöneliktir. Allah'ın yapılmasını istediği şeylerde fert ve toplum açısından büyük faydalar, yasakladığı şeylerde ise büyük zararlar söz konusudur. Bu fayda ve zarar, dinî terminolojide genel anlamıyla "***hikmet***" kavramıyla ifade edilir. Emir ve yasaklardaki hikmetlerin, hemen herkes tarafından kavranması, anlaşılması ve tespiti her zaman mümkün olmayabilir. Kulluk bilincine sahip kimselerin, Allah'a ve O'nun emirlerine bağlılıkları, hikmetlerin tespitine bağlı değildir. Bu konumdaki müminler, emir ve yasakların hikmetlerini tespit etseler de etmeseler de sadakat ve teslimiyetten asla taviz vermeden yollarına devam ederler. Zira insana verilen bilgi ve kavrama gücü, sınırlıdır.

İslâm âlimleri, çeşitli ibadetlerin yarar ve hikmetleri konusunda öteden beri kafa yormuş, bunların kişisel pratik yararlarından çok, insan nefsinin arındırılması ve kemale erdirilmesi yolunda fonksiyonel hâle getirilmesine çalışmışlardır. Bu bağlamda insanların yapmakla yükümlü tutulduğu ibadetlerin sağladığı bazı faydalar tespit edilebildiği gibi, bu faydaların veya gerçekleştirilmek istenen amaçların tamamının tespit edilemediği de bir hakikattir. Ancak aylar, yıllar hatta çağlar, bu fayda ve hikmetleri düşünce ve ilim adamlarının diliyle insanlara haykırmaktadır. Bu itibarla mümin, Allah'ın her emrinde bir hikmetin varlığına gönülden inanarak teslim olur. Namaz, oruç ve hac gibi zekât ibadeti de bireysel ve toplumsal bazda nice hikmetler içermektedir. Müminler, her ibadette hedeflenen hikmetlerin gerçekleş-

mesini gönülden arzu eder. Böyle bir niyet ve arzu, dinî bir gerekliliktir. Ancak hikmetlerin gerçekleşmediği varsayımı ile Allah'ın farz kıldığı ibadetler terk edilemez.

Ayet ve hadislerde zekât ibadeti genelde namazla birlikte zikredilmiştir. Bu husus namazla zekât arasındaki kuvvetli bağa işaret etmektedir. Ayrıca Müslüman'ın zekât ve namazı eda etmekle kemale ulaşmada önemli bir aşama kaydedeceğine vurgu vardır. Namaz bedenî, zekât ise malî bir ibadettir. Gerek namazda gerekse zekâtta Allah'ın rızasına ulaşma hedefi vardır.

Bu genel bilgiler çerçevesinde zekâtın önem ve hikmetleri; zekâtı veren, alan ve sosyal düzen açısından ele alınacaktır.

1. KUR'AN'DA ZEKÂTA VERİLEN ÖNEM

Kur'an'da zekât ibadeti 32 ayette geçmekte özellikle namaz ibadeti ile birlikte kesin bir üslupla emredilmektedir:

وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِع۪ينَ

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Rukû edenlerle birlikte rukû edin" (Bakara, 2/43; bk. Bakara, 2/83, 110; Nisa, 4/77; Tevbe, 9/5, 11; Hac, 22/78; Nur, 24/56; Mücadele, 58/13; Müzemmil, 73/20)

وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَ حُنَفَٓاءَ وَيُق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ د۪ينُ الْقَيِّمَةِۜ

"Hâlbuki onlara, dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir." (Beyyine, 98/5)

Zekât ibadeti Kur'an'da; mühtedî (***hidayete eren, doğru yolu bulan***), muttakî (***iman edip Allah'a karşı gelmekten sakınan***), muhsin (***salih amelleri en güzel biçimde yapan***), sadık (***özünde, söz, iş ve işlemlerinde dosdoğru***) müminlerin nitelikleri arasında sayılmıştır. (Bakara, 2/177; Tevbe, 9/18, 71; Neml, 27/3)

Kur'an'da namazlarını kılan ve zekâtlarını veren müminlerin; Allah'ın, Peygamberin ve müminlerin dostu olduğu (Maide, 5/55), yüce Allah'ın zekâtını verenlere merhamet edeceği (A'raf, 7/156; Tevbe, 9/71), onları cennetlerin en alası olan Firdevs cennetine koyacağı (Müminun, 23/1-11) ve en büyük ve en değerli mükâfatı onlara vereceği (Nisa, 4/162; Rum, 30/39; Lokman, 31/3-4; Ahzab, 33/35; Mücadelme, 58/17) bildirilmektedir.

اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır." (Bakara, 2/277)

تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكٖيمِۙ هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنٖينَۙ اَلَّذٖينَ يُقٖيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

"Bunlar, hikmet dolu Kitab'ın; muhsinlere bir hidayet ve rahmet olarak indirilmiş ayetleridir. O muhsinler (***salih amelleri en güzel biçimde yapan müminler***); namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren kimselerdir. Onlar ahirete de kesin olarak inanırlar." (Lokmân 31/2-4)

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينَ وَابْنَ السَّبٖيلِ وَالسَّٓائِلٖينَ وَفِي الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُواۚ وَالصَّابِرٖينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَحٖينَ الْبَأْسِؕ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ صَدَقُواؕ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"Yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (***gerçek***) iyilik değildir. Gerçek iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin, mala olan

sevgisine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (***ihtiyacından dolayı***) isteyene ve (***özgürlükleri için***) kölelere verenlerin, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (***direnip***) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir." (Bakara, 2/177)

Muhsinler, müttakiler ve sadıklar zümresinde yerini almak ve kurtuluşa ermek isteyen Müslüman, namazını kılar ve zekâtını verir. (Müminûn, 23/1-4)

Kur'an ve sünette zekât vermenin teşvik edilmesine (Buhârî, Zekât, 30) karşılık, namaz kılınmasına ve zekât verilmesine engel olmak kınanmaktadır. (Hac, 22/41)

Kur'an'da müşrikler kötülenirken onların niteliklerinden birinin zekât vermemek olduğu zikredilir:

وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ ۙ اَلَّذٖينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ

"Yazıklar olsun o müşriklere ki, onlar zekât vermezler ve âhireti de inkâr ederler." (Fussilet, 41/6-7)

Ayette hem onların toplumdaki ihtiyaç sahibi kimseler için harcama yapmadığı ve bencil davrandığı ifade edilmiş hem de zekâtın ve âhirete imanın müminlerin iki temel özelliği olduğuna işaret edilmiştir.

Zekât vermeyen bir zengin Allah'ın geniş rahmetini de Allah ve Resulü'nün dostluğunu da hakedemez. Çünkü yüce Allah rahmetini vaat ettiği kimseler arasında zekâtını verenleri de zikretmiştir:

وَرَحْمَتٖي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۜ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذٖينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ
وَالَّذٖينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ۚ

"Rahmetim her şeyi kuşatmıştır. Ben onu (rahmetimi), sakınan, zekât veren ve âyetlerime iman edenlere has olmak üzere tesbit edeceğim." (A'râf, 7/156)

اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا الَّذٖينَ يُقٖيمُونَ الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

"Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun elçisi ve boyun bükerek namazı kılan, zekâtı veren müminlerdir." (Mâide, 5/55)

2. ZEKÂTIN, VEREN AÇISINDAN ÖNEMİ

Zekât ibadetini îfa eden Müslüman'ın dünya ve ahirete yönelik birçok yararı vardır. Her şeyden önce Müslüman; kulluk görevini yerine getirmiş, Allah'ın rızasını kazanmış, malını temizlemiş, kul hakkından kurtulmuş ve bir anlamda ahirette kendisine azık hazırlamış olur.

Zekât veren açısından zekâtın yararlarını 7 maddede almak mümkündür:

a) Zekât, Serveti Kul Hakkından Arındırır

Artma, çoğalma, temizlik ve bereket anlamlarına gelen zekât, kişilerin ve toplumun arınmasını sağladığı gibi (Tevbe, 9/103) malın, ürünün, paranın ve servetin başkalarının haklarından temizlenmesini de sağlar.

Müslüman, zekâtın makbul olması için helal yollardan mal edinmeyi ve kazancını meşru alanlarda harcamayı kendisine ilke edinir.

Zekât ibadeti; Müslümanın cimrilik ve bencillik gibi sadece kötü huy ve duygularını gidermekle kalmaz, onun malını başkalarının haklarından da temizler. Çünkü belirli nitelikleri taşıyan zenginin malında toplumun muhtaç kesimlerinin hakkı bulunduğundan bu hak, sahiplerine verilmedikçe mal hükmen temizlenmiş olmaz. Kur'an-ı Kerim'de

وَفِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

“(*Zenginlerin*) mallarında (*yardım*) isteyen ve (*iffetinden dolayı*) mahrum olanlar için bir hak vardır” (Zâriyât, 51/19) buyrularak zenginin malında muhtaç kesimin hakkının bulunduğu açıkça bildirilmektedir.

Fakirler için ayrılan bu hakkın, malda kalması onu hükmen adeta kirletmektedir. Bir başka ifadeyle onun dinen meşruiyetine halel gelmesine sebep olmaktadır. Bu itibarla söz konusu malın hükmen temizliği, verilmesi gerekli miktarın hak sahiplerine verilmesi gerçekleşir. Verilmeyen veya ihmal edilen zekât, fakirin hakkının yenilmesi ile eşdeğer bir davranıştır. İnancımıza göre zekât, malı başkasının hakkından temizlediği için onu bereketlendirir. Buna karşılık zekâtının verilmemesi halinde, bereketi kaçar. Peygamberimiz (s.a.s.), bu hususa şöyle işaret etmiştir:

مَا مِنْ يوْمٍ يُصْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلَّا ملَكَانِ يَنْزِلَانِ فَيقُولُ أَحَدُهُمَا اللّٰهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقاً خَلَفاً ويَقولُ الْآخَرُ اللّٰهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكاً تَلَفاً

“Her sabah iki melek yeryüzüne iner ve biri ’Allah’ım! Senin yolunda harcayana, harcadığının yerine yenilerini ver; diğeri ise, ’Allah’ım! Cimrilik yapıp vermeyenlerin mallarını telef et’ diye dua eder.” (Müslim, “Zekât”, 57)

Kur’an’da zekâtın fakir ve muhtaçların bir hakkı olarak belirtilmesinin sonuçlarından biri de, zekât alanın rencide edilmesini, verenin de bundan dolayı övünme ve başa kakmasını engellemektir. Esasen Kur’an, başa kakmanın yapılan hayrın boşa gitmesine sebep olacağını haber vermekte, güzel bir söz ve bağışlamanın, peşinden gönül kıran bir sadakadan daha hayırlı olduğunu bildirmektedir. (Bakara, 2/263-264)

Zenginin malındaki bu hakkın ayrılıp sahiplerine verilmemesi, o malı manen kirlettiği gibi Allah’ın gazabını da o

malın sahibinin üzerine çeker. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحٖينَ فَلَمَّا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فٖي قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَٓا اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

"İçlerinden, 'Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka sâlihlerden oluruz' diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (***sürecek***) bir nifak soktu." (Tevbe, 9/75-77)

Peygamberimiz (s.a.s);

مَنْ اٰتَاهُ اللّٰهُ مَالاً فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ، لَهُ زَبِيبَتَانِ يُطَوِّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ، يَعْنِي شِدْقَيْهِ، ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا مَالُكَ أَنَا كَنْزُكَ

"Allah bir kimseye bir mal verir de bu kişi zekâtını vermezse kıyamet gününde o mal onun önüne, gözlerinin üstü noktalı, zehirin fazla oluşundan dolayı tüysüz, son derece korkunç, yaşlı bir yılan olarak çıkarılır. Bu yılan o kimsenin boynuna dolanır, avurtlarından yakalar, sonra adama 'ben senin malınım, ben senin hazinenim' der" (Buhârî, "Zekât", 3) sözleriyle zekâtı verilmeyen malın, ahirette kişinin aleyhine olacağına işaret etmiş ve şu ayeti okumuştur:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ يَبْخَلُونَ بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْۜ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْۜ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَلِلّٰهِ مٖيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ

"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır." (Âl-i İmrân, 3/180)

Peygamberimiz (s.a.s.), zekâtı vermeyenlerin ahiretteki cezası ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ، لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا، إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ، صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ، فَأُحْمِيَ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ. فَيُكْوٰى بِهَا جَنْبُهُ وَجَبِينُهُ وَظَهْرُهُ. كُلَّمَا بَرِدَتْ أُعِيدَتْ لَهُ. فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ. حَتّٰى يُقْضٰى بَيْنَ الْعِبَادِ. فَيُرٰى سَبِيلُهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ

"Altın ve gümüş sahibi olup da (*fakirlerin*) bunlardaki hakkını vermeyen kimse için kıyamet gününde ateşten tabakalar oluşturulur. Altın ve gümüşler bu ateşten tabakaların üzerinde ısıtılır. Isıtılan altın ve gümüşler ile vücudunun yan tarafı, alnı ve sırtı dağlanır. Altın ve gümüşler soğuyunca yeniden ısıtılır. Süresi elli bin sene kadar olan bir günde kulların hesabı görülüp de cennete veya cehenneme gidecekleri belli oluncaya kadar bu hep böyle devam eder. " (Müslim, "Zekât", 24)

Zekâtla ilgili olarak nakledeceğimiz şu hadis de oldukça dikkat çekicidir:

قِيلَ يَارَسُولَ اللّٰهِ! فَالْبَقَرُ وَالْغَنَمُ؟

"Ey Allah'ın Resulü! Sığırı, davarı olanın durumu nasıl olacak? diye sorulunca,

وَلَا صَاحِبُ بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بُطِحَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ. لَا يَفْقِدُ مِنْهَا شَيْئًا. لَيْسَ فِيهَا عَقْصَاءُ وَلَا جَلْحَاءُ وَلَا عَضْبَاءُ تَنْطِحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا. كُلَّمَا مَرَّ

عَلَيْهِ أُولَاهَا رَدَّ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا. فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ. حَتّٰى يُقْضٰى بَيْنَ الْعِبَادِ. فَيُرٰى سَبِيلُهُ إِمَّا إِلٰى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلٰى النَّارِ

"Sığırı, davarı olup da fakirin hakkını vermeyen kişi, kıyamet gününde, geniş ve düz bir alana konulur, zekâtını vermediği hayvanlar boynuzlarında bir kıvrıklık ve kırıklık olmaksızın her şeyi tam olarak gelir ve sahiplerini boynuzlarıyla süser, tırnaklarıyla çiğnerler. Biri geçtiğinde diğeri gelir. Bu, elli bin yıl sürecek uzun kıyamet gününde bütün insanların hesabı görülüp, cennete mi cehenneme mi gideceği belli oluncaya kadar devam eder" buyurmuştur. (Müslim, "Zekât", 6, 24)

Zekât, toplumsal yönü bulunan bir ibadet olduğundan îfa edilmemesi Allah'ın gazap ve öfkesini çektiği için, bu günahın karşılığı sadece ahirette değil aynı zamanda dünyada da verilecektir.

b) Zekât, Paylaşma ve Yardımlaşma Duygusunu Artırır

İnsan, yaratılışı gereği toplum halinde yaşamak zorundadır. Sosyal, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlar insanı, "birey" değil, "toplum" halinde yaşamaya mecbur kılan başlıca etkenlerdir. Şüphesiz toplum halinde yaşamanın geçmişten günümüze süregelen belirli ilke ve kuralları vardır. Bu ilke ve kurallar, yerine göre hukukî yerine göre dinî veya ahlakî kurallar olarak nitelendirilir. Söz konusu ilke ve kurallar, genelde toplum özelde ise bireylerin güven ve huzurunu hedefler. Bireylerin, hak ve yükümlülüklerini bilmeleri ve bunun gereğini yerine getirmeleri, belirtilen hedefe ulaşılmasında önemli bir etkendir. Buna göre bir toplumu oluşturan bireylerin sorumluluk bilincine sahip olmaları gerekir. Kur'an-ı Kerim'de,

أَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًىۜ

"İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır" (Kıyâme, 75/36) buyrulmak suretiyle insanın sorumluluk sahibi bir varlık olduğuna vurgu yapılmaktadır. Kendisine başta akıl olmak üzere verilen sayısız nimetlere karşılık insanın, gücü nispetinde kendisine, ailesine, topluma, insanlığa ve kendisini yaratan yüce Allah'a karşı yerine getirmek zorunda olduğu belirli yükümlülükleri vardır. Yüce Allah, hiçbir insanı taşıyamayacağı bir sorumlulukla yükümlü tutmaz. (Bakara, 2/286) İnancımıza göre, verilen her nimetin insana yüklediği bir sorumluluk vardır. Nitekim

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّع۪يمِ

"Nihayet o gün (***dünyada yararlandığınız***) nimetlerden elbette hesaba çekileceksiniz" (Tekâsür, 102/8) ayeti bu hususu dile getirmektedir.

Yaratılışı itibarıyla iyiye de kötüye de yönelebilecek bir donanıma sahip olan insanı, Yüce Allah, doğru ve yanlışı ayırt edebilecek bir yetenekte yaratmıştır. Öyle ki insan, hak ve hakikatin, doğru ve yanlışın bilinmesinde bir taraftan akıl gibi bir nimetle desteklenirken diğer taraftan da ona örnek teşkil edecek, yön verecek ilahî mesajlardan da peygamberler aracılığıyla istifade etmiştir. Yüce Mevla, gönderdiği peygamberler ve kitaplar vasıtasıyla doğru ve yanlış yolu bildirmek suretiyle insanı, dünyadaki serüveninde yalnız bırakmamıştır. Aynı zamanda ona iradesini özgürce kullanabilme imkânı da tanımıştır. O, iradesini kullanarak iyiyi ya da kötüyü tercih serbestisine sahiptir.

İnsanın yaratılıştan getirdiği, iyiye ve güzele yönelmeyi sağlayacak donanımlardan biri de yardımlaşma ve paylaşma duygusudur. Önemli olan, insanın yaratılışında ve fıtratında var olan bu duygunun harekete geçirilebilmesi ve gelişimi-

nin sağlanabilmesidir. İşte zekât, insanın yaratılışında var olan bu duyguyu açığa çıkaran, harekete geçiren ve geliştiren bir işleve sahiptir.

Zekâtın belki de en önemli işlevi, insanda var olan yardım etme ve dayanışma duygusunun, yine insanda yaratılıştan gelen bencillik duygusunun etkisiyle zayıflamasını ve gitgide yok olmasını önlemesi ve insana verebilme başka bir deyişle infak bilincini kazandırmasıdır. Cimriliğin etkisiyle hep alma ve kazanma eğilimi yerine aynı zamanda verebilme bilincinin elde edilebilmesi, insanlık açısından çok önemlidir. Zira sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın temeli bu anlayışa dayanır. Zekât, bu anlayışı geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda kurumsal hâle dönüştürür. Nimetleri vereni hatırlayarak, O'nun verdiğinden bir kısmını ihtiyaç sahiplerine aktarma bilinci diyebileceğimiz bu anlayış, İslam'daki sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın esasını oluşturur.

Dünyevî herhangi bir karşılık beklemeksizin sadece Allah rızası için yardımda bulunma ve sahip olduğu mallardan verebilme anlayışı ile yetiştirilen fertler, verebilme ve paylaşma alışkanlığı kazanırlar. Böylece bireysellik ve bencillik değil yardımlaşma ve paylaşma ruhu işlevsel hâle gelir. Bireyselliğin hâkim olduğu toplumlarda, zenginlerle fakirler arasında meydana gelen ekonomik uçurum sebebiyle düşmanlık baş gösterir ve bu düşmanlık zamanla çatışmaya dönüşebilir.

Netice itibariyle de toplumun huzur ve güvenliği zedelenir. Bu nedenledir ki İslam, huzur ve mutluluğun bireysel bazda değil kitlesel boyutta yaşanmasını hedeflemiş ve bu doğrultuda toplumun kesimlerini birbiri ile kaynaştıracak ibadet içerikli uygulamalar öngörmüştür.

Zekâtın dinî bir yükümlülük olması, insandaki yardımlaşma ve paylaşma duygusunun iman desteğiyle geliştiril-

mesine zemin hazırlar. Bu durum, yardım ve paylaşmayı, zoraki yerine getirilen bir uygulama olmaktan çıkarır. Yardımın, gönüllü olarak ve severek yapılmasına vesile olur. Bir şeyi gönüllü yapmak, o şeyin insanda bir meleke hâline gelmesine yardımcı olur.

Kur'ân-ı Kerim, ısrarla zekât, infak, sadaka ve karz-ı haseni teşvik ederek ve bu görevleri yerine getirenleri överek dünyevî ve uhrevî ödüller vaat ederek yardımlaşma, paylaşma ve dayanışmayı özendirmektedir.

Diğer taraftan toplum varlığının sağlıklı ve huzurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için toplumsal denge ve barışın bir şekilde sağlanması ve bireyler arasında çatışma ve duygusal gerilime yol açabilecek etkenlerin giderilmesi şarttır. Bir toplumda fakirlerin ve zenginlerin bulunması tabiidir. Ancak tabii olmayan, bunların birbirlerinin haklarını gözetmemeleridir. Bunun doğal sonucu da toplumda huzursuzluk doğuracak nitelikte çatışmaların kaçınılmaz olmasıdır. Bunun için zengin ve fakir arasındaki gelir düzey farkının uçuruma dönüşmemesi, yani zenginin daha zengin, fakirin daha fakir olmasının engellenmesi hem de bu yüzden gerçekleşmesi muhtemel olan duygusal hatta fiziksel çatışmaların önlenmesi gerekir. Bu sebepledir ki yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'de, söz konusu gerilimin potansiyel varlığı ima edilerek bunun çözümüne yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Nitekim cennetin kendileri için hazırlandığı "***muttaki***" kimselerin özellikleri arasında infak da zikredilmiştir:

اَلَّذٖينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَالْكَاظِمٖينَ الْغَيْظَ وَالْعَافٖينَ عَنِ النَّاسِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنٖينَۚ

"Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyileri sever." (Al-i İmran, 3/134)

Kur'an ve Sünnette, değişik vesilelerle Müslümanların yardımlaşması dinî bir görev olarak dile getirilmektedir. وَف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ "Mallarında (*yardım*) isteyen ve (*iffetinden dolayı isteyemeyip*) mahrum olanlar için bir hak vardır" (Zâriyât, 51/19) buyurularak, zenginin malında muhtaçların hakkı olduğu belirtilmek suretiyle zekât veya zorda kalan muhtaca yardım sadece zenginin insafına terk edilmemiş, onun bir lütuftan öte yerine getirilmesi gerekli bir görev olduğu vurgulanmıştır. Bir başka ayette de namaz kılan ve namazlarında daim olanların eline mal geçip, zengin olunca pintileşen ve cimrilik yapan kimseler olmadıkları belirtilerek,

وَالَّذ۪ينَ ف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌۙ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِۖ

"Onların mallarında, isteyenler ve (*isteyemeyip*) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir" (Meâric, 70/22-25) buyurulmuştur.

Muhtaç bir kimseye yardım etmek sadece dinî bir görev değil aynı zamanda bir insanlık vazifesi olup, ahlakî bir davranışın da gereğidir.

Kur'ân-ı Kerim'in en çok üzerinde durduğu ve teşvik ettiği hususlardan biri, Müslümanın Allah'ın verdiği rızkı paylaşmasıdır. Allah'ın verdiği rızkı muhtaç durumda olanlarla paylaşma, Müslüman'ın en önemli özelliklerinden biridir. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimizin (s.a.s), eğitim ve gözetiminde yetişen İslam'ın ilk kuşağı sahabe, paylaşma ve yardımlaşmanın en güzel örneklerini vermişlerdir. Öyle ki Kur'ân-ı Kerim, onların bu örnek tutumunu övmektedir. Gönül dünyasında herkese yer veren Peygamberimiz (s.a.s), yoksulların geçimiyle bizzat ilgilenir, imkânları nispetinde onların bakımını sağlar, kendisinde yoksa diğer Müslümanları buna teşvik ederdi. Onun hayatı-

na bakıldığında bu tür örneklerle karşılaşmak hiç de zor değildir. Ahlak numunesi Peygamberimiz (s.a.s), insanlara sadece malını değil gönlünü de açmış, onunla birlikte olanın sadece gözü değil gönlü de doymuştur. Daha sonraki kuşaklar da Kur'an ve Hz. Peygamberin (s.a.s) sözleri ekseninde şekillenen infak ruhunu, asırlar boyu canlı tutmuşlardır. Bu anlayışın tabiî sonucu olarak, İslâm tarihinde toplumsal anlamda pek çok hayır kurumu oluşmuştur. Vakıflar bunun en güzel örneklerindendir.

Kur'an ve Sünnetteki özendirmelerin yanında, İslam'ın ilk kuşaklarından sonraki kuşaklara aktarılan paylaşma ve feragat örnekleri ve hatıraları, Müslümanlar arasında paylaşma ruhu ve bilincini hep canlı tutmuştur. Bu yaklaşım, Müslümanlar arasında, kardeşini kendine tercih etme anlayışını ortaya koymuştur ki bundan daha öte bir yardımlaşma ve dayanışma örneği göstermek oldukça zordur. Gün geçtikçe yozlaşan değerler etkisi altındaki çağımız insanının, yardımlaşma ve dayanışma adına gurur abidesi olan bu tablolardan alacağı çok dersler vardır.

Mal ve servet yığma sevdasının esareti altındaki ruhlar, hızla insanî değerlerden ve var oluş amacından uzaklaşmaktadırlar. Böylesi bir durumda bu tablolara bakan kimse, erdemi, paylaşımı, özveriyi, mala değil insana verilen değeri görecektir. Öyle ki, Medineli sahabîler, sırf imanlarından dolayı, her şeylerini bırakarak Mekke'yi terk etmek zorunda kalan Mekkeli kardeşleri ile bütün imkânlarını paylaşmışlar ve bundan dolayı da "***Ensar***" (*yardım edenler*) adını almışlardır. Ensar, bu yardımı, çok zengin olduklarından değil Kur'an'ın ifadesiyle, kardeşlerini kendilerine tercih ettikleri (Haşr, 59/9) için gerçekleştirmişlerdir. Bu anlayışın temeli, mal zenginliğine değil, iman ve gönül zenginliğine, Allah rızasını, mal sevgisine tercih etmeye, sevdanın odağına Allah'ı koymaya dayanır. İslam'ın paylaşma ve dayanışma yakla-

şımının özünü bu uygulamada somut bir biçimde görmek mümkündür.

Pek çok ayette paylaşma emredilir. Hatta Yüce Allah, verecek bir şeyi olmayanın muhtaç durumda olana gönül alıcı güzel sözler söylemesini de paylaşma bilinci kapsamında değerlendirir. (İsra, 17/28)

Paylaşmayı emir ve tavsiye eden ayetler, paylaşma bilinci hususunda bazı ölçütler de ortaya koymuştur. Verenin Allah olduğunu hatırdan çıkarmama, paylaşmaya akrabalardan başlama, harcarken dengeli olma, saçıp savurmama, yoksullar, fakirler, yolda kalmışlar, özellikle muhtaç olmasına rağmen isteyemeyenlere verme şeklinde özetlenebilecek bu ölçütler, dengeli bir paylaşma bilincini önermektedir. (İsra, 17/26-30)

c) Zekât, Cimriliği Önler

"***Cimrilik***", harcanması gereken malı harcamamak veya infak etmekten kaçınmak ve aşırı mal sevgisinden dolayı ihtiyaç sahiplerine ve hayır kurumlarına yardım etmemek demektir. Bu kelime "***adi, alçak, ve soysuz***" anlamındaki Farsça "***cimri***" kelimesinden alınmıştır. Arap dilinde cimriliği ifade etmek üzere "***şuh***" ve "***buhl***" kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak "***şuh***", öncelikle kişiyi mal-mülk edinme hırsına sevk eden, harcamaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, "***buhl***" ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmak anlamına gelir. (İbn Manzur, b-h-l ve ş-h-h maddeleri) Ayrıca özel olarak mal konusundaki cimriliğe "***buhl***", iyiliğin her türlüsünden kaçınacak derecede köklü ve yaygın bir huy halinde bulunan cimriliğe de "***şuh***" denir. Kur'an'da nefislerin cimriliğe eğilimli yaratılmış olduğuna dikkat çekilmekte (Nisâ, 4/128), cimrilikten korunanların kurtuluşa ereceği müjdelenmek (Haşr, 59/9; Teğâbün,

64/16) ve cimriliğin insanın yararına bir davranış olmadığı aksine aleyhine sonuç doğuracak nitelikte bir duygu ve davranış olduğu belirtilmektedir. (Âl-i İmrân, 3/180)

Çağımızda insanlığın karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan birisi de yardımlaşma ve dayanışmaya engel manevî bir hastalık olarak nitelendirilebilecek cimrilik ve bencillik duygusudur. Bu duygunun varlığına Kur'an-ı Kerim'de,

قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَٓائِنَ رَحْمَةِ رَبّٓي اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا۟

"De ki: "Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz. Zaten insan çok cimridir" (İsra, 17/100) ayetiyle dikkat çekilmektedir.

Toplumlarda dünyevileşmenin etkisiyle servetlerini, mal ve mülklerini bırakın muhtaç konumdaki insanların yardımında kullanma özverisini kendi giderleri için dahi harcamada oldukça eli sıkı kimselerin sayısı hiç de az değildir. Başka bir ifadeyle mal ve mülk, servet ve kazançlar, insanların hizmetinde olma yerine adeta putlaştırılmakta, ömürler var oluş gayesi dışında mal ve servet biriktirme hülyası ile heder edilmektedir. Bu nedenledir ki yardımlaşma ve dayanışmaya çok büyük önem atfeden İslam dininde, bencilliği körükleyen ve ona zemin hazırlayan cimrilik hoş karşılanmayarak yasaklanmıştır. Zira cimrilik, insanın yaratılış amacına ve yüce Allah'ın kendisine mal ve servet lütfedişinin hikmetine aykırı bir tutum ve duygudur. Mal ve serveti dünya ötesine yatırım aracı olarak kullanma da büyük engeldir. Nitekim Kur'ân-ı kerim'de,

وَالَّذٖينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍۙ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فٖي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا

جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْؕ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve "İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızın tadını"! denilecek" (Tevbe, 9/34-35) ayeti ile infaktan ve muhtaçlara yardımdan uzak duranların karşılaşacağı acı duruma dikkat çekmektedir. Bir başka ayette ise,

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ يَبْخَلُونَ بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْؕ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْؕ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِؕ وَلِلّٰهِ مٖيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ

"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır." (Âl-i İmrân, 3/180) denilerek cimriliğin ne derece tasvip edilmeyen bir tavır olduğu bildirilmektedir.

Peygamberimiz (s.a.s.), en kötü ve alçaltıcı iki huyun cimrilik ve korkaklık olduğunu (Ebû Dâvûd, "Cihad", 21; Ahmed, II, 302, 320), cimrilik duygusuyla imanın bir arada bulunamayacağını (Nesâî, "Cihad", 8) ifade etmiştir. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.s.) cimriliğin çirkinliğine dikkat çekmiş, kendisi de cimrilikten Allah'a sığınmış (Buhârî, "Cihad", 74), geçmiş milletlerden bir kısmının cimrilik yüzünden birbirlerinin mallarına saldırmak ve kanlarını akıtmak suretiyle helâk olduklarını belirterek (Müslim, "Birr", 56) cimriliğin, doğurabileceği sosyal sorun ve bunalımlara dikkat çekmiştir.

Bir başka hadislerinde,

كُلُّ سُلامٰى مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يومٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ تَعْدِلُ بيْنَ الاثْنَيْنِ صَدقَةٌ ، وَتُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّتِهِ فَتحْمِلُهُ عَلَيْهَا ، أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعهُ صَدقَةٌ، وَالْكَلِمَةُ الطَّيبَةُ صَدَقَةٌ ، وبكُلِّ خَطْوَةٍ تَمْشِيهَا إِلَى الصَّلاةِ صَدقَةٌ ، وَتُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ

"Güneşin doğduğu her yeni gün, insanların her bir uzvu, mafsalı için bir sadaka gerekir. İki kişinin arasında adaletle hükmetmen bir sadakadır. Hayvanına (***binitine***) binmek isteyen bir kimseye yardım ederek hayvanına (***binitine***) bindirmen veya eşyasını hayvana (***binitine***) yüklemen bir sadakadır. Güzel bir söz, sadakadır. Namaza giderken attığın her adım, sadakadır. Gelip geçene sıkıntı veren şeyleri yoldan kaldırman bir sadakadır" (Buhârî, "Cihâd", 72, 128; Müslim, "Müsâfirûn", 84) buyurarak bir taraftan sadaka kavramının kapsamının ne denli geniş olduğuna işaret etmiş, diğer taraftan da Müslüman'ın sergilediği her türlü güzel davranışın sadaka olacağını belirtmiştir. Ayrıca bu hadis niyetin halis olması koşuluyla sergilenen her davranışın dinde ibadet olarak bir değeri olduğuna işaret etmektedir.

Sahip olunan nimetlerin ve servetlerin paylaşımı feragat ve fedakârlığı gerektirir. Dinî terminolojide geniş kapsamıyla "***infak***" kavramı bu paylaşımı içermektedir. Allah için infakta bulunmanın, İslâm'da ne derece önemli olduğuna birçok ayet ve hadis delalet etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de en çok yer alan kelimelerden biri de infak kavramı ve onun türevleridir. (Bakara, 2/267, 272, 274; Münâfikûn, 63/10)

Her konuda örnek olan Peygamberimiz (s.a.s.) Allah rızası için muhtaç kimselere vermeyi teşvik etmiştir. Şu hadisler bunun açık örnekleridir:

اِتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ

"Yarım hurma (*tasadduk*) etmek suretiyle de olsa, cehennemden korunmaya çalışınız." (Buhâri, "Edeb", 34, "Zekât", 10; Müslim, "Zekât", 66-70; Tirmizi, "Kıyamet", 1; Nesâi, "Zekât", 63)

لا حَسَدَ إِلَّا فِي اثنَتَيْنِ رَجُلٌ اٰتَاهُ اللّٰهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ اٰتَاهُ اللّٰهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا

"Sadece şu iki kişiye gıpta edilir. Bunlardan birincisi, Allah'ın kendisine verdiği malı Hak yolunda harcamayı başaran kimse, diğeri de, Allah'ın kendisine ilim ve hikmet ile yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimse." (Buhâri, "İlim", 15, "Zekât", 5;Müslim, "Müsâfirîn", 268)

وَإِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللّٰهِ إِلَّا أُجِرْتَ بها حَتَّى ما تَجْعَلُ فِي فِي امْرَأَتِكَ

"Allah rızası için sarf ettiğin şeyden dolayı muhakkak sevap kazanırsın. Hatta ailenin ağzına koyduğun lokma yüzünden bile." (Buhâri, "İman", 41, "Cenâiz", 363; Müslim, "Vasiyyet", 5;Ebû Davud, "Ferâiz", 3;Tirmizi, "Vesâyâ", 1)

لا تُوكِي فَيوكِيَ اللّٰهُ عَلَيْكِ

"Kesenin ağzını sıkma! Allah da senin rızkını daraltır." (Buharî, "Zekât", 21; Müslim, "Zekât", 88; Ebû Dâvûd, "Zekât", 46)

Bütün bu ayet ve hadisler, bir Müslüman'ın sahip olduğu birikimden infak etmesinin gereğini vurgulamaktadır. (İnfak konusunda dördüncü bölüme bakın)

ç) Zekât, Kişiyi Ahlakî Kirlerden Arındırır

İnsanî ve ahlakî erdemleri yakalamanın, yüce Yaratan'a dost olabilmenin yolu, şüphesiz gönül ve ruh temizliğinden geçmektedir. Nefsi, gayri meşru her türlü arzu ve istekten arındırma, bu temizliğin ön koşuludur. İnsanın ruh temizliğinde, maişetinin helal ve meşru yoldan oluşu da oldukça

önemlidir. Çünkü nefis tezkiyesi ya da manevî arınma, yenilen, içilen, giyilen şeylerin daha öz bir ifadeyle kazancın temizliği ile doğru orantılıdır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

أيُّهَا النَّاسُ إنَّ اللهَ طيِّبٌ لا يقْبلُ إلَّا طيِّبًا وَإنَّ اللهَ أمَر المُؤمِنِينَ بِمَا أمَر بِهِ المُرْسلِينَ فَقَال تَعالى {يَا أيُّها الرُّسْلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّباتِ واعملوا صَالحًا } وَقَال تَعالَى { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمنُوا كُلُوا مِنَ طَيِّبَات مَا رزَقْنَاكُمْ} ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَر أشْعَثَ أغْبر يَمُدُّ يدَيْهِ إلَى السَّمَاءِ يَاربِّ يَاربِّ ، وَمَطْعَمُهُ حَرامٌ ومَشْرَبُه حرَامٌ ومَلْبسُهُ حرامٌ وغُذِيَ بِالْحَرامِ، فَأنَّى يُسْتَجابُ لِذٰلِكَ

"Ey insanlar! Allah temizdir; sadece temiz olanları kabul eder. Allah Teâlâ peygamberlerine neyi emrettiyse müminlere de onu emretmiştir. Cenâb-ı Hak Peygamberlere: 'Ey peygamberler! Temiz ve helâl olan şeylerden yiyin, iyi ve faydalı işler yapın!' buyurmuştur. Müminlere de, 'Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin' buyurmuştur." Resûl-i Ekrem daha sonra şunları söyledi. "Bir kimse Allah yolunda uzun seferler yapar. Saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette ellerini gökyüzüne açarak, yâ Rabbi! Yâ Rabbi! diye dua eder. Hâlbuki onun yediği haram, içtiği haram, gıdası haramdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilir!" (Müslim, "Zekât", 65)

Âlemlere Rahmet olarak gönderilen Peygamberimizin bu sözü, genelde ibadetlerin özelde ise duaların kabulü noktasında oldukça anlamlı mesajlar içermektedir. Bu itibarla kazancımızın, birikimlerimizin, arındırılması da zekât ve sadaka daha kapsamlı anlamıyla infak yoluyla olmaktadır. Üzerimize tahakkuk eden zekâtın verilmemesi, kazancımızı kirletecek, onu helal kapsamından çıkaracaktır. Zira bu durumda ona kul hakkı karışmış olacaktır. Böylesi bir

kazançla geçimini temin eden kimsenin de nefis temizliği gerçekleşmeyecektir.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın hedefleri, "***tathîr***" (*temizleme*) ve "***tezkiye***" (*arıtma*) kavramlarıyla özetlenir: Yüce Rabbimiz,

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكّ۪يهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْۜ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ

"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (***zekât***) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir. (***Onların kalplerini yatıştırır.***) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Tevbe, 9/103) buyurarak malın kul hakkından kurtarılması bir tarafa zekâtın bireysel ve toplumsal bağlamda arınmaya vesile olacak bir ibadet biçimi olduğunu ifade etmiştir. Bu iki kelime (***tathîr ve tezkiye***) zenginin ruh ve nefsinin, mal ve servetinin hem maddî hem de manevî yönden temizlenme ve arınmasını içine almaktadır. Bir başka ifadeyle zekât veren, başta cimrilik olmak üzere birçok kötü huy ve alışkanlıktan kurtulur.

İslam dini, insanın sadece Allah'a kul olmasını, Allah'tan başka her şeyin esaretinden kurtulmasını arzu etmektedir. Bunun bir yolu da zenginin her sene malının zekâtını vererek hem Allah'ın emrine boyun eğmesi hem de dünya malının kendisine geçici bir süre için tevdi edilmiş bir emanet olduğunun bilincine varmasıdır. Bencillikten kurtulan, servete düşkünlükten temizlenen, muhtaçların yardımına koşmayı amaç ve huy edinen kimseler Allah'ın istediği bir kul olma yolunda önemli bir aşama kaydetmişlerdir.

Bu itibarla zekât, malı değil öncelikle birey ve toplumu temizleyen bir mekanizmadır.

d) Zekât, Kulluk Bilincini Diri Tutar

İslam dininin üzerine inşa edildiği beş temel esastan biri olarak nitelendirilen zekât, önemli bir kulluk göstergesidir. Namaz, bedenî ibadetleri, hac, hem malî hem de bedenî ibadetleri, zekât ise malî ibadetleri simgeler. Zekât, her şeyden önce bir ibadettir. Müslüman diğer ibadetlerde olduğu gibi bu ibadeti de Allah'ın emrine uyarak, O'nun rızasına kavuşmayı dileyerek gönül hoşnutluğu ve halis bir niyetle yerine getirmelidir. Zira amellerin Allah katında makbul oluşu taşınan niyetle yakından ilgilidir. (Buhârî, Bed'ü'l-vahy 1, İmân, 41)

Zekâtını öncelikle zamanı ve mekânı yaratan yüce Allah'ın emri olduğu için ödeyen, bu ve diğer ibadetleri O'na yakın olmak, O'na şükretmek amacıyla yerine getiren Müslüman, ahiret hayatının nimetlerine ve cennette Allah'a yakın olmaya ehil olur.

Müminlerin, Allah sevgisini, mal ve servet sevgisinden üstün tuttuklarını göstermesi bakımından zekât, kendine özgü bir hususiyet taşımaktadır. Çünkü zekâtını veren kimse, verdiği şahıslardan hiç bir karşılık beklememekte, bunu sadece ibadet amacıyla ve Allah'ın rızasını kazanmak için yapmaktadır. Bu da, müminin ilahî emirlere bağlılığının güzel bir göstergesidir. Diğer taraftan mal ve servetler birer imtihan vesilesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

"Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir." (Münafikûn, 63/9) buyrularak bu hususa dikkat çekilmiştir.

Bu imtihanda başarılı olabilmek, sahip olunan değerlerle ilgili dinî gerekleri yerine getirmekle mümkündür.

Mal ve mülk biriktirme sevdası, serveti hayatın idamesinde birer araç olmaktan çıkarıp amaç olma konumuna getirdiğinden çoğu insanı yaratılış amacından saptırmaktadır. Bu sapma da doğal olarak süreç içinde kişilerin Allah'a kulluk bilincinden uzaklaşmalarını beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, sahip olunan birikimlerden dinin öngördüğü kesimlere infakta bulunmak, kulluk bilincini diri tutmaktadır. Çünkü infak ya da sahip olunan değerleri toplumun muhtaç kesimleri ile paylaşmak, hemen herkesin kolaylıkla yapabileceği bir fedakârlık değildir. Zira insanın doğasında genelde yardımlaşma ve paylaşma eğilimi potansiyel olarak bulunmakla birlikte mal sevgisinin ağır basmasından dolayı cimrilik de vardır. Kur'an-ı Kerim'de,

وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

"Hiç şüphesiz o, mal sevgisine aşırı derecede düşkündür." (Âdiyât, 100/8) buyrularak infak konusunda insanın cimriliğine dikkat çekilmektedir.

Zekât vererek Müslüman cimrilik hastalığından kendisini korumuş olur.

e) Zekât, Mal Güvenliğine Katkı Sağlar

Toplumsal hayatta herkesin aynı değerde servet ve birikime sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durum geçmişten bugüne değin bir realite olarak kabul edilmiştir. Gelir dağılımdaki bu dengesizlik veya eşitsizlik, zaman zaman kesimler arasında fiziksel ve duygusal boyutta çatışmalara sebep olabilmektedir. Bu çatışmaların sıklığı ya da yoğunluğu, toplumda zengin ve fakirler arasındaki sevgi ve saygı, paylaşma ve yardımlaşma duygularının varlığına bağlı olarak ya artmakta ya da azalmaktadır. Aslî ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlar, belirli birikime sahip olan

zenginler tarafından görmemezlikten gelinirse, o toplumda düşmanlık, haset, kin ve nefret yaygınlık kazanır. Bu da süreç içinde servet sahiplerinin mallarına yönelik saldırıları tetikler. Hırsızlık ve gasp gibi eylemler o toplumda çoğalır.

Zekât, sosyal yardımlaşma ve paylaşmaya zemin hazırlayan bir ibadet olduğundan toplumu oluşturan fertlerin birbirlerine şefkat, merhamet, sevgi ve saygı bağları ile bağlanmasını sağlar. Toplum bireyleri arasındaki gelir düzeyindeki farklılıktan neşet eden kin ve nefret duygularını azaltarak ya da yok ederek, onların kaynaşmalarına ve buna bağlı olarak da güven içinde yaşamalarına katkı sağlamış olur. Zenginler, servetlerinde fakir ve muhtaçların da hakları bulunduğu bilinciyle onları minnet ve mihnet altında bırakmadan zekâtlarını verirler. Bu durum bir yönüyle zengine sevap kazandırırken diğer taraftan da muhtaç kesimlerin ihtiyacını gidermek suretiyle kin ve nefretlerini bertaraf etmiş olur.

f) Zekât, Nimeti Verene Şükür Bilincini Geliştirir

Şükür; verilen herhangi bir nimetten dolayı, bu nimeti verene karşı söz, fiil veya kalp ile gösterilen saygı ve karşılık, iyiliğin kıymetini bilme ve iyilik yapana bu hissi gösterme, nimet ve iyiliği anıp sahibini övmektir.

Şükür; nimet, lütuf ve ihsanlarından dolayı yüce Allah'a minnet ve şükran duygularının ifade edilmesidir. Şüphesiz her nimetin, bir şükrü ve beraberinde getirdiği bir sorumluk vardır. Şükretmek sadece dille "Ya Rabbi şükür" demekten ibaret değildir. ***Şükür***, her nimeti, Allah'ın razı olacağı şekilde değerlendirmektir. Aldığımız her nefesin, hayatımızın, gençliğimizin, zenginliğimizin, ilmimizin kendine has bir şükrü vardır. Bu noktada zekât ve sadaka vermek, kazanılan helal servetin şükrüdür.

Kur'an ve sünnette değişik vesilelerle insanların şükretmeleri emredilmektedir. (Bakara, 2/152; Lokman, 31/12; İbrahim, 40/7; Sebe', 34/13) Varlıklı insan, Allah'ın kendisine verdiği sayısız nimetlerden dolayı ona şükreder. Şüphesiz nimetlere şükretmek dünyada onları artırdığı gibi, ahirette de sahibini ebedî mutluluğa eriştirir. Küfran-ı nimet ise, nimetin azalmasına ya da tamamen elden çıkmasına sebep olur. Kur'an-ı Kerim'de,

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

"Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: "Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir." (İbrahim, 14/7) buyurulmaktadır.

Zekât, Nimet veren Allah'ı tanımak, O'na itaat etmek ve itaatin gereği olarak O'nun verdiği nimetlerin belirli bir kısmını gönül rızası ile O'nun kullarına vermektir. Dolayısıyla zekât, yüce Yaratan'a şükür bilincini diri tutan önemli bir ibadettir.

3. ZEKÂTIN ALAN AÇISINDAN ÖNEMİ

Zekâtın, veren açısından olduğu gibi alan açısından da birçok faydası vardır. Muhtaç kimsenin temel ihtiyaçlarının karşılanması, kıskançlık duygusu ve servet düşmanlığının engellenmesi, dilenciliğin önüne geçilmesi, çalışma ve üretmeye teşvik bu faydaların başlıcalarıdır. Şimdi bunlardan bazılarını açıklamaya çalışacağız.

a) Zekât, Fakirin Temel İhtiyaçlarını Karşılar

Hemen her insan, dünyada rahat ve huzurlu bir hayat yaşamak ister. İnsan, kendisi için tabiî olan bu hedefi yakalamak üzere çalışır, çabalar, başkalarına muhtaç konuma düşmeden hayatını devam ettirmeye ve ihtiyaçlarını karşı-

lamaya gayret eder. Ancak kimi zaman işsizlik, fiziksel yetersizlik veya gelir-gider dengesizliği gibi sebeplerden dolayı aslî ihtiyaçlarını karşılama imkânına sahip olamaz. Temel ihtiyaçlarını karşılayamayan kişinin ise, gerek bireysel hayatında gerekse aile ve toplum hayatında huzur ve mutluluğu yakalayamayacağı açıktır. Kardeşlik temeli üzerine inşa edilmiş (Hucurât, 49/10) İslam toplumunda yardıma muhtaç kesimlere kayıtsız kalınamaz. Zira Peygamberimiz (s.a.s.), değişik vesilelerle muhtaç kesimlere ilgi gösterilmesini tavsiye etmiş, muhtaç kesimlere duyarsız kalınmasının iman ile bağdaşmayacağını ifade etmiştir. Nitekim;

لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالَّذِى يَشْبَعُ وَجَارُهُ جَائِعٌ اِلَى جَنْبِهِ

"Komşusu açken kendisi tok yatan gerçek mümin değildir." (Hâkim, *Müstedrek*, II, 15) anlamındaki hadisi ile Peygamberimiz (s.a.s.), komşularla paylaşımı, imanımızın bir gereği olarak takdim etmiştir.

لا يُؤْمِنُ أَحدُكُمْ حتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

"Sizden biriniz kendisi için sevip arzu ettiği şeyi din kardeşi için de sevip arzu etmedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz" (Buharî, "İmân" 7) anlamındaki hadisi ile Peygamberimiz (s.a.s.), müminlerin kendileri için arzu ettikleri şeyleri mümin kardeşleri için de arzu etmelerinin imanın tekâmülü ile ilgili bir duygu ve davranış olduğunu bildirmiştir.

مثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وتَرَاحُمِهِمْ وتَعاطُفِهِمْ، مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَداعَى لهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بالسَّهَرِ والْحُمَّى

"Birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerine şefkat hususunda müminler adeta tek bir vücut (***beden***) gibidirler. Ondan bir uzuv şikâyet ederse, uykusuzluk ve ateşle vücudun diğer uzuvları da ona iştirak ederler" (Müslim, "Birr", 67) anlamındaki hadiste ise, müminleri bir bedenin

uzuvları gibi birbirine destek çıkan, herhangi birinin rahatsızlığından, huzursuzluğundan diğerlerinin de rahatsızlık ve huzursuzluk hissettiği bir yapılanmaya benzetmiştir. Allah elçisinin benzetmesinde, Müslümanlar bir vücut gibidir. Vücudun bir azası sızlayınca bu sızıyı öbür organların duymaması, bu sızıya eşlik etmemesi mümkün müdür? Elbette hayır! Çünkü böyle bir bigânelik, vücudun doğal yapısına terstir. Nasıl ki bünyede, gerek içeride oluşan gerekse dışarıdan gelen mikroplara karşı kendisini korumak için bir savunma mekanizması varsa ve gerekli hallerde bu mekanizma harekete geçiyorsa, yine dışarıdan gelecek fizikî müdahale ve saldırılara karşı organlar imkân ve kabiliyetleri ölçüsünde birbirlerinin yardımına koşuyorsa, toplum da aynen böyledir. Bu itibarla toplumsal bünyenin ayakta durabilmesi, söz konusu olan bu yardımlaşma ve dayanışma ruhunun diri tutulması ile mümkündür.

اَلْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا

"Müminin mümine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sımsıkı kenetleyip tutan binalar gibidir " (Buhârî, "Salât", 88) anlamındaki hadis ile Peygamberimiz (s.a.s.); zengin-fakir, âlim-cahil bütün müminleri adeta bir binanın yapı taşlarına benzetmektedir.

Bir binanın ayakta durmasını sağlayan çeşitli unsurlar vardır. Bu unsurların birlikteliği var olduğu sürece bina ayakta kalabilir. Toplumda da zengin ve fakirler birbirleriyle kenetlenerek, yardımlaşma ve dayanışma ile toplumun sağlıklı bir yapıda devam etmesini sağlarlar.

Toplumsal çatışma ve ayrılıklara sebep olan, toplumda ihtiyaç ve fakirlik kapılarını açan nedenler her ne olursa olsun zekât, toplumun muhtaç kesimlerinin ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir kalemi teşkil etmektedir. Bu itibarla zekât, fertler arasında gelir dağılımındaki farklılıklardan kay-

naklanan tehlikelerden toplumu koruyacak önemli bir çaredir. Ayrıca zekât verilen kimse bir bakıma toplumun dışına itilmediğini, kendisine sahip çıkıldığını hissederek yaşadığı topluma kin ve nefret yerine sevgi ve saygıyla bağlılık duyacaktır. Bir taraftan verilen zekât ile muhtaç kesimler temel ihtiyaçlarını karşılarken diğer taraftan da çalışıp kazanarak bu konumdan kurtulma meyil ve gayretinde olacaklardır.

Netice itibariyle ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, din kardeşliğinin hatta insanlığın bir gereğidir. Müminin en önemli özelliklerinden biri yardımseverliktir. Çevresindeki insanların sorun ve problemlerine, dert ve kederlerine göz kapamış kimselerin gerçek İslâmî bilince sahip olduklarını söylemek oldukça zordur. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.s.),

الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ ، لا يظْلِمُه ، ولا يُسْلِمهُ ، من كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللّٰهُ فِي حَاجَتِهِ ، ومَنْ فَرَّج عن مُسْلِمٍ كُرْبةً فَرَّجَ اللّٰهُ عنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يوْمَ الْقِيامَةِ ، ومَنْ سَتَرَ مُسْلِماً سَتَرهُ اللّٰهُ يَوْم الْقِيَامَةِ

"Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir. O'na zulmetmez onu yalnız bırakmaz, bir kimse Müslüman kardeşinin ihtiyacını karşılarsa, Allah da ona yardım eder. Bir kimse bir Müslüman'ın sıkıntısını giderirse, Allah da kıyamet günü onun sıkıntılarından birini giderir. Bir kimse din kardeşinin ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter" (Buhârî, "Mezâlim", 3) sözleriyle Müslüman'ın çevresine ve mümin kardeşinin sorunlarına duyarsız kalamayacağını, onlara karşı yerine getirmek durumunda olduğu dinî bir takım ödevlerinin olduğunu dile getirmiştir.

Sosyal dayanışma sisteminin temelini oluşturan zekâtın, bir ibadet anlayışıyla ele alınması ve fakir, kimsesiz, muhtaç, yetim, yolda kalmış ve borçlu gibi yardıma muhtaç bütün sınıfları kapsayacak kadar geniş olması, İslâm dininin top-

lumsal bütünleşme, kaynaşma ve dayanışmaya büyük bir önem atfettiğini göstermesi açısından da zikre değerdir.

b) Zekât, Servet Düşmanlığını Önler

Geçmişten günümüze değin toplumlarda hemen bütün fertlerin farklı birikimlere, gelir düzeylerine sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Yüce Allah, insana sayısız nimetler vermiş (Nahl, 16/18) ve bu nimetleri belirli ölçekte insanlara taksim etmiştir. (Zuhruf, 43/32) Toplum, gelir düzeyi ya da servete göre zengin ve fakir kesimlere ayrılmıştır. İdeal olan herkesin kendisine verilen rızka ya da nimete razı ve kanaatkâr olmasıdır. Ancak insanların geneli dikkate alındığında durumun böyle olduğunu ifade etmek oldukça güçtür. Aslında takdir edilen rızka razı olmamak nankörlük olarak nitelendirilir.

Toplum varlığının sağlıklı bir şekilde sürebilmesi için, gelir dağılımı ve paylaşımında adalet ve dengenin bir şekilde sağlanması ve fertler arasında duygusal ya da fiziksel gerilime yol açabilecek etkenlerin giderilmesi şarttır. Dünyada herkesin ekonomik gücünün aynı düzeyde olmasını hayal etmek olası değildir. Bu itibarla bir toplumda zenginlerin ve fakirlerin bulunması doğaldır. Ancak doğal olmayan, açlıktan, susuzluktan yılda hemen hemen bir ülke nüfusu kadar çocuğun ölümüne duyarsız kalınmasıdır. Aç ve fakir insanların imdat çığlıklarına kulakların tıkanmasıdır. Şüphesiz bunun tabiî sonucu huzursuzluk doğuracak nitelikteki çatışmalar kaçınılmaz olacaktır. Bunun için de hem zengin ve fakir arasındaki ekonomik düzey farkının uçuruma dönüşmemesi, yani zenginin daha zengin, fakirin daha fakir olmasının engellenmesi hem de bu yüzden gerçekleşmesi muhtemel olan bu duygusal gerilimin önlenmesi gerekir. Zekât sosyal dengeyi sağlayarak bu gerilimin önlenmesinde önemli bir etkendir.

Yüce Allah kulları yaratılış bakımından olduğu gibi yaşayış ve maişet bakımından da farklı seviyede yaratmıştır. Kimi zengin, kimi fakir, kimi orta hâlli... Kur'an-ı Kerim'de

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِۚ فَمَا الَّذٖينَ فُضِّلُوا بِرَآدّٖي رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فٖيهِ سَوَآءٌۜ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ

"Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere aktarıyorlar da hepsi onda eşit oluyorlar da değil! Şimdi Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?" (Nahl, 16/71) buyurularak, servet ve gelir düzeyindeki farklılığa işaret edilmektedir. Bu farklılığın çatışma ve gerilime dönüşmemesinde zengin ve fakir kesim arasında sevgi ve saygının, yardımlaşma ve dayanışmanın varlığı önemli bir yer tutmaktadır. Zekât da bu unsurların oluşumunda etkin olan bir ibadet biçimidir. Zira ihtiyaç-larının karşılanmasında zenginden destek gören muhtaç kimse ona kin ve nefret değil sevgi ve saygı besleyecektir. Bu yönüyle de zekât farklı gelir düzeyine sahip toplum kesimlerinde adeta bir köprü vazifesi görecek, onların birbiriyle kenetlenmesinde etkin bir unsur olacaktır.

c) Zekât, Fakiri Dilencilikten Alıkoyar

İnsanın geçim ve maişetini helalinden temin edebilmesi için çalışması, bir görev hatta görevden de öte bir zarurettir. Bu nedenledir ki, İslam dini, bir taraftan çalışmayı, geçimin meşru yoldan sağlanmasını emir ve tavsiye ederken, diğer taraftan da tembelliği ve buna bağlı olarak dilenciliği de o ölçüde kötüler ve yasaklar. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de; insanın ancak kendi çalışmasının karşılığını göreceği (Necm, 53/39-40), Allah'ın her kuluna kabiliyet ve çalışmasına göre bir takım nimet ve imkânlar vereceği, başkalarının servetlerine göz dikerek onların hasretini çekerek ömür geçirmek yerine elleriyle kazandıklarının değerini bilmeleri (Nisâ, 4/32), ahiret

hayatı için çalışırken dünyadan da nasibin unutulmaması (Kasas, 28/ 77) vurgulanmıştır.

Buna karşılık tembelliğin, hırs ve kötü niyetin bir sonucu olan dilencilik, dinimizde hiç de hoş karşılanmamıştır. Peygamberimizin konu ile ilgili bazı hadisleri şöyledir:

لاَ تُلْحِفُوا فِى الْمَسْأَلَةِ فَوَاللّٰهِ لَا يَسْأَلُنِى أَحَدٌ مِنْكُمْ شَيْئًا فَتُخْرِجَ لَهُ مَسْأَلَتُهُ مِنِّى شَيْئًا وَأَنَا لَهُ كَارِهٌ فَيُبَارَكَ لَهُ فِيمَا أَعْطَيْتُهُ

“Dilenmekte ısrar etmeyiniz. Allah’a yemin ederim ki, sizden biri benden bir şey ister de, hoşuma gitmemesine rağmen, benden bir şey koparırsa, verdiğim malın bereketini görmez.” (Müslim, “Zekât”, 99)

إِنَّ الْمَسْأَلَةَ كَدٌّ يَكُدُّ بِهَا الرَّجُلُ وَجْهَهُ إِلَّا أَنْ يَسْأَلَ الرَّجُلُ سُلْطَانًا أَوْ فِي أَمْرٍ لَا بُدَّ مِنْهُ

“Dilenmek, yüz karasıdır. Kişi dilenmek suretiyle kendi yüzünü lekeler. Sadece devlet başkanından hakkını istemesi ya da zaruret sebebiyle dilenmek böyle değildir.” (Tirmizî, “Zekât”, 38)

وَمَنْ يسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللّٰهُ وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللّٰهُ وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَبِّرْهُ اللّٰهُ وَمَا أُعْطِىَ أَحَدٌ عَطَاءً خَيْرًا وَأَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ

“Kim dilenmekten çekinir, iffetli davranırsa, Allah onun iffetini arttırır. Kim tok gözlü olmak isterse, Allah onu başkalarına muhtaç olmaktan kurtarır. Kim de sabretmeye gayret ederse, Allah ona sabır verir. Hiç bir kimseye, sabırdan daha hayırlı ve büyük bir lütufta bulunulmamıştır.” (Buharî, “Zekât”, 50)

لأَنْ يَغْدُوَ أَحَدُكُم فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَتَصَدَّقَ مِنْهُ ويَسْتَغنِيَ بِهِ عَنِ النَّاسِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ رَجُلاً أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ ذٰلِكَ فَإِنَّ الْيَدَ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى

"Sizden birinizin urganını alıp, arkasında dağdan odun yüklenerek getirmesi ve onu satıp geçinmesi, istediğini versin ya da vermesin bir zengine gelerek sadaka istemesinden çok daha hayırlıdır. Şüphesiz veren el alan elden üstündür." (Tirmizi, "Zekât", 38)

لأَنْ يَحْتَزِمَ أَحَدُكُمْ حُزْمَةً مِنْ حَطَبٍ فَيَحْمِلَهَا عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبِيعَهَا خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ رَجُلاً يُعْطِيهِ أَوْ يَمْنَعُهُ.

"Sizden birinizin bir kucak odun toplaması, sonra o odun demetini sırtına yüklenip satması, kendisi için verecek, yahut vermeyecek bir kişiye gidip istemesinden elbette çok daha hayırlıdır." (Müslim, "Zekât", 107)

مَنْ سَأَلَ النَّاسَ أَمْوَالَهُمْ تَكَثُّرًا فَإِنَّمَا يَسْأَلُ جَمْرًا فَلْيَسْتَقِلَّ أَوْ لِيَسْتَكْثِرْ

"Her kim çok mal toplamak için, insanlardan onların mallarını dilenir durursa, muhakkak bir ateş parçası istemektedir." (Müslim, "Zekât", 105)

Zekât, iyi niyetli olduğu ve çalıştığı hâlde geçimini temin etme noktasında sıkıntıları bulunan insanların dilencilik bataklığına saplanmalarına engel önemli bir yardımlaşmadır. Zekâtın ihmal edilmesi sonucu toplumda aslî ihtiyaçlarını karşılayamayan kimseler, hırsızlık ve gasp yapamayacağına göre istemeyerek de olsa böylesi bir zillet bataklığına sap-lanma ihtimali ile karşı karşıya kalabileceklerdir. Bu itibarla zekât veya sadakalar, muhtaç kesimlerin toplumda onurlu ve şahsiyetli bir şekilde hayatlarını devam ettirmelerine zemin hazırlayan yardımlardır.

d) Zekât, Sevgi ve Saygı Oluşturur

Toplumu oluşturan fertler arasında sevgi ve saygının hâkim oluşu o toplumun huzur ve mutluluğunun önemli şartlarındandır. Hele hele zengin ve fakir ya da gelir düzeyi farklı kesimler arasında sevgi ve saygının varlığı, toplumun

birlik ve beraberliğinde ayrı bir yer tutmaktadır. Açıkça ifade etmek gerekirse, sevgi ve saygıdan yoksun toplumda buna bağlı olarak fertler de konumları, maddî imkânları her ne kadar üst düzeyde olursa olsun huzur ve mutluluğu yakalayamazlar.

İnsanlığın çağımızda yaşadığı sorunların başında sevgi açlığı ya da yoksunluğu önemli bir kalemi teşkil etmektedir. Şu kadar var ki, sevgi açlığı beraberinde nemelazımcılığı, duyarsızlığı ve bencilliği getirmektedir. Nitekim önde gelen İslam bilginlerinden İbn Kayyım el-Cevzî de, "Sevgi, kalbin azığı, ruhun gıdası, gözün nurudur. Sevgi hayatından yoksun olan kimse ölüler sınıfından sayılır. Sevgi nurunu kaybedenler, karanlıklar denizinde yok olurlar" (Yılmaz Ali, s.10) tespitiyle sevginin gücüne ve fonksiyonuna işaret etmiştir. Bu nedenledir ki kardeşlik temeli üzerine kurulmuş İslam toplumunda sevgi ve saygı olmazsa olmazlardandır. Nitekim Peygamberimizin (s.a.s.),

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا

"İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de gerçek manada iman etmiş olamazsınız." (Müslim, İman, 93) buyurarak sevgiyi imanla ilintilendirilmesi oldukça dikkat çekicidir. Aslında yaratılanı yaratandan ötürü sevmek ve merhamet etmek, Allah'a olan imanın kemal, zirve noktasını oluşturmaktadır. Bir başka hadislerinde de Resulüllah,

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ بِجَلَالِي الْيَوْمَ أُظِلُّهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي

"Yüce Allah kıyamet gününde: "Benim için birbirini sevenler neredeler? Gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bugünde, onları ben rahmetimle kuşatacağım" (Müslim, "Birr", 37) buyuruyor.

Zekât sayesinde toplumda bu derece önemli olan sevgi ve saygı, zenginle fakir arasında önemli bir varlık kazanır. Çünkü muhtaç kimse zenginin kendisine bu sahip çıkı-şından dolayı ona saygı gösterecek, karşılığında da sevgi görecektir. Diğer taraftan zengin, bir muhtaç insana yardım etmenin sevincini yaşarken, yoksul da zengine karşı gönülden sevgi ve saygı duyacak, kıskançlık büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Bu sevgi ve saygının oluşmasında zenginin zekâtını verirken fakiri incitmemesi, onu aşağılamaması ve onurunu zedeleyecek tavırlar sergilememesi çok önemlidir. Aksi takdirde zengin ve muhtaç kimseler arasında husumet meydana gelir. Onun için Kur'an-ı Kerim'de bu şekilde muamele edenler övülmüş, iyilik yapıp da bunu insanların başına kakmanın, yapılan iyiliğin Allah katındaki değerini düşürdüğü haber verilmiştir.

4. SOSYAL DÜZEN AÇISINDAN ZEKÂTIN ÖNEMİ

Zekâtın sadece alan ve veren açısından değil aynı zamanda sosyal hayat açısından da önemli rol ve etkileri söz konusudur. Sarf yerleri dikkate alındığında zekâtın sosyal düzende icra ettiği fonksiyon rahatlıkla görülebilir. Zira zekât vasıtasıyla ihtiyaç sahiplerine, fakirlere, miskinlere, borçlulara ve yolda kalmışlara, hürriyeti kısıtlılara, Allah yolunda cihad edenlere yardım edilmektedir. Bu sınıflara yapılan yardımlar, toplum hayatında barış ve huzurun sağlanması, kin, fesat ve çatışmaların önlenmesinde etkin bir fonksiyona sahiptir.

a) Zekât, Toplumsal Çatışmayı Önler

İslam'ın önemli hedeflerinden birisi de zengin ve fakiriyle dahası bütün kesimleriyle toplumun, sevgi ve saygı, birlik ve beraberlik içinde yaşamasını temindir. Toplumda bu tür duygu ve erdemler var olduğu sürece basit menfaatler, kin ve düşmanlık doğurmayacak, toplumda huzur ve

güven hâkim unsur olacaktır. Bu itibarla toplumun birlik ve beraberliğinin devamı için, toplumsal denge ve barışın bir şekilde sağlanması ve fertler arasında gerilime yol açabilecek maddî ve manevî etkenlerin giderilmesi kaçınılmazdır. Hemen her toplumda zengin ve fakir kesimler bulunduğuna göre, bunların birbirlerinin hak ve hukukunu gözetmemesi süreç içinde gerilim ve gerginliğe sebep olacaktır. Bunun için zengin ve fakir arasındaki ekonomik düzey farkının uçuruma dönüşmemesi, yani zenginin daha zengin, fakirin daha fakir olmasının engellenmesi gerekir. Kardeşlik temeli üzerine inşa edilen İslam toplumunda düşmanlık ve anlaşmazlıkların önlenmesi için gayret sarf etmek bütün fertlerin vazifesidir. Bir başka ifadeyle imkân ve gücüyle orantılı olarak hemen herkese belli bir sorumluluk yüklenmiştir. Zekât da, toplumda muhtaç kesimle belli bir birikime sahip zengin kesim arasında muhtemel olan gerilimin önlenmesinde önemli yer tutan paylaşımdır. Zekât ve sadaka gibi yardımlaşma ve paylaşma bilincini diri tutan ibadetlerin ihmali, temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken kesimlerin gerginleşmesine, kendilerine duyarsız ve bigâne kalan kimselere karşı kin ve nefret beslemelerine neden olacaktır. İşte bu noktada zenginin malından muhtaç kesimlere kanalize ettiği zekât ve sadaka gibi yardımlar, toplumun bu kesimleri arasında işaret edilen muhtemel gerilim ve çatışmaların önüne geçecektir.

b) Zekât, Zengin ve Fakir Arasındaki Dengeyi Sağlar

Daha önce de belirtildiği üzere toplumda gelir düzeyindeki farklılıklar zaman zaman çatışma ve gerilimlere sebebiyet verebilmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu yönde yapılan düzenlemelerle böyle bir gerilimin potansiyel varlığına işaret edilmiş ve bunun giderilmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Gerek ayetlerde gerekse hadislerde toplu-

mun muhtaç kesimlerine yönelik infakın özendirilmesi hatta emredilmesi, zengin ve fakir arasındaki ekonomik dengenin sağlanmasına yönelik düzenlemelerdir. Zengin sahip olduğu servette toplumun muhtaç kesimlerinin hakkı olduğu (Zâriyât, 51/19) bilincine sahip olduğundan, söz konusu hakkın ihmalinin imanî açıdan tasvip edilebilecek bir davranış olmadığını bilir. Mal ve mülkün gerçek sahibinin Allah olduğunun, muhtaçlara verilen malın böylece ebedileştirildiği ve kalıcı olanın da verilen mal olduğunun farkındadır. Bu ve benzeri imanî duygu ve düşüncelerle yapılan yardımlarla fakir ve zengin arasındaki ekonomik dengenin sağlanması yönünde belli bir aşama kaydedilecektir. Zekât ve gönüllü yardımlar, sosyal yapıyı koruyucu, iyileştirici, topluma ayrı bir bütünlük ve kimlik kazandırıcı, bedenî ibadetleri îfa kadar başkaları için malî harcama yapmanın da dinî bir görev olduğu bilincini yerleştirici bir anlam ve işleve sahiptir.

c) Zekât, Sosyal Güvenliğe Katkı Sağlar

İnsanın gerek ferdî gerekse toplum hayatında huzurlu ve mutlu bir hayat sürebilmesi için muhtaç konumda kaldığında kendisine el uzatacak, yardım edebilecek fertlerin varlığı önemlidir. İslam toplumunda yardımlaşma ve paylaşma müminlerin önemli bir vasfıdır. Müminler tek bir bedenin uzuvlarına benzetilmiştir. Bu itibarla, sosyal statü ve konumu her ne olursa olsun, ekonomik gücü ya da gelir düzeyi zayıf Müslüman, ihtiyaçlarının karşılanmasında sefalete, yalnızlığa terk edilemez. Bu dinî ve insanî bir görev ve sorumluluktur. Bu sorumluluğun farkında olan kimse, müminlerin yaşadığı toplumda kendisini terk edilmişlik hissinden uzak bir şekilde güven içinde hissedecektir. Diğer taraftan sosyal dayanışma sisteminin temelini oluşturan zekâtın, fakir, kimsesiz, muhtaç, yetim, yolda kalmış ve borçlu gibi yardıma muhtaç bütün sınıfları kapsayacak kadar geniş olması, İslâm dininin toplumsal bütünleşme, kaynaşma ve da-

yanışmaya büyük bir önem atfettiğini gösterir. Zekât, sosyal güvenliğin finansmanında, herhangi bir zarar ve felâkete uğrayan insanlara yardım elinin uzatılmasında mükemmel bir araçtır.

IV. ZEKÂT İBADETİNİ TERK ETMENİN VEBALİ

İslam dininde ibadetlerin samimî bir niyetle ve gönüllü yapılması önemli bir unsurdur. İbadetlerin Allah katında makbul oluşu da bu esasa dayanmaktadır. İhlâs ve samimiyetten uzak, zoraki ifa edilen ibadetlerin Allah katında bir değeri yoktur. İdeal olan, zekât yükümlülüğü bulunan zenginin, zekât miktarını ilgili sınıflara aktarmasıdır. Ancak insanın tabiatındaki mal ve mülke düşkünlüğü, cimrilik v.b huylar nedeniyle zekâtın çoğu kimse tarafından ihmal ve terk edildiği de vakidir.

Gerek ayeti kerimelerde gerekse hadisi şeriflerde gerekli şartları taşıdığı hâlde zekâtı ihmal ve terk etmenin ne tür maddî ve manevî müeyyideleri gerektirdiği açıklanmıştır. Dinimizde sahip olunan servet ya da birikimden verilen zekât, sadaka vb. yardımlarda ne cimrilik yapmak ne de israf etmek tasvip edilmiştir. Bu ikisi arasında orta bir yolun takip edilmesi emredilmiştir.

İslam dininde zekât vermeyenlere karşı uygulanacak dünyevî müeyyideler konusunda İslam âlimleri farklı görüşlere sahiptir. **Ebû Hanîfe**, **İmam Şâfiî** ve **İmam Mâlik**'e göre bu durumda İslâm devleti yalnız verilmeyen zekâtı alır, gerekli görürse ta'zîr cezası uygular. Malî ceza uygulanmaz. Çünkü Hz. Peygamber döneminde böyle bir ceza uygulanmamış, Hz. Ebû Bekir devrinde zekât vermeyenlere karşı savaş yapılması öngörülmüş, fakat mallarının müsaderesi yoluna gidilmemiştir. (Kardavî, I, 72; Zuhaylî, II, 734)

Zekâtı vermeyenlerin ahirette karşılaşacakları azaba yönelik Kur'an-ı Kerim'de;

وَالَّذ۪ينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍۙ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا ف۪ي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْۜ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve "İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızın tadını!" denilecek" (Tevbe, 9/34-35) buyrulmaktadır.

Peygamberimiz (s.a.s.) de,

مَنْ اٰتَاهُ اللّٰهُ مَالاً فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ لَهُ زَبِيبَتَانِ، يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ يَعْن۪ي شِدْقَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا مَالُكَ أَنَا كَنْزُكَ

"Allah bir kimseye bir mal verir de bu kişi zekâtını vermezse kıyamet gününde o mal onun önüne, gözlerinin üstü noktalı, zehirin fazla oluşundan dolayı tüysüz, son derece korkunç, yaşlı bir yılan olarak çıkarılır. Bu yılan o kimsenin boynuna dolanır, avurtlarından yakalar, sonra adama 'ben senin malınım, ben senin hazinenim' der" (Buhârî, "Zekât", 3) buyurarak zekâtı verilmeyen malın, ahirette kişinin aleyhine olacağına işaret etmiş ve şu ayeti okumuştur:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذ۪ينَ يَبْخَلُونَ بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ هُوَ خَيْرًا لَهُمْۜ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْۜ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِه۪ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَلِلّٰهِ م۪يرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ

“Allah’ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.” (Âl-i İmrân, 3/180)

Peygamberimiz (s.a.s.), zekâtını vermeyenlerin ahiretteki cezasını şöyle beyan etmiştir:

مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ فَأُحْمِيَ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُكْوٰى بِهَا جَنْبُهُ وَجَبِينُهُ وَظَهْرُهُ كُلَّمَا بَرِدَتْ أُعِيدَتْ لَهُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ حَتّٰى يُقْضٰى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيُرٰى سَبِيلُهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ

“Altın ve gümüş sahibi olup da (*fakirlerin*) bunlardaki hakkını vermeyen kimse için kıyamet gününde ateşten tabakalar oluşturulur. Altın ve gümüşler bu ateşten tabakaların üzerinde ısıtılır. Isıtılan altın ve gümüşler ile vücudunun yan tarafı, alnı ve sırtı dağlanır. Altın ve gümüşler soğuyunca yeniden ısıtılır. Süresi elli bin sene kadar olan bir günde kulların hesabı görülüp de cennete veya cehenneme gidecekleri belli oluncaya kadar bu hep böyle devam eder. ” (Müslim, “Zekât”, 6, 24)

قِيلَ يَارَسُولَ اللّٰهِ فَالْبَقَرُ وَالْغَنَمُ؟ Ey Allah’ın Resulü! Sığırı, davarı olanın durumu nasıl olacak? diye sorulunca,

وَلَا صَاحِبُ بَقَرٍ وَلاَ غَنَمٍ لَا يُؤَدّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بُطِحَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ لَا يَفْقِدُ مِنْهَا شَيْئًا لَيْسَ فِيهَا عَقْصَاءُ وَلَا جَلْحَاءُ وَلَا عَضْبَاءُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ أُولَاهَا رَدَّ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا. فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ. حَتَّى يُقْضٰى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيُرٰى سَبِيلُهُ إِمَّا إِلٰى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلٰى النَّارِ

"Sığırı, davarı olup da fakirin hakkını vermeyen kişi, kıyamet gününde, geniş ve düz bir alana konulur, zekâtını vermediği hayvanlar boynuzlarında bir kıvrıklık ve kırıklık olmaksızın her şeyi tam olarak gelir ve sahiplerini boynuzlarıyla süser, tırnaklarıyla çiğnerler. Biri geçtiğinde diğeri gelir. Bu, elli bin yıl sürecek uzun kıyamet gününde bütün insanların hesabı görülüp, cennete mi cehenneme mi gideceği belli oluncaya kadar devam eder" (Müslim, "Zekât", 6, 24) buyurmuştur.

İkinci Bölüm

Zekâta Tabi Mallar ve Nisap Miktarları

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا
لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِۜ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَب۪يثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذ۪يهِ
اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا ف۪يهِۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَم۪يدٌ

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarımızın iyilerinden infak edin. Ondan kendinizin göz yummadan alamayacağınız kötü ve değersiz şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki, şüphesiz Allah, çok zengindir, çok övülendir.”

(Bakara, 2/267)

I. ZEKÂTA TABİ MALLAR

“***Mal***” kelimesi, kişinin elde etmek, sahip olmak ve yarar-lanmak için arzu duyduğu eşya anlamına gelir. Kur’ân-ı Kerim’de zekâta tabi malların hangileri olduğu, hangi şartları taşımaları ve hangi maldan ne kadar zekât verilmesi gerektiği hususunda detaylı bir belirleme yapılmamıştır. Hangi mallardan ne oranda zekât verileceğini Peygamberimiz (s.a.s.) açıklamıştır. Peygamberimizin sözlü ve fiilî sünnetine baktığımızda zekâta tabi malların şu kategoride toplandığını görürüz.

(a) Altın, gümüş ve para

Altın ve gümüş dışında kalan inci ve pırlanta gibi mücevherler ticaret amacıyla elde bulundurulmuyorsa zekâta tabi değildir.

(b) Madenler ve gömüler

(c) Ticaret malları ve sanayi ürünleri

Ticaret dışı amaçlarla elde bulundurulan taşınmaz mallar zekâta tabi değildir.

(ç) Toprak ürünleri

(d) Koyun, keçi, sığır ve deve

Ticaret dışı amaçlarla elde bulundurulan at, katır, eğitilmiş köpek ve diğer hayvanlar zekâta tabi değildir. Eğer bunların ticareti yapılıyorsa ticaret malı hükmündedir.

Koyun, keçi, sığır ve develerin zekâta tabi olması için saime olması gerekir. Saime; senenin çoğunda otlaklarda yayılan hayvandır.

(e) Maaş ve ücretler

(f) Gayr-i menkul ve nakil vasıtalarının kira gelirileri

(g) Hisse senetleri

(ğ) Deniz ürünleri

II. ZEKÂTA TABİ MALLARDA ARANAN ŞARTLAR

Her türlü ürün, mal ve para zekâta tabi değildir. Bir ürünün, malın ve paranın zekâta tabi olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

(1) Malın ihtiyaç fazlası ve nisap miktarına ulaşmış olması

(2) Zekât verilecek malın haram yollardan elde edilmemiş olması

(3) Malın üreyici, artıcı ve çoğalıcı özellikte olması

(4) Malın ve ürünün zekâta tabi mallardan olması

(5) Nisap miktarı mal, ürün ve paranın üzerinden bir kamerî yıl geçmesi

Bu şartları şöyle izah edebiliriz.

1. MALIN İHTİYAÇ FAZLASI VE NİSAP MİKTARINA ULAŞMIŞ OLMASI

وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلِ الْعَفْوَۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَۙ

"(*Ey peygamberim!*) Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: 'İhtiyaçtan arta kalanı (***infak edin***).' Allah size ayetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz." (Bakara, 2/219)

Abdullah ibn Abbas (r.a.) bu ayette geçen "***afv***" kelimesini, 'kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra artan mal' olarak tefsir etmiştir. (İbn Kesîr, I, 256)

Bu ayet, zekât, sadaka ve infak gibi yardımların kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin tabiî ihtiyaçlarından fazlasından yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bir kimsenin nisap miktarı malı, ürünü ve parası

olmakla birlikte bunlar ancak temel ihtiyaçlarını karşılıyorsa bu kimse zekâtla mükellef olmaz.

Zekâtı, aslî ihtiyaçlarından fazla nisap miktarı mala sahip olan kişinin vermesi gerekir. ***Asli ihtiyaç***, temel ihtiyaçları karşılayan, bu yüzden de zekâta tabi olmayan maddî varlıklar demektir. Temel ihtiyaçlar, bir sene müddetle mal sahibine tanınan bir muafiyettir. İslam, mal sahiplerine zarar verilmemesi ve zekâtların düzenli olarak ödenmesi için, bir garanti olmak üzere malda böyle bir muafiyet sınırı tanımıştır.

Temel ihtiyaç miktarı mal, kişinin yaşaması için zarurî olan miktardır. Bu konuda Ebu Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste şöyle denmektedir:

أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّدَقَةِ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَارَسُولَ اللّٰهِ عِنْدِي دِينَارٌ فَقَالَ "تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ" قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: "تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى وَلَدِكَ" قَالَ: عِنْدِي آخَرٌ، قَالَ: "تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى زَوْجَتِكَ" أَوْ قَالَ: "زَوْجِكَ" قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: "تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى خَادِمِكَ" قَالَ: عِنْدِي آخَرٌ، قَالَ: "أَنْتَ أَبْصَرُ

"Peygamber (s.a.s.) *zekât* verilmesini emretti. (***Huzurun-dakilerden***) biri şöyle sordu:

-Ey Allah'ın Resulü! Bir dinarım var ne yapayım?

-Kendine harca.

-Bir dinarım daha var ne yapayım?

-Çocuğuna harca.

-Bir dinarım daha var ne yapayım?

-Ailene harca.

-Bir dinarım daha var ne yapayım?

-Hizmetçine harca.

-Bir dinarım daha var ne yapayım?

-Onu sen daha iyi bilirsin." (Ebû Dâvûd, "Zekât" 45)

Konuyla ilgili olarak Cabir (r.a.) de Peygamber efendimizin (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

أَعْتَقَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي عُذْرَةَ عَبْدًا لَهُ عَنْ دُبُرٍ فَبَلَغَ ذٰلِكَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَلَكَ مَالٌ غَيْرُهُ فَقَالَ لَا فَقَالَ مَنْ يَشْتَرِيهِ مِنِّي؟ فَاشْتَرَاهُ نُعَيْمُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ الْعَدَوِيِّ بِثَمَانِمِائَةِ دِرْهَمٍ فَجَاءَ بِهَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِبْدَأْ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا فَإِنْ فَضُلَ شَيْءٌ فَلِأَهْلِكَ فَإِنْ فَضُلَ عَنْ أَهْلِكَ شَيْءٌ فَلِذِى قَرَابَتِكَ فَإِنْ فَضُلَ عَنْ ذِى قَرَابَتِكَ شَيْءٌ فَهٰكَذَا وَهٰكَذَا يَقُولُ فَبَيْنَ يَدَيْكَ وَعَنْ يَمِينِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ

"Uzreoğulları kabilesinden bir adam, kölesini müdebber olarak azad etmişti.[1] Peygamber (s.a.s) durumdan haberdar olunca kölenin sahibine 'Senin bundan başka malın var mı?' diye sordu. Adamın 'Hayır' demesi üzerine, 'O köleyi benden satın alacak bir kimse var mı?' diye sordu. Bunun üzerine köleyi Nuaym ibn Abdullah el-Adevî 800 dirheme satın aldı. Parayı Resulüllah'a (s.a.s.) getirdi. O da bu parayı kölenin sahibine teslim ederek ona şöyle dedi: 'Önce kendin için harcamaya başla. Artarsa ailen için harca. Ailenden artarsa akrabaların için harca. Akrabalarından da artarsa şöyle ve şöyle harca.' Resulüllah (s.a.s.) ona bunları söylerken ön tarafını, sağını ve solunu göstererek açıklamada bulunuyordu." (Müslim, "Zekât", 13)

Yukarıdaki hadis-i şerifler, kişinin kendisinin, eşinin, çocuklarının hizmetçisinin ve akrabalarının ihtiyaçlarının başkalarının ihtiyaçlarına nispetle daha öncelikli olduğunu ortaya koymaktadır.

1 ***Müdebber***, azad edilmesi sahibinin ölümüne bağlanan köle demektir. Sahibinin, 'ölümümden sonra hürsün' demesi gibi tek taraflı irade beyanıyla, köle müdebber olur.

Temel ihtiyaç maddeleri; insanın hayat ve hürriyetini korumak için muhtaç olduğu şeylerdir. Bunlar, kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yeme, içme, barınma, giyinme, sağlık, eğitim, ulaşım, mesken, ev eşyası, sanat ve mesleğe ait alet ve makineler, binek hayvanları ve vasıtaları, ilim için edinilen kitaplar ve benzeri temel ihtiyaçlardır. Bunlara "***havaic-i asliye/aslî ihtiyaçlar***" denir.

Esasen aslî ihtiyaçlar, toplum ve zamana göre, çevre ve durumun değişmesiyle değişir ve gelişir. Burada göz önünde bulundurulan şey, zekât mükellefinin temel ihtiyaçlarıdır.

Bu ihtiyaçların karşılanması için, bunların mülkiyetine sahip olma zorunluluğu yoktur. Bu ihtiyaçları temin etmek için biriktirilen paralarla onları karşılamak üzere sözlü ya da yazılı herhangi bir taahhüde girilmişse o takdirde bu paralardan zekât vermek gerekmez. Çünkü sözlü ya da yazılı taahhüde girildiğinde bu para, artık temel ihtiyaç için harcanmış demektir. (İbn Nüceym, II, 222; Kardâvî, I, 281) Ancak böyle bir taahhüde bağlanmamış paranın, nisap miktarına ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi halinde, zekâtının verilmesi gerekir.

Fıkıh terminolojisinde dinen zengin sayılmanın sınırı ve ölçüsü anlamına gelen ***nisap***, zekâta tabi olan mallardan her birinin, ulaşması halinde zekâtının verilmesini gerektiren miktardır. ***Nisap***, zenginlikte asgarî sınır olup azamisi için bir ölçü yoktur. Zekâta tabi mallar cinsinden olsa bile nisap miktarına ulaşmayan malın zekâtının verilmesi gerekmez.

2. MAL, ÜRÜN VE PARANIN HARAM YOLDAN ELDE EDİLMEMİŞ OLMASI

Zekât bir ibadettir, haram olan bir mal ile ibadet yapılmaz. Şu ayet bu hususu ifade etmektedir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِۜ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَب۪يثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذ۪يهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا ف۪يهِۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَم۪يدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarımızın iyilerinden infak edin. Ondan kendinizin göz yummadan alamayacağınız kötü ve değersiz şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki, şüphesiz Allah, çok zengindir, çok övülendir." (Bakara, 2/267)

Ayette zekât verilmesi gereken mallar ve bu malların niteliği bildirilmektedir. Buna göre malların ve ürünlerin iyi ve temiz olanlarından verilmeli, kötü ve değersiz olanlarından verilmemelidir.

Ayette geçen "***tayyib***" kelimesi aklıselim sahibi, dengeli, erdemli, temiz tabiatlı her insanın beğendiği, hoşlandığı, temiz, güzel, iyi ve yararlı bulduğu şeyler demek olup pis ve zararlı şeyler anlamındaki "***habîs***" kelimesinin zıddıdır. Kur'an'da "***tayyib***" olan şeyler helâl, "***habîs***" olan şeyler ise haram kılınmıştır. (A'raf, 7/157)

Ayetteki "***kazandıklarınızın iyi ve değerli olanından***" cümlesi, kazançların bir temiz, iyi, güzel ve helâl olanı, bir de pis, kötü, çirkin ve haram olanı bulunduğunu ifade eder. Her kazanılan şey iyi ve temiz olmaz. Kazancın iyi veya kötü olması, kazanılan şeyin ya bizzat kendisi veya elde edilme sebebiyle olur. Bir kimse, emeği sömürerek veya çalarak veya gasbederek veya tefecilik yaparak veya aldatarak veya hırsızlık, kumar ve rüşvet gibi haram yollarla bir kazanç elde ederse bu kazanç kötü, çirkin, pis ve haramdır. Aynı şekilde "alkollü içki" ve "domuz eti" gibi yenilmesi ve içilmesi haram olan şeyleri elde etmek de kötü, çirkin, pis ve haramdır. Birincilerdeki kötü ve haramlık elde edilişte, ikincilerde ise elde edilen şeylerin bizzat kendisindedir. Bu itibarla

"***kazandıklarınızın iyi ve değerlisinden infak edin***" cümlesi, insanın helâl yollardan elde ettiği, kazandığı ve ürettiği şeylerin sadece iyi, temiz ve helâl olanlarından zekât vermesi gerektiğini ifade eder. Peygamberimiz (s.a.s.), bu hususu şu sözleriyle dile getirmiştir:

لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ إِلَّا الطَّيِّبَ "Allah ancak iyi ve temiz olanı kabul eder." (Buharî, "Zekât", 7, No: 1344)

لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلَاةً إِلَّا بِطَهُورٍ وَلَا يَقْبَلُ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ

"Allah, abdestsiz namazı kabul etmez, hile, aldatma ve haram yoldan elde edilmiş maldan verilen zekâtı da kabul etmez." (İbn Mâce "Taharât", 2, No: 271)

وَمَنْ جَمَعَ مَالًا حَرَامًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ يَكُنْ لَهُ اَجْرٌ وَكَانَ اِصْرُهُ عَلَيْهِ

"Kim haram mal biriktirir, sonra ondan zekât-sadaka verirse bunun sevabı olmaz ve günahı ise üzerinde kalır." (Münzirî, I, 535)

Dolayısıyla hırsızlık, gasp, rüşvet, faiz gibi haram yollarla kazanılan mal zekât olarak verilemez. Çünkü haram yoldan elde edilen mal, kişinin mülkü sayılmaz, dolayısıyla bu kimsenin haram malda tasarruf yetkisi yoktur.

Zekât, zekâta tabi malın orta hallisinden verilir. Peygamberimiz (s.a.s.) Muaz bin Cebel (r.a.)'i Yemene vali olarak gönderirken ona, فَإِيَّاكَ كَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ "Halkın kıymetli olan mallarından zekât almaktan sakın" talimatını vermiştir. (Buhârî, "Zekât", 62, No: 1425)

3. MALIN NÂMÎ OLMASI

"***Nâmî***": bir malın hakikî veya itibarî olarak artıcı, üreyici ve çoğalma özelliğine sahip olması demektir.

Bir mal; ticaretle veya doğum yoluyla veya tarımla artıyorsa bu mal ***gerçek anlamda*** nâmîdir. Altın, gümüş ve his-

se senetleri gibi potansiyel olarak değerlenme imkânı olan mallar, ***hükmî anlamda*** namî mallardır.

Artıcı olmak (***nema***); malın sahibine gelir, kâr ve fayda temin etmesi yahut kendiliğinden çoğalma ve artma özelliğine sahip olmasıdır. Böyle mallara "***nâmî mallar***" denir. Para, altın, gümüş, ticaret malları, toprak ürünleri, hayvanlar, define ve madenler namî mallardır ve bunlar nisap miktarına ulaştıkları zaman zekâta tabi olur.

Resulüllah (s.a.s) kişisel kullanım için elde bulundurulan malları zekâta tabi tutmamış ve şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ صَدَقَةٌ فِي عَبْدِهِ وَلَا فَرَسِهِ

"Müslüman, atı ve kölesi için zekât vermekle yükümlü değildir." (Buhârî, "Zekât", 45)

Ticaret için değil de kişisel kullanım için elde bulundurulan binek, mesken, sanat aletleri, ev eşyaları, kitaplar gibi malların zekâta tabi olmayacağı hususunda bu hadis, fakihler tarafından delil olarak kabul edilmiştir. Resulüllah (s.a.s) sadece gelir getiren, nema sağlayan mallardan zekât verilmesini emretmiştir.

Nema sağlayan mallar, fiilen nema sağlayan ve hükmen nema sağlayan mallar olmak üzere iki kısma ayrılırlar:

(a) Ticaret malları sahiplerine kâr getirdikleri, davarlar üreyip çoğaldıkları için fiilen nema sağlayan mallardandır.

(b) Altın ve gümüş ise tedavüle konulup ticarette kullanıldıkları takdirde sahiplerine kâr getirecekleri için hükmen nema sağlayan mallardandır.

Zekâtın ifade ettiği mana büyümektir. Dolayısıyla artma ve büyüme imkânından yoksun olan mallardan zekât vermek gerekmez. Nema sağlamayan mallardan zekât verilmesi halinde verilen zekâtlar zamanla bu malların tükenmesine

ve sahiplerinin zarara maruz kalmasına yol açacaktır. Oysa zekâtın farz kılınmasındaki amaçlardan biri de toplumsal dayanışma ve kalkınmanın sağlanmasıdır. Nema sağlamayan malların zekâta tabi tutulması ise bu amaçla bağdaşmaz.

4. MALIN VE ÜRÜNÜN ZEKÂTA TABİ VE NİSAP MİKTARINA ULAŞMIŞ OLMASI

Her mal ve ürün zekâta tabi değildir. Zekâta tabi mal ve ürünler; altın, gümüş, para, deve, sığır, koyun, keçi, toprak ürünleri, ticaret malları, sanayi ürünleri, madenler ve definelerdir. Bunların da zekâta tabi olabilmesi için ***nâmî*** olması, hayvanların ***saime*** olması, üzerinden bir kamerî yılın geçmesi ve nisap miktarına ulaşması gerekir.

Ev eşyası, meslek aletleri, binek vasıtaları, ticareti yapılmıyorsa kitaplar, at, katır, eşek zekâta tabi değildir. Bal; **Hanefî** ve **Hanbelî** müçtehitlere göre zekâta tabi, Şafiî ve **Malikî** müçtehitlere göre ise tabi değildir. (Zuhaylî, III, 256)

Ebu Hanife'ye göre toprak ürünlerinde nisap şartı aranmaz. **İmam Ebu Yusuf**, **İmam Muhammed**, **Şafiî**, **Hanbelî** ve **Malikî** müçtehitlere göre nisaba tabidir. (Zuhaylî, III, 308-309)

5. NİSAP MİKTARI MAL, ÜRÜN VE PARANIN ÜZERİNDEN BİR KAMERÎ YILIN GEÇMESİ

Bir ürünün zekâta tabi olabilmesi için üzerinden bir kamerî yılın geçmesi gerekir. Buna "***havelân-i havl***" denir. Kamerî yıl, 354 gündür. Konu ile ilgili olarak Peygamberimiz (s.a.s.), şöyle buyurmuştur:

لَا زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ

"Üzerinden bir yıl geçmedikçe mal zekâta tabi değildir." (İbn Mâce, "Zekât", 5, No: 1792)

Nisap miktarına ulaşan para, altın ve gümüş, sanayi ürünleri, ticaret malları ve hayvanların zekâta tabi olabilmesi için "***üzerinden bir kamerî yılın geçmesi***" gerekir. (Kâsânî, II, 50-51) Çünkü bu mallar; ancak bir senede nemalanır, yani artar, çoğalır, kâr ve gelir getirir. Hayvanlar bu müddet içinde yavrulamak suretiyle çoğalır. Ticarî yatırımlar bu süre içinde kâra dönüşebilir.

Toprak mahsulleri, maden ve definelerde bu şart aranmaz. Çünkü toprak ürünleri hasat mevsimine kadar gelişme gösterir. Madenler ise yerden çıkarılıp işlenince kâr elde edilir. Bu itibarla toprak ürünlerinin zekâtı hasat mevsimi; madenlerin ve definelerin zekâtı ise elde edildikleri zaman ödenir.

Bir maldan zekât verilebilmesi için zekâta tabi malın hem nisap miktarına ulaşması, hem de sene sonunda nisap miktarı veya daha fazla olması gerekir. Nisap miktarına ulaşmış para, altın, gümüş, ticaret malları, sanayi ürünleri ve hayvanlar yıl içinde azalsa, hatta nisap miktarından aşağıya inse, sonra artmaya başlasa, bu artış hibe ve miras yoluyla bile olsa yılsonunda nisap miktarına ulaşırsa veya daha fazla olsa yıl içindeki azalıp çoğalmalara itibar edilmez ve zekât verilmesi gerekir. Konuyu şu örneklerle açıklayabiliriz:

(1) Bir kimsenin 1 Ocak itibariyle borcu ve temel ihtiyaçları dışında on bin lira parası olsa, bu para mart ayında sekiz bin liraya, Mayıs ayında beş bin liraya inse, sora tekrar artmaya başlasa ve yılsonunda dokuz bin lira olsa yıl içindeki paranın azalıp çoğalmasına itibar edilmez yılsonundaki meblağ olan dokuz bin liranın zekâtı verilir.

(2) Bir Müslüman'ın borcu ve aslî ihtiyaçları dışında nisap miktarı veya daha fazla malı, parası olsa mesala 90 gram altını olsa veya beş bin lira parası olsa veya 40 koyunu olsa veya 10 bin lira değerinde ticaret malı olsa üzerinde tam

kamerî bir yıl geçince yıl içresinde altını 120 grama, parası 10 milyon liraya, koyunlarının sayısı 120'ye, ticaret malının değeri 15 milyon liraya ulaşsa 120 gram altının, 10 milyon liranın, 120 koyunun ve 15 milyon lira değerindeki ticaret malının 1/40 oranında zekâtı verilir.

(3) Demir ticareti yapan bir tüccarın deposunda sene başında 100 ton demiri varken, sene içinde bunların bir kısmı satılsa ve yerine 50 ton demir alınsa, sene sonundaki bu demir ile kasa mevcudunun zekâtı verilir. (Kâsânî, II, 51; Cezîrî, s. 593; Zuhaylî, III, 259)

Şâfiî, **Hanbelî** ve **Malikî** müçtehitlere göre; nisap miktarına ulaşan para, altın ve gümüş, sanayi ürünleri, ticaret malları ve hayvanların zekâta tabi olabilmesi için nisabın bütün sene boyunca bulunması gerekir. Bir mal sene içinde harcama, kaybetme, satış ve hibe gibi yollarla nisabın altına düşse, bu kimse tekrar nisap miktarı mala sahip olana kadar zekâtla mükellef olmaz. Eksilen para, mal ve ürün tekrar nisap miktarına ulaşırsa zekâta tabi olabilmesi için üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. (Şirbînî, II, 109-110; Cezîrî, s. 594; Zuhaylî, III, 260-261)

(4) Nisap miktarı mala, ürüne ve paraya sahip olan Müslüman'ın aylık, ücret, ikramiye, bağış, miras ve benzeri yollarla yıl içinde kazandığı mal ve paralar (***mal-ı müstefad***), eldeki eski mala eklenir. Üzerinden bir yıl geçme şartı, eldeki eski malın üzerinden bir yıl geçmesi ile gerçekleşmiş olur. (Şürünbilâlî, s. 134.)

Şafiî, **Hanbelî** ve **Malikî** müçtehitlere göre sene içinde elde edilen nisap miktarı mal ve ürün; (a) eğer hibe, miras, satın alma ve benzeri yollarla elde edildi ise bu mal ve ürünler, zekâta tabi olabilmesi için önceki nisap miktarı mal ve ürüne dâhil edilmez, bu mal ve ürünün üzerinden ayrıca bir yıl geçmesi gerekir; (b) eğer yıl içinde elde edilen mal

ve ürün; ticarî malın kârı ise, bu kâr asla dâhil edilir, tekrar üzerinden yıl geçmesi gerekmez. Çünkü kâr, asla tabidir, aynı şekilde hayvanların yavruları, analarına tabidir. (Şirbînî, II, 109-110; Zuhaylî, III, 260-261)

(5) Zekâta tabi mal, ürün, altın, gümüş ve paranın üzerinden bir yıl geçmesi açısından farklı mallar birbirine ilave edilmez. Mesela 5 devesi olan bir kimse yıl içinde 30 sığır satın alsa bu sığırların zekâtının verilebilmesi için satın alındığı tarihten itibaren üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Bir kimsenin nisap miktarı ticaret malı olsa, yıl içinde 40 koyun satın alsa, bu koyunların zekâta tabi olması için satın alındığı tarihten itibaren üzerinden bir yıl geçmesi gerekir.

III.ZEKÂTA TABİ MALLARIN NİSAPLARI

Zekâta tabi bir malın ve ürünün, para, altın ve gümüşün zekâtının verilebilmesi için nisap miktarına ulaşmış olması gerekir.

Nisap, bir malın, ürünün ve paranın zekâta tabi olmasını belirleyen ölçüdür. Her mal ve ürünün farklı nisabı vardır. Zekâta tabi malların nisaplarını şöyle açıklayabiliriz.

1. ALTIN VE GÜMÜŞ

"Altın" ve "gümüş", toprakta bulunup çıkartılan, işlenip çeşitli amaçlarla kullanılan kıymetli iki madendir.

Altın ve gümüşün en yaygın kullanıldığı alan ziynet, takı ve süs eşyası olarak kullanılmasıdır. Peygamberimiz (s.a.s.), raşit halifeler ve Emevîler dönemlerinde piyasada gümüş (*dirhem*) ve altın (*dinar*) para kullanıyordu. Ayrıca külçe halinde altın ve gümüşler de ödemeler için kullanılıyordu. Daha sonraki dönemlerde de altın ve gümüş paralar kullanılmıştır.

İster para ister ziynet ve süs eşyası ister külçe olsun altın ve gümüş ekonomik değeri olan kıymetli mal ve servettir.

Altın ve gümüşün zekâta tabi olduğu ayet ve hadislerde açıkça bildirilmektedir:

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍۙ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْۜ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

“Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve ’İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!’ denilecek.” (Tevbe, 9/34-35)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de bir hadis-i şeriflerinde aynı konuda şöyle buyurmuşlardır:

مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ فَأُحْمِيَ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُكْوَى بِهَا جَنْبُهُ وَجَبِينُهُ وَظُهْرُهُ كُلَّمَا بَرَدَتْ أُعِيدَتْ لَهُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيُرَى سَبِيلُهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ

“Altın ve gümüş sahibi olup da (*fakirlerin*) bunlardaki hakkını vermeyen kimse için kıyamet gününde ateşten tabakalar oluşturulur. Altın ve gümüşler bu ateşten tabakaların üzerinde ısıtılır. Isıtılan altın ve gümüşler ile vücudunun yan tarafı, alnı ve sırtı dağlanır. Altın ve gümüşler soğuyunca yeniden ısıtılır. Süresi elli bin sene kadar olan bir günde kulların hesabı görülüp de cennete veya cehenneme gidecekleri belli oluncaya kadar bu hep böyle devam eder. ” (Müslim, “Zekât”, 6)

Bu ayet ve hadisten, altın ve gümüşün zekâta tabi mallardan olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de ne altın, ne gümüş ve ne de diğer mal ve ürünlerin nisabı hakkında açık veya kapalı bir hüküm bulunmaktadır. Nisab, hadis-i şeriflerle tespit edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Amr ibn Şuayb (r.a.), dedesinden naklen Peygamber (s.a.s.) efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَيْسَ فِي أَقَلَّ مِنْ خَمْسِ ذَوْدٍ شَيْءٌ وَلَا فِي أَقَلَّ مِنْ أَرْبَعِينَ مِنَ الْغَنَمِ شَيْءٌ وَلَا فِي أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنَ الْبَقَرِ شَيْءٌ وَلَا فِي أَقَلَّ مِنْ عِشْرِينَ مِثْقَالًا مِنَ الذَّهَبِ شَيْءٌ وَلَا فِي أَقَلَّ مِنْ مِائَتَيْ دِرْهَمٍ شَيْءٌ وَلَا فِي أَقَلَّ مِنْ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ شَيْءٌ

"Beş deveden aşağısı için zekât verilmez. Kırk koyundan aşağısı için zekât verilmez. Otuz sığırdan aşağısı için zekât verilmez. Yirmi miskal altından aşağısı için zekât verilmez. İki yüz dirhem (***gümüş***) den aşağısı için zekât verilmez. Beş vesk (***üç yüz ölçek***) den aşağısı için zekât verilmez." (Dârekutnî, "Zekât", 2)

Nisap miktarına ulaşan işlenmiş veya işlenmemiş her türlü altın ve gümüş zekâta tabidir. Zekâta tabi olan altın ve gümüş çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz:

(a) Altın paralar ve gümüş paralar.

(b) Bilezik, kolye, rozet, kravat iğnesi, saat zinciri, reşat ve cumhuriyet altını ve benzeri işlenmiş olan her türlü altın ve gümüş.

(c) Kullanım veya süs için yapılan altın ve gümüş kaplar ve süs eşyası.

Buna göre altın ve gümüşten yapılmış ya da bunlarla işlenmiş her türlü ev eşyası, evde bulundurulması ve kullanılması caiz olmamakla birlikte zekâta tabidir.

Bu süs ve takılarda, malda zekâtı gerektiren temel kural olan nema (*artıcı olma*) özelliği her ne kadar hakikaten bulunmasa da, prensip olarak altın ve gümüş hükmen artıcıdır. Altın ve gümüşün zekâta tabi olabilmesi için külçe veya işlenmiş olmaları fark etmez.

Altın ve gümüş, başka madenlerle karışık olursa, karışımda ağırlıklı olan maden esas alınır. Mesela altın ve gümüş karışımında çoğunluk altında ise, bu karışımın tümü altın olarak kabul edilir ve zekât da altına göre verilir. Eğer çoğunluk gümüş ise, karışımın tümü gümüş olarak kabul edilir ve zekât gümüşe göre verilir. başka bir madenle altın karışımı bir kaptaki altın miktarı yarıdan az bile olsa, nisap miktarına ulaşırsa, bu miktar zekâta tabidir.

Altının nisabı; 20 miskal yani 80,18 gramdır. Nisap miktarını bulan altının 1/40'i zekât olarak verilir.

Peygamberimiz (s.a.s.) "Yirmi miskal altından aşağısı için zekât verilmeyeceğini" bildirmiştir. (Dârekutnî, "Zekât", 2)

Gümüşün nisabı, 200 dirhem yani 561,2 gramdır. Nisap miktarı gümüşe sahip olan kişinin de bunun 1/40'ini zekât olarak vermesi gerekir.

Peygamberimiz (s.a.s.) 200 dirhemden az gümüşte zekât yükümlülüğünün olmadığını (Buhârî, "Zekât", 32), para veya külçe halindeki gümüşün 1/40 nispetinde zekâta tâbi olduğunu bildirmiştir. (Buhârî, "Zekât", 38)

Hanefî mezhebine göre kadının altın ve gümüşten yapılmış bilezik, kolye, gerdanlık gibi takı ve ziynetleri nisap miktarına ulaşıp üzerinden bir yıl geçince zekâta tabi olur.

Şafiî, **Malikî** ve **Hanbelî** mezhebine göre kadınların takıları zekâta tâbi değildir. Ancak **Şafiî** mezhebine göre kadınların ziynetleri fazla olursa zekâta tabidir. (Şirbînî, II, 95; Nevevî, V, 523; Kardâvî, I, 308)

Hanefî müçtehitler, ayet ve hadislerin genel hükümlerini esas almışlardır. Ayet ve hadislerde süs eşyası veya para olma, işlenme veya işlenmeme söz konusu edilmeden altın ve gümüşün zekâtının verilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Şafiî müçtehitler görüşlerine delil olarak, لَا زَكَاةَ فِي الْحُلِيِّ "(*Kadının kullandığı*) ziynet eşyalarında zekât yoktur" (Beyhakî, IV, 138; Dârekutnî, "Zekât", 10) hadis-i şerifini esas almışlardır. Sahabîlerin uygulamaları da bu hadisi takviye etmektedir. Mesela **Hz. Aişe**, yanında bulunan kardeş kızlarının velisi idi. Onların altın ve gümüş takılarından zekât vermezdi. **Abdullah ibn Ömer** hazretleri de kızlarına ve cariyelerine altın ziynetler taktırır, fakat bu ziynetlerin zekâtını vermezdi." (Malik, "Zekât", 5)

Kadınların özellikle 80 gramı aşan altın ve bilezikleri, ziynet olmaktan çok yatırım ve birikime, "ileride satar bir ihtiyacımızı karşılarız" veya paranın altın ile değerlenmesine yöneliktir. Bu itibarla 80,18 gram ve daha fazla olan altının ziynet olsun veya olmasın üzerinden bir yıl geçince zekâtı verilmelidir.

Hanefî müçtehitlere göre altın ve gümüş nisap miktarından az ise nisabı tamamlamak için biri diğerine ilâve edilir. Mesela bir kişinin 40,9 gram altını ile 280,5 gram gümüşü olsa, bu ikisinin toplamı nisaba ulaştığı için bunların kırkta birini veya para karşılığı değerini zekât olarak vermesi gerekir. (Tahtavî, s. 390; Nevevî, VI, 491)

Şafiî mezhebine göre kişi, her biri nisap miktarından az olan altın ile gümüşünü, nisabı tamamlamak için birbirine eklemek mecburiyetinde değildir. (Şirbînî, II, 84)

2. PARALAR

"***Para***": çok eski çağlardan günümüze kadar ödeme aracı olarak kullanılagelmiş; altın, gümüş bakır, nikel, tunç, kalay ve çeşitli maden ve alaşımlardan yapılmıştır (***mal para***). Günümüzde ise para çeşitli maden ve kıymetli kâğıtlardan üretilmektedir (***temsilî para***).

Peygamberimizin zamanında "***dinar***" denilen altın ve "***dirhem***" denilen gümüş para kullanılıyordu, alış veriş bu paralar ile yapılıyor, zekât bu paralar ile veriliyordu. Latince "***denarrus***" kelimesinden Arapçaya girmiş olan "dinar" bir miskal (4,5 gr.) ağırlığında olduğu için "miskal" diye de anılıyordu. Dinar, Bizans para birimi idi. Yunanca "***drahmi***" kelimesinden Farsçaya, buradan da Arapçaya giren "dirhem" (2,97 gr) ise Sasânî para birimi idi. On dirhem yedi miskal değerinde idi. Her iki para birimi, cahiliyle döneminde de kullanılıyordu.

İlk İslam parası (sikke/nakit); Abdülmelik bin Mervan zamanında 75/695 tarihinde basıldı. Bu paranın bir tarafında kelime-i şahadet, diğer tarafında ihlâs suresi yazılı idi. (Miras Kâmil, V, 36–55)

Osmanlılar döneminde altından (***sultanî***), gümüşten (***akçe, kuruş***) ve bakırdan (***mangır, pul***) paralar bastırıldı. Her padişah tahta çıkınca ilk iş olarak kendi adına hutbe okutur ve para bastırıp eski paraları tedavülden kaldırırdı. (DİA, II, 226; XII, 309–310)

Peygamberimizin zamanında para olarak kullanılan dinar ve dirhem altın olduğu için zekâta tabi idi. Günümüzde altın ve gümüş para değil, itibarî değere sahip kağıt ve madenî paralar tedavüldedir. Bu paraların değeri toplumların ekonomik güçlerine göre farklılık arz etmektedir. Bu

paralar ile altın, gümüş, menkul ve gayr-i menkul her türlü mal ve hizmet satın alınabilmektedir.

Banknot paraların icadından önceki dönemlerde alış verişler altın ve gümüş paralarla yapılırdı. Mezhep imamları devrinde kâğıt para henüz kullanılmadığı için klasik dönem fıkıh kitaplarında kâğıt paranın zekâtı ile ilgili açık bir hüküm yoktur. Altını temsil eden ve altın yerine ödemelerde kullanılan para türünün (***banknot***) kullanıldığı devirde yaşayan fakihler, bu paraları "karşılığı hemen ödenebilen borç senedi" olarak değerlendirmiş ve borcunun dışında, üzerinden bir yıl geçmiş nisab miktarı, yani 80,18 gram altın veya 561,2 gram gümüş karşılığı parası olanların bu paranın % 2,5'unu zekât olarak vermeleri gerektiğini söylemişlerdir.

Kâğıt para giderek altına bağlı olmaktan çıkarılmış ve tamamen değişim aracı olmuştur. Artık alış-verişler, nakit para ile yapılmakta, işçi ücretleri, memur maaşları bu para ile verilmekte, artık kâğıt para zenginlik ölçüsü kabul edilmektedir. İhtiyaçların giderilmesi, kâr etme gibi ekonomik faaliyetlerde altın kuvvetinde ve onun gibi görev yapmaktadır. Dolayısıyla kâğıt ve madenî paralar altın ve gümüş paraların yerini almıştır. Bu itibarla madenî ve kâğıt paralar altın, gümüş ve ticaret malları hükmündedir. Kendi başlarına veya altın-gümüş ve ticaret mallarıyla beraber nisap miktarına ulaşınca sene sonunda 1/40 oranında zekât olarak verilmesi gerekir.

Gümüş, eskisine göre çok değer kaybetmiştir. Altın bütün dünyada değerini korumakta hatta ülke para ve borsaları ile birlikte değer ölçüsü olmaktadır. Bu itibarla kağıt ve madenî paraların nisabı olarak altının nisabının, yani 80,18 gram altının esas alınması gerekir. Mesela bir kimsenin temel ihtiyaçları ve borcu dışında 80,18 gram altın değeri ka-

dar Türk lirası veya yabancı parası varsa ve üzerinden bir yıl geçmiş ise bu para zekâta tabidir.

Senetler, bonolar ve çekler de nakit para hükmündedir. Bunların miktarı 80,18 gram altın değerini bulur ve üzerinden bir yıl geçerse zekâta tabi olur.

3. MADEN VE GÖMÜLER

Yer altından çıkarılan ve zekâta tabi olan madenden kasıt, altın, gümüş, demir, bakır gibi ateşte eriyen katı madenlerdir. ***Cıva*** haricindeki ***petrol*** gibi sıvı madenlerle ***yakut*** ve ***mücevher*** gibi ateşten etkilenmeyen katı madenler zekâta tabi değildir.

Şafiî mezhebine göre yer altından çıkarılan altın ve gümüş dışındaki madenler, değeri ne olursa olsun zekâta tabi değildir.

Hanbelî mezhebine göre yer altından çıkarılan sıvı ve katı her türlü maden zekâta tabidir. (Şirbînî, II, 101)

Klasik dönem İslam hukukçularının altın ve gümüş dışındaki madenlerin zekâta tabi olmayacağına dair görüşleri kendi dönemlerinde o madenlerin ekonomik bir değer taşımamasından kaynaklanmaktadır. Zekâtın farz kılınmasının amacı toplumun muhtaç kesimlerini zenginlerin malından belirli ölçüde yararlandırmaktır. Günümüzde maden işletmeciliği hem gelişmiş hem çeşitlenmiştir. ***Altın, gümüş, bakır, demir, çinko, bor, kömür*** ve benzeri birçok ürün elde edilmekte ve önemli ekonomik değer taşımaktadır. Bu itibarla **Hanbelî** mezhebinin görüşü günümüz için daha isabetlidir. Çünkü 80,18 gram altını bulunan bir kişiyi zekât mükellefi yapıp milyarlarca dolar-lık kazanç sağlayan başka maden işletmecilerini zekâttan muaf tutmak, İslâm'ın ruhuna ve adalet prensibine ters düşer. Dolayısıyla her türlü madenin zekâta tabi tutulması, değeri 80,18 gram

altına ulaşıyorsa üzerinden bir yıl geçme şartı aranmaksızın çıkarıldıktan ve tasfiye edildikten sonra % 2,5 oranında zekâtının verilmesi gerekir.

Gömülere gelince bunlar, yer altında saklanmış ve İslâm'dan önceki dönemlere ait olan halis altın ve gümüşlerdir. Buna ***rikaz, hazine*** veya ***define*** denir. Gömü, onu bulup çıkaranın hakkıdır.

Gömünün 1/5'i zekât olarak verilir. Bunun delili فِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ "Gömülerde beşte bir (*oranında zekât*) vardır." (Buhârî, "Zekât", 67) anlamındaki hadis-i şeriftir.

Gömülerin, yerden çıkarıldıktan sonra üzerinden bir yıl geçme şartı aranmaksızın hemen zekâtının verilmesi gerekir. Zekâta tabi olabilmesi için gömünün 80,18 gram olması, bulan kişinin Müslüman, hür ve ergen olması gerekir. (Zuhaylî, III, 1860-1861; Şirbînî, II, 102-103)

Çıkarılan veya bulunan gömü veya define İslâm dönemine ait ise bu "***kayıp mal***" hükmündedir. Sahibi biliniyorsa sahibine verilir. Bilinmiyorsa bulan kişi bir yıl süre ile gömüyü ilan eder ve sahibini araştırır, bir yıl içersinde sahibi çıkmazsa o define, bulan kişinin malı olur. Define altın ve gümüş ise ve ağırlıkları nisap miktarını buluyorsa, harcamaz ve üzerinden bir yıl geçerse % 2,5 oranında zekâtını verir.

4. TOPRAK ÜRÜNLERİ (Tahıl, Bitki ve Meyveler)

Normal hallerde insanların gıdasına elverişli olup bozulmadan saklanması mümkün olan toprak ürünleri zekâta tabidir. Bu ürünlerin meyve cinsinden olanları ***üzüm*** ve ***hurma***; tahıl cinsinden olanları ***buğday, arpa, mercimek, nohut, pirinç, çavdar, bakla*** ve ***mısır*** gibi gıda maddeleridir. Bu ürünlerin zekâta tabi oluşunun delili şu ayetlerdir:

كُلُوا مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ

"Bunlar ürün verince ürünlerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (*zekâtını*) verin." (En'âm, 6/141)

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَنفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُم مِنَ الأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِاٰخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır." (Bakara, 2/267)

Bu iki ayet-i kerimede hem toprak ve hem de ağaç ürünlerinin zekâta tabi olduğu bildirilmektedir.

Odun, ot ve şeker kamışı dışındaki ***kamış*** hariç, yerden biten her türlü bitki zekâta tabidir. Bunun delili, şu hadis-i şeriftir:

مَاأَخْرَجَتْهُ الْأَرْضُ فَفِيهِ الْعُشْرُ

"Yerin çıkardığı (***bitirdiği***) şeyde öşür vardır." (Nasbü'r-Râye II, 384)

Bir toprak ürününün zekâta tabi olabilmesi için bir sene süre ile bozulmadan kalabilecek nitelikte olması gerekir.

Toprak ürünlerinin nisabı konusunda müçtehitler farklı içtihatta bulunmuşlardır. Konu ile ilgili görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

(a) **Ebu Hanife**'nin içtihadına göre toprak ürünlerinde nisap şartı aranmaz. Az veya çok topraktan elde edilen her ürün zekâta tabidir.

(b) **İmam Muhammed** ve **Ebu Yusuf**'a göre toprak ürünlerinin zekâta tabi olabilmesi için ürünlerin ve meyvelerin beş vesk (653 kg) olması gerekir. İmameyn şu hadis-i şerifi delil almışlardır:

لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ

"Beş veskten az olan ürünlerde zekât yoktur." (Buhârî, "Zekât", 4)

Dolayısıyla beş veskten az miktardaki hububat ve meyvelerden zekât verilmez.

Her biri nisap miktarından az olan değişik ürünler, nisabı doldurmaları için birleştirilip toplanmaz. Mesela 400 kg. buğday ile 300 kg. mercimek birleştirilmez. Birinci yılın nisabı doldurmayan ürünü zekâta tabi olsun diye ikinci yılın ürününe eklenmez. **Ebu Hanife**'ye göre tahıl, baklagil, sebze ve yerden biten her türlü ürün zekâta tabidir. **Ebu Yusuf** ve **İmam Muhammed**'e göre bir yıl bozulmadan bekletilemeyen ***baklagiller*** ve ***sebzeler*** zekâta tabi değildir. (Mevsılî, s. 146)

Ebu Hanife ve **İmam Züfer**'in içtihadına göre az veya çok ***kuru üzüm*** veya ***hurma*** zekâta tabidir.

İmam Muhammed ve **Ebu Yusuf**'un içtihadına göre kuru üzüm ve hurma beş veske yani 653 kg.a ulaşırsa zekâta tabi olur. (Nevevî, V, 439)

İmam Malik ve **İmam Şâfiî**'ye göre bir sene muhafaza edilebilen gıda maddesi özelliğine sahip toprak ürünleri zekâta tâbidir.

Şâfiî müçtehitlere göre meyvelerden sadece hurma ve üzüm zekâta tâbidir.

Ahmed ibn Hanbel'e göre ölçekle tartılabilen, kurutulabilen ve dayanıklı olan gıda maddeleri ve insanoğlu tara-

fından yetiştirilen bütün ürünler zekâta tâbidir. **Ahmed ibn Hanbel**, zekâta tâbi mallarda gıda maddesi olma şartını aramamaktadır. Buna göre ***pamuk*** ve ***keten*** gibi giyim eşyası yapılan ürünler de zekâta tâbidir.

Tarım ürünlerinin zekâta tabi tutulabilmesi için, belirli bir kişinin mülkiyetinde bulunması gerekir. Mescitlere ve hayır kurumlarına vakfedilmiş olan arazilerden elde edilen ürünler zekâta tabi değildir. (İbn Abidin II, 326; Zuhaylî, *El-Fıkhü'l-İslâmî* III, 1883)

Bir kimse hiçbir karşılık beklemeden tarlasını ekilmek üzere başka birine verse, çıkan ürünün zekâtını bu şahıs öder. Eğer tarlayı belirli bir ücretle kiraya vermiş ise bu tarladan çıkan ürünün zekâtını **Ebu Hanife**'ye göre arazi sahibi, **Ebû Yusuf** ve **İmam Muhammed** ile diğer üç mezhep imamına göre kiracı verir. Eğer tarla "yarıcılık usulü" ile kiraya verilmiş ise tarladan çıkan ürünün zekâtını **Ebu Hanife**'ye göre mal sahibi öder, **Ebû Yusuf** ve **İmam Muhammed**'e göre tarla sahibi ve kiracı, hisselerine göre her biri kendisi öder.

Zekâta tâbi toprak ürünleri yetiştikten sonra satılırsa, zekâtını tarla sahibi, yetişmeden satılırsa satın alan verir.

Zekâta tabi ürünler, herhangi bir ücret veya külfete ihtiyaç göstermeden yağmur, nehir, kanal veya barajla sulanıyorsa,1/10 ; eğer hayvan ile çekilen su veya motopompla yahut satın alınan su ile sulanıyorsa, 1/20 oranında zekâta tabi olur. Konu ile ilgili olarak Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْكَانَ عَثَرِيًّا أَلْعُشْرُ وَمَاسُقِيَ بِالنَّضْحِ
نِصْفُ الْعُشْرِ

"Yağmur, pınar veya göl suyu ile sulanan ürünlerde 1/10, dolapla sulananlarda ise 1/20 oranında zekât vardır." (Buhârî, "Zekât", 54)

Yarısı yağmur, nehir, kanal veya barajla, yarısı insan emeği ile sulanıyorsa bu takdirde bu ürün 1/15 oranında zekâta tabi olur. Çoğu yağmur, nehir, kanal veya barajla sulanıyorsa 1/10, çoğu insan emeği ile sulanıyorsa 1/20 oranında zekât verilir. (Şirbînî, II, 87)

Normalde her çiftçi ürününü yetiştirirken tohum, gübre, tarlayı sürme, ekme, biçme, sulama, ayıklama gibi masraflar yapar. Elde ettiği ürünün zekâtını verirken, yapmış olduğu bu masrafları hesaba katmadan brütü üzerinden mi, yoksa masrafları düştükten sonra neti üzerinden mi zekâtı vermesi gerekir? Fakihlerin üzerinde ihtilaf ettikleri bu konuyla ilgili olarak İslâm Konferansı'na bağlı İslâm Fıkıh Kurulu, Cidde'de yapmış olduğu VI. Dönem toplantısında almış olduğu 15 Nolu kararında aşağıdaki görüşlerden üçüncüsünü benimsemiştir.

(a) Bütün masraflar düştükten sonra kalan kısmın zekâtı verilir.

(b) Masrafları düşmeden ürünün tamamı zekâta tabi tutulur.

(c) Toplam ürünün 1/3'i düşülür, 2/3'sinin zekâtı verilir.

Toplantıya katılan üyeler, yapılan masraflara karşılık toplam ürünün üçte biri çıkarıldıktan sonra kalan üçte ikilik kısmın, sulama türüne göre zekâtının verilmesi, yani yağmur suyuyla sulanıyorsa 1/10'nun aletle sulanıyorsa 1/20'sinin zekât olarak verilmesi gerektiğine karar vermişlerdir. (Zuhaylî, 1893-1894))

Diyanet İşleri Başkanlığı Din işleri Yüksek Kurulu da 07.08.2001 tarihli toplantısında yapılan müzakereler sonu-

cunda; tarımsal ürünlerin zekâtında, elde edilen hâsılattan (gayr-ı safi), ürün için yapılan günümüz tarım şartlarının getirmiş olduğu ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürünün nisap miktarına ulaşması halinde, doğal yollarla sulanan arazide 1/10, masraf veya emekle sulanan arazide 1/20 oranında zekât verilmesi gerektiği kararına varmıştır.

Zekâta tabi olan ekinin tanelerinin tümü veya bazısı sertleşmeye başladığı zaman; meyvelerin ise tümü veya bir kısmı olgunlaşmaya başladığı zaman zekâtının verilmesi farz olur. Çünkü bu aşamaya gelmeden önce ekin ve meyveler, gıda maddesi sayılmaz ve azık olarak saklanmaları da mümkün olmaz. Tanelerin sertleşmesi ve meyvelerin olgunlaşması, kendilerinden yararlanılabilecek kıvama gelmeleri vaktinde zekâtlarının verilmesi gerekir.

Hububatın zekâtının verilmesi vakti, bunların ölçeklenip ya da tartılıp yabancı unsurlardan ayıklanmasından sonradır.

Sahibinin müdahalesi olmaksızın kendiliğinden telef olan ürünün zekâtının verilmesi gerekmez. (İbn Abidin, II, 332; Cezîrî, I, 616-617)

Şafiî mezhebine göre tanelerin sertleşmesi ve meyvelerin olgunlaşmasıyla zekâtı farz olan ürünlerin, zekât olarak verilmesi gereken miktarının hemen verilmesi zorunlu değildir. Taze üzüm ve hurma kurutulduktan sonra zekâtı verilir. (Şirbanî, II, 88) Nitekim ashaptan Attab bin Üseyd (r.a.) bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَمَرَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَخْرُصَ الْعِنَبَ كَمَا نَخْرُصُ النَّخْلَ وَنَأْخُذَ زَكَاتَهُ زَبِيبًا كَمَا نَأْخُذُ صَدَقَةَ النَّخْلِ تَمْرًا

"Resulüllah (s.a.s) bize, hurmaya tahmin biçtiğimiz gibi üzüme de tahmin biçmemizi ve zekâtını kuru üzüm olarak

almamızı emretti. Tıpkı hurmanın zekâtını kuru hurma olarak aldığımız gibi." (Tirmizî, "Zekât" 17, No:644; Ebu Dâvûd, "Zekât", 13, No: 1603; Nesaî, "Zekât" 100, No: 5,109)

Hububat tanelerinin sertleşmesi ve meyvelerin olgunlaşmasıyla toprak mahsullerinin zekâtının verilmesi farz olduktan sonra bunların satılması sahih olmaz. Ancak ürünün miktarı bilirkişilerce tahmin edilip hesaplandıktan sonra satılabilir. Çünkü bu belirlemeden sonra zekât miktarı, mal sahibinin zimmetine geçer ve ne kadar zekât vereceği kesinleşir. Ürün miktarının belirlenmesinden önce mal sahibinin o ürün üzerinde yeme, hibe etme ve benzeri tasarruflarda bulunması da caiz olmaz. Ancak miktarı yine tahminle belirlendikten sonra bu gibi tasarruflarda bulunabilir.

Zekâta tabi ürün yetiştiren bir üreticinin, zekâtını vermeden bu üründen yemesi caiz değildir. Yemesi durumunda yediği miktarın zekâtını hesaplayıp hak sahiplerine vermesi gerekir.

Biçilecek veya devşirilecek kıvama gelmeden tarla veya bahçesindeki ürünü satan kimse zekât vermekle yükümlü olmaz. Bu durumda zekâtı o ürünü satın alan müşterinin vermesi gerekir. (İbn Abidin II, 332-333)

5. TİCARET MALLARI

Daire, dükkân, arsa, tarla, tekstil ve sanayi ürünleri, motorlu vasıtalar, gıda maddeleri, ev eşyası ve benzeri alınıp satılan küçük-büyük, ucuz-pahalı, değerli-değersiz her türlü ürün ticaret malıdır.

Ticaret mallarının zekâta tabi olduğunu,

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا أَنفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِاٰخِذِيهِ إِلَّا أَن تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın temizlerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin; göz yummadan alamayacağınız âdi, bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. Bilin ki Allah müstağnidir, övülmeye lâyıktır.” (Bakara, 2/267) anlamındaki ayet ifade etmektedir. Bu ayette geçen “***Kazandıklarınızın temizlerinden infak edin***” cümlesi fakihlerin çoğunluğu tarafından “***ticarî yolla elde ettiğiniz kazançtan zekât verin***” şeklinde anlaşılmıştır.

Ticaret mallarının zekâta tabi olması için şu şartların gerçekleşmesi gerekir:

(a) Kişi elinde bulunan malı satın alırken, alıp satmak amacıyla almış olması gerekir. Bir malı ve ürünü alıp satmak amacıyla değil de kullanmak amacıyla satın alırsa bu mal ve ürün zekâta tabi olmaz.

(b) Temel ihtiyacı ve borcunu çıktıktan sonra ticaret malı, 80,18 gram altın değerinde olması gerekir. ***Bir kimsenin ticaret malı ile birlikte nakit parası varsa bu ticaret malına ilave edilir.*** Ticaret malının değeri nisap miktarına ulaşmaz ama parası varsa ticaret malı ve parası birlikte nisap miktarına ulaşırsa bu mal ve para zekâta tabi olur.

(c) Ticaret mallarının değeri yılsonunda nisap miktarına yani 80,18 gram altın değerine ulaşırsa zekâtının verilmesi gerekir. Çünkü zekâtta yılın hem başı hem sonu değil, sadece sonu dikkate alınır.

Ticaret malları, sene içinde kendi cinsleri veya başka bir malla değiştirilirse “üzerinden bir yıllık sürenin geçmesi” şartı kesilmiş olmaz. Tüccar sene sonunda sahip olduğu

mallarının değerini hesaplar, buna mevcut parasını ve alacaklarını ilâve eder. Bulduğu toplam değerin zekâtı verilir. Ticaret mallarında zekât oranı 1/40'dir. ***Ticaret mallarının cinsleri ayrı olsa bu mallar birbirine eklenir.***

Hanefî müçtehitlere göre ticaret mallarının zekâtı hesap edilirken borçlar çıkarılır.

Şâfiî müçtehitlere göre borç zekâtı etkilemez. Mevcut malın zekâtı -borç dikkate alınmadan- hesap edilip verilir.

Ticaret malının miktarı nisaptan aşağı inmedikçe her yıl yeniden verilmesi gerekir.

Bir kişinin ticarî malı, satılmayıp birkaç yıl süreyle yanında kalsa ve sonra satılsa, sadece bir yılın değil, yanında kaldığı bütün yılların zekâtının verilmesi gerekir.

(ç) Ticaret malı satın alındıktan sonra üzerinden bir kamerî yılın geçmesi gerekir. Ticaret malının üzerinden bir kamerî yıl geçince 1/40 oranında zekâtı verilir.

Hanefî müçtehitlere göre ticaret mallarının zekâtı mal olarak verilebileceği gibi bu malın tutarı para olarak da verilebilir.

Şâfiî müçtehitlere göre, hangi mal zekâta tâbi ise zekâtın o maldan çıkarılıp verilmesi gerekir.

Bu görüş ayrılığı mükellef için bir kolaylık teşkil etmekte olup, mükellef durumuna göre bu iki şekilden birini tercih edebilir.

Gerek malın para cinsinden değerini belirlerken, gerekse mal olarak ödeme yapılırken ortalama kalitenin altına düşülmemesine özen gösterilir. (Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, III, 1867)

(d) Ticaret malları yılsonunda, tedavülde bulunan paraya göre değer takdiri yapılarak zekâtı verilir. ***Hesaplanırken sadece anaparası değil kârı ile birlikte hesap edilir ve ser-***

mayenin ve kârın zekâtı birlikte verilir. Mesela bir tüccar 100.000 lira ile işe başlasa ve yılsonunda sermayesi 150.000 lira olsa 150.000 liranın 1/40 oranında zekâtını verir. Kâr sermayeye tabidir dolayısıyla kârın üzerinden bir yılın geçmesi şart değildir.

Bina yapıp satan müteahhitler, borçlarını çıktıktan sonra ellerindeki dairelerin değeri 80,18 gram ve daha fazla ise diğer ticaret malları gibi bina ve dairelerin zekâtlarını vermeleri gerekir. Mesela satmak için yaptığı 10 dairenin değerini hesaplar, varsa borçlarını çıktıktan sonra geriye kalan paranın 1/40'ini zekât olarak verir.

6. GAYR-İ MENKULLER

Ticarî amaçla değil de gelirinden yararlanmak amacıyla satın alınan veya hibe edilme yahut miras kalma gibi yollarla elde edilen ***bağ, bahçe, arsa, tarla*** ve ***bina*** gibi taşınmaz malların mülkiyeti zekâta tabi değildir. Ancak bunlardan elde edilen gelirin ve ürünün zekâtının verilmesi gerekir. ***Yılsonunda başka ticaret malları veya parası varsa, bu gelirler eklenir ve hepsinin zekâtı birlikte verilir.*** Başka ticaret malları bulunmasa bile sadece bu gelirler nisap miktarına yani 80,18 gram altın değerine ulaşıyorsa zekâtının verilmesi gerekir.

Üzerine ev yapmak veya ürün yetiştirmek amacıyla değil de değerlenmesi amacıyla alınan ***bağ, arsa*** ve ***tarlalar*** ticaret malı olarak zekâta tabidir. Çünkü bu gayr-i menkuller ticarî amaçla alınmış olur.

İş yerleri, çalışma tezgâhları, fabrikalar, dükkânlar, çeşitli iş makineleri, kitaplar ve sanat sahiplerinin iş aletleri zekâta tabi değildir. Ancak bütün bunlar, işte kullanılmak için değil de satıp kâr sağlamak için satın alınmışlarsa, ticaret malı sayıldıklarından zekâta tabi olurlar. Dolayısıyla zikredilen bu

gayr-i menkullerin her yıl değeri üzerinden 1/40 oranında zekâtı verilir.

Zamanımızda insanlar paralarını araziye bağlamanın ve ticarete yatırmanın yanı sıra, kira geliri sağlayacak binalara, ulaşım araçlarına, üretim yapacak fabrikalara, tavuk, koyun ve sığır yetiştirecek çiftliklere yatırmakta ve böylece servetlerini artırmaktadırlar.

Geçmiş zamanlarda İslam hukukçuları bu tür gelirlerin zekâta tabi olup olmayacağına dair herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Ancak bilinen bir husustur ki, bu tür yatırım araçlarına bağlanan sermaye, bunlardan sağlanan gelirle nemalanıp artmakta, dolayısıyla bunlarda zekâtın farz kılınışının hikmeti gerçekleşmektedir. Bu hususu göz önünde bulunduran ikinci İslâm Araştırmaları Kongresi (***Mecmaü'l-Bühusi'l-İslâmiyye***), 1965 yılında toplanarak şu kararı almıştır:

"Kiraya verilen binaların, fabrika, gemi, uçak ve benzerlerinin mülkiyeti zekâta tabi değildir. Ancak nisap miktarına ulaşması ve üzerinden bir kamerî yıl geçmesi şartıyla bunların safi gelirlerinin zekâtının verilmesi farzdır. Bunların gelirlerinin zekât oranı, yılsonunda para ve ticaret mallarının zekâtında olduğu gibi 1/40'dir. Şirketlerin zekâtında şirketin toplam kazancı değil, her ortağın payına düşen kazanç miktarı esas alınır."

7. SANAYİ ÜRÜNLERİ

Sanayi ürünlerinin üretilmesi için hazır bulundurulan objeler; otomobil üretiminde kullanılan demir ve diğer eşya, sabun üretiminde kullanılan zeytinyağı, giysi üretiminde kullanılan kumaş gibi maddeler, sanayicinin elinde bir yıl kalırsa, bu maddelerin piyasadaki değeri üzerinden 1/40 oranında zekâtlarının verilmesi gerekir.

Kesilip konserve yapılmak üzere hazır bulundurulan hayvanlar ile yine konserve yapılmak üzere hazır bulundurulan sebzeler de bu hükme tabidir.

Sanayi ürünlerinin bileşiminde yer almayan yardımcı maddeler, demirbaşlarda olduğu gibi zekâta tabi değildirler. (Serahsî, II, 107, 198; Zuhaylî, X, 7960)

8. EMEK-SERMAYE ORTAKLIĞI

Bir kişinin, kârı bölüşmek üzere başka birine para verip ticaret yaptırmasına ***mudarebe*** / emek-sermaye ortaklığı denir. Bu ortaklık sözleşmesi, sermaye bir kişiden, emek de diğer kişiden olacak şeklinde yapılır. Böyle bir ortaklıkta sermaye sahibi, sermayesinin ve elde ettiği kâr payı, eğer nisap miktarına yani 80,18 gram altın değerine ulaşırsa üzerinden bir kamerî yıl geçince zekâtını verir. Emekçi de aynı şekilde kendi payına düşen kâr nisap miktarına ulaşmış ise ya da bu ortaklıktan payına düşen miktar, diğer birikimleri ile birlikte nisap miktarına ulaşmış ise üzerinden bir yıl geçince zekâtını verir. (Zuhaylî, III, 1879)

9. HİSSE SENETLERİ

"***Hisse senedi***" bir anonim şirketin sermayesinin birbirine eşit paylarından bir parçasını temsil eden ve kanunî şekil şartlarına uygun olarak düzenlenen hukuken kıymetli evrak hükmünde bir belgedir.

Tahvil gibi bir borç senedi değil, bir ortaklık ve mülkiyet senedidir. Şirket yaşadığı ve kâr ettiği müddetçe sahibine gelir getirir. Hisse senedinin sahibine sağladığı bu gelire "***kâr payı***" denir.

Hisse senedi bir ticarî işletmenin tümünün yani arsası, binaları, fabrikası, makineleri, demirbaşı, parası, borç ve alacakları, diğer işletmelerdeki iştirak payları, ihtirâ ve pa-

tentleri dâhil olmak üzere bütün maddî ve manevî varlığının belli bir parçasını temsil eden bir mülkiyet senedidir. Bir şirketin hisse senedini alan kimse, o işletmenin aktif ve pasifindeki her şeye ortak olur.

Hisse senetlerinin üç türlü değeri vardır:

(a) Nominal değer: Hisse senedinin üzerinde yazılı değerdir. İlk defa piyasaya çıkarılırken ihraç eden kuruluşun, arz ve talebi göz önünde bulundurarak kararlaştırdığı bir ihraç fiyatı ile satışa sunulur.

(b) İhraç değeri: Hisse senetlerinin nominal değerin altında veya üstünde bir değerle ihraç edilmesidir. İhraç edilen bir hisse senedinin bu değerde kalıp kalmayacağını zamanla piyasa şartları belirler.

(c) Piyasa değeri: Piyasada arz ve talebin oluşturduğu değerdir.

1965 yılında Kahire'de yapılan ikinci İslam Araştırmaları Kongresinde konu görüşülmüş ve iki farklı görüş ortaya konulmuştur:

(a) Eğer hisse senetleri alınıp satılmak suretiyle ticareti yapılmak için elde bulunduruluyorsa ticaret malları gibi % 2,5 nispetinde zekâta tâbi olması gerekir. Buna göre ortaklar hisseleri nispetinde zekât verirler.

(b) Eğer hisse senetleri, sırf yatırımda bulunup, bunun gelirinden yararlanmak amacı ile alınmışsa safi gelirinden 1/10 oranında zekâta tabi olması gerekir. Bu durumda hisse senetlerinin zekâtını şirketin vermesi gerekir.

1984 yılında Kuveyt'te yapılan ***birinci zekât kongresinde*** hisse senetlerinin zekâtının, şirketin tüzüğünde gerekli düzenlemeler yapılıp genel kuruldan bu yönde karar çıkarıldıktan sonra, hisse sahiplerinin de rızaları alınarak şirket-

ler tarafından ödenmesi tavsiye edilmiştir. Bu tavsiye kararı, **İmam Şâfiî**'nin ortaklık prensibinin diğer mallara teşmiline dayanır.

Konferansın tavsiye kararlarında şu hususlar da yer almıştır:

(a) Şirket, mallarının zekâtını ödemişse artık hisse sahiplerinin ayrıca zekât ödemeleri gerekmez.

(b) Şirket, mallarının zekâtını ödememişse her hisse sahibinin hissesine düşen zekâtı aşağıdaki şekillerde ödemesi gerekir.

Eğer hisse sahibi, hisse senedini sırf ticaretini yapmak için almışsa onun zekâtını piyasa değeri üzerinden % 2,5 oranında ödemesi gerekir.

Eğer gelirinden yararlanmak amacı ile almışsa; âlimlerin çoğunluğuna göre, elde ettiği geliri diğer mallarına katar, nisap ve bir yıl bekleme şartı gerçekleşmişse % 2,5 oranında zekât öder.

İslâm Fıkıh Kurulu, 14.06.1985 tarihinde Cidde'de yapmış olduğu ikinci dönem toplantısında bu doğrultuda bir karar almıştır. (Kardâvî, I, 523-524; Zuhaylî, III, 1843-1844)

İslâm Fıkıh Akademisi'nin 6-11 Şubat 1988 tarihleri ara-sında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde gerçekleştirdiği dördüncü dönem toplantısında, "***şirket hisselerinin zekâtı***" konusunda şu kararlar alınmıştır:

(a) Hisselerin zekâtını vermek sahiplerine düşer. Ancak şirketin tüzüğünde açıkça belirtilmiş, genel kuruldan bu yönde bir karar alınmış, ilgili ülke hukukunda şirketler, zekâtları hesaplayıp çıkarmakla yükümlü tutulmuş veya hisse sahibi hisselerinin zekâtını hesaplayıp çıkarma yetkisi-

ni şirket yönetimine bırakmışsa, şirket yönetimi hisse sahiplerini temsilen zekâtı verir.

(b) Gerçek şahıslar mallarının zekâtını nasıl hesaplayıp veriyorsa şirket yönetimi de hisselerin zekâtını o şekilde çıkarır. Yani, hissedarların mallarının bütünü tek bir şahsın malları mesabesinde kabul edilir; bunların zekâtı belirlenirken, zekâta tâbi malın çeşidi, nisabı, alınacak miktar vb. bakımından gerçek şahsın zekâtında gözetilen esaslara uyulur. Bu işlemler, karışım prensibini bütün mallara teşmil eden fakihlerin görüşüne dayanmaktadır.

Kamu hazinesi hisseleri, hayır vakfı hisseleri, hayır kurumları hisseleri ve gayri Müslimlerin hisseleri gibi zekât düşmeyen hisselerin payı zekâtın tarhında esas alınacak miktarın dışında tutulur.

(c) Şirket, herhangi bir sebeple mallarının zekâtını vermemişse hissedarlar kendi hisselerinin zekâtını vermeleri gerekir. Hissedarın, eğer şirket işaret edilen şekilde mallarının zekâtını vermiş olsaydı kendisine ait hisselere ne kadar zekât isabet edecek idiyse, şirket hesaplarından öğrenmesi mümkünse, onu esas alarak hisselerinin zekâtını verir. Hisselerin zekâtının belirlenmesinde kriter budur. Hissedarın bunu öğrenememesi durumunda ise, eğer ticaret maksadıyla değil de sadece hisselerin yıllık kârından yararlanmak için şirkete ortak olmuş ise gelir getiren malların zekâtı gibi bunların zekâtını çıkarır.

İslâm Fıkıh Akademisi'nin ikinci dönem toplantısında "kiraya verilmiş tarımsal olmayan arazi ve taşınmazların zekâtı" ile ilgili aldığı karara paralel olarak bu hisselerin sahibi, hisselerinin aslı değil onların geliri üzerinden zekât vermekle yükümlüdür. Bu da kârın tahsili tarihinden itibaren bir kamerî yıl sonra 1/40 oranındadır.

Eğer hissedar, ticaret maksadıyla hisse senedi almış ise bunların zekâtını ticaret mallarının zekâtı gibi verir. Bir yıl geçtiğinde hisseler mülkiyetinde bulunuyorsa piyasa değeri üzerinden, piyasanın bulunmaması durumunda ise bilirkişinin takdir edeceği değer üzerinden % 2,5 olarak zekât verir. Ayrıca, elde edilmişse, hisselere ait kârın da bu oranda zekâtını verir.

(ç) Hissedar, sene içinde hisselerini satmışsa, bunların bedelini diğer mallarına ilâve eder ve senesi dolduğunda, birlikte zekâtını verir. Alıcı ise, satın aldığı hisselerin zekâtını yukarıda belirtildiği şekilde verir.

Görüldüğü gibi hisse senetlerinin zekâtının nasıl ve hangi ölçüye göre verileceği konusunda farklı öneriler ortaya konulmuştur. Bu görüşleri iki maddede toplayabiliriz:

(a) Menkul kıymetler borsasında alınıp satılmak ve böylece ticareti yapılarak kazanç elde etmek amacıyla alınan hisse senetleri, türü ne olursa olsun % 2,5 oranında zekâta tâbi olur. Ticaret maksadıyla değil de, sadece yatırımcı sıfatıyla hisselerin yıllık kârından yararlanmak için hisse senetleri alınmışsa bunların gelirleri, % 2,5 oranında zekâta tâbi olur.

(b) Bazı âlimler sınaî şirket hisse senetlerinin kendileri zekâttan muaf olmakla beraber gelirlerinin 1/10 veya 1/20 nispetinde zekâta tâbi olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Hizmet üreten şirketlerin mesela temizlik, ulaşım, otelcilik, reklamcılık gibi işler yapan şirketlerin hisse senetlerini; yatırım yapmak, bunların dağıtacakları kâr payından yararlanmak ve hisseyi elinde tutmak maksadıyla satın alan bir kişi, bu şirketin bina, makine ve bilcümle demirbaşlarına hissesi oranında ortak olur. Şirketin sağladığı kârdan kendi hissesi oranında yararlanacağı gibi, şirketin zarar etmesi du-

rumunda da aynı oranda zarara katlanır. Şirketten kâr payı elde etmesi durumunda bu pay nisap miktarına yani 80,18 gram altın değerine ulaşırsa, üzerinden bir kamerî yıl geçince % 2,5'unu zekât olarak vermesi gerekir. Hisse senedinin kendisine değer biçip zekât vermek gerekmez. Çünkü bu hisse senedi, şirketin bina ve demir başlarına ortak olmanın bir nevi belgesidir. Demirbaş mallardan zekât vermek gerekmediği gibi bu senetlerden de zekât vermek gerekmez.

Mal alıp satan ithalat ve ihracat şirketlerinin, ulusal sanayi ürünlerini satan şirketlerin; otomobil, beyaz eşya, demir-çelik, mobilya, ilaç ve benzeri üretim yapan şirketlerin hisse senetlerini satın alan bir kimse, hissesini satın alarak ortağı olduğu şirketin bina, alet-edevat ve demirbaşlarının toplam değerinin kendi hissesine tekabül eden kısmını düştükten sonra, eğer nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir kamerî yıl geçmişse, hisse senetlerinin gerçek değerinin % 2,5'unu zekât olarak vermekle yükümlüdür.

10. MAAŞLAR VE SERBEST MESLEK SAHİPLERİNİN KAZANÇLARI

Başkalarına hizmet veren kimselere çalışmaları karşılığında verilen aylık ücrete "***maaş***" denir. Avukat, doktor, mali müşavir, terzi ve tamirci gibi serbest meslek sahiplerinin yaptıkları iş karşılığında elde ettikleri gelire ise "***kazanç***" denir.

Devlette çalışan memur ve işçiler veya özel şirketlerde çalışan eleman ve işçiler ile serbest meslek erbabının, hizmetleri karşılığında elde etmiş oldukları maaş ve kazanca fıkıh dilinde "***müstefad mal***" denir.

Memur maaşları, işçi ücretleri, doktor, mühendis, avukat, terzi, berber gibi serbest meslek sahiplerinin kazançlarının zekâtı konusunda iki görüş vardır:

(a) Diğer birikimlerle birlikte maaş, ücret ve kazançlar nisap miktarına yani 80,18 gram altın değerine ulaşır ve üzerinden bir kamerî yıl geçerse zekâta tabidir. Bir kısım çağdaş İslam bilginlerine göre nisap miktarına uilaşmaz veya ulaşır da üzerinden bir kamerî yıl geçmezse, ihtiyaçlar giderilip borçlar düşüldükten sonra kalan kısmın % 2,5'u zekât olarak verilir.

Bu görüş sahipleri bir malın zekâta tâbi olabilmesi için üzerinden bir kamerî yılın geçmiş olması gerektiği noktasından hareket ederler.

Din İşleri Yüksek Kurulu, maaş ve benzeri standart gelirlerin, diğer gelirlere katılarak nisap miktarının üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekât verilmesi gerektiği görüşündedir.

(b)Bir kısım çağdaş İslam bilgini, nisap miktarına ulaşan maaş, ücret ve kazancın zekâta tâbi tutulması için bir senelik sürenin geçmesi şartını aramazlar. Çünkü maaş, ücret ve serbest meslek kazançları miras, bağış, mükâfat gibi yollardan gelen gelirlere yani müstefâd mala benzer.

Hz. Ebu Bekir (r.a.), bir kimseye devlet bütçesinden maaş verirken ona; "Senin zekâta tabi bir malın var mı?" diye sorar, muhatabı zekâta tabi bir malı bulunduğunu söylerse, zekâtı o ödenekten kesip alırdı. Hz. Osman da halifeliği döneminde aynı uygulamayı sürdürmüştür. (Ebu Ubeyd, s.415)

Ashaptan **Abdullah ibn Abbas**, Abdullah ibn Mesud ve Muaviye ibn Ebî Süfyan, Tabiî âlimlerinden Zührî, **Hasan el-Basrî** ve Mekhul de bu görüştedirler.

Buna göre maaşlı, ücretli veya serbest meslek sahibi bir kimse maaş veya ücretini ya da kazancını aldıktan, aslî ve temel giderleriyle borçlarını düştükten sonra arta kalan gelirini yılsonu itibariyle hesaplayıp topladığında nisap mik-

tarına yani 80,18 gram altın değerine ulaşıyorsa, yılın tamamlanmasını beklemeden aylık gelirinin % 2,5'unu zekât olarak verir. Şu iki örnekle konuyu açıklayabiliriz:

Bin beş yüz lira maaş alan bir çalışanın, aylık gideri bin lira olsa, beş yüz lira aylık tasarruf etmiş olur. Bu kimse 12 ayda altı bin lira tasarruf etmiş olacak demektir. Bu miktar nisap miktarını fazlasıyla geçmektedir. Dolayısıyla bu kimsenin artırdığı altı bin liranın, varsa diğer birikimleri ile birlikte 1/40'ini zekât olarak vermesi gerekir.

Bin beş yüz lira maaş alan bir çalışanın, aylık gideri bin üç yüz lira olsa, iki yüz lira aylık tasarruf etmiş olur. Bu kimsenin 12 ayda iki bin dört yüz lirası olacak demektir. Bu miktar nisap miktarına ulaşmadığı için bu kimse başka geliri yoksa zekât vermekle yükümlü olmaz.

11. HAYVANLAR

Yüce Allah çok sayıda hayvan türü yaratmıştır. İnsanoğlu bunların az bir kısmından yararlanabilmektedir. Kendilerinden en çok yararlanılan hayvanlar zekâta tabi tutulmuştur. Bunlar deve, sığır, manda, koyun ve keçi cinsidir. Yüce Allah bunları bir nimet olarak kullarına bahşettiğini bildirmekte ve bunlardan sağlanan faydaları Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinde zikretmektedir:

وَالأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الأَنفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُوفٌ رَحِيمٌ

"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz. Onları akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken de sizin için bir güzellik (*ve zevk*) vardır. Onlar ağırlıklarınızı, sizin ancak

zorlukla varabileceğiniz beldelere taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok esirgeyicidir, çok merhametlidir.” (Nahl, 16/5-7)

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُم مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِلشَّارِبِينَ

“Şüphesiz (***sağmal***) hayvanlarda da sizin için bir ibret vardır. Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (***süzülen***) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz.” (Nahl, 16/66)

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ

“Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi.” (Nahl, 16/80)

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ

“Görmediler mi ki, biz onlar için, ellerimizin (***kudretimizin***) eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar. Biz, o hayvanları kendilerine boyun eğdirdik. Onlardan bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler. Onlar için bu hayvanlarda (***daha pek çok***) yararlar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmeyecekler mi?” (Yasin, 36/71-73)

Hayvanların yukarıdaki ayet-i kerimelerde anılan faydalarından dolayı yüce Allah’ın biz kullarından, bunların zekâtını vermemizi ve bu yolla şükrümüzü ifa etmemizi istemesi tabii karşılanmalıdır.

Zekâta tabi olan hayvanlar, ehlî olan deve, sığır, manda, koyun ve keçi cinsinden ibarettir. Bu cins hayvanlarda zekâtın farz oluşunun delili, **Abdullah ibn Ömer** (r.a.)'den nakledilen şu rivayettir:

إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ كِتَابَ الصَّدَقَةِ فَلَمْ يُخْرِجْهُ إِلَى عُمَّالِهِ حَتَّى قُبِضَ فَقَرَنَهُ بِسَيْفِهِ، فَلَمَّا قُبِضَ عَمِلَ بِهِ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى قُبِضَ، وَعُمَرُ حَتَّى قُبِضَ وَكَانَ فِيهِ "فِي خَمْسٍ مِنَ الْإِبِلِ شَاةٌ، وَفِي عَشْرٍ شَاتَانِ، وَفِي خَمْسَ عَشَرَةَ ثَلَاثُ شِيَاهٍ، وَفِي عِشْرِينَ أَرْبَعُ شِيَاةٍ وَفِي خَمْسٍ وَعِشْرِينَ بِنْتُ مَخَاضٍ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ، فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا حِقَّةٌ إِلَى سِتِّينَ فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا جَذَعَةٌ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا ابْنَتَا لَبُونٍ إِلَى تِسْعِينَ، فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا حِقَّتَانِ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِئَةٍ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ، وَفِي الشَّاةِ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ شَاةٌ إِلَى عِشْرِينَ وَمِئَةٍ، فَإِذَا زَادَتْ فَشَاتَانِ إِلَى مِئَتَيْنِ، فَإِذَا زَادَتْ فَثَلَاثُ شِيَاةٍ إِلَى ثَلَاث مِئَةٍ شَاةٌ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلَاثَ مِئَةٍ شَاةٍ فَفِي كُلِّ مِئَةٍ شَاةٌ، ثُمَّ لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ حَتَّى تَبْلُغَ أَرْبَعَ مِئَةٍ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمَعٍ مَخَافَةَ الصَّدَقَةِ. وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بِالسَّوِيَّةِ، وَلَا يُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَلَا ذَاتُ عَيْبٍ".

"Resulüllah (s.a.s) (*mallardan alınması gereken*) zekâtların miktarını belirten bir mektup yazmıştı. Bunu zekât memurlarına göndermeden vefat etti. Resulüllah (s.a.s) o mektubu kılıcının yanına asmıştı. **Hz. Ebu Bekir** ölünceye kadar o mektupla amel etti. Sonra **Hz. Ömer** de ölünceye kadar onunla amel etti. Mektupta şunlar yazılıydı: Beş devenin zekâtı bir koyundur. On devenin zekâtı iki koyundur. On beş devenin zekâtı üç koyundur. Yirmi devenin zekâtı dört koyundur. Yirmi beş ila otuz beş de-

venin zekâtı bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş dişi bir devedir. Otuz altı ila kırk beş devenin zekâtı, iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş dişi bir devedir. Kırk altı ila altmış devenin zekâtı, üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş dişi bir devedir. Altmış ila yetmiş beş devenin zekâtı, dört yaşını tamamlayıp beş yaşına girmiş dişi bir devedir. Yetmiş altı ila doksan devenin zekâtı, iki adet iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş dişi devedir. Doksan bir ila 120 devenin zekâtı, iki adet üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş dişi devedir. Bundan sonra her elli deve için bir adet üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş dişi deve zekât olarak verilir. Her kırk deve için de bir adet iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş dişi deve zekât olarak verilir. Kırk ila yüz yirmi koyun için bir koyun zekât olarak verilir. Koyunlar yüz yirmi bir ila iki yüz arasında olursa iki koyun zekât olarak verilir. Koyunların sayısı iki yüz bir ila üç yüz arasında olursa üç koyun zekât olarak verilir. Koyunların sayısı üç yüzü aştığında her yüz koyun için bir koyun zekât olarak verilir. Bundan sonra dört yüze kadar aradaki fazlalıklar için zekât verilmez. Zekât verme korkusundan dolayı ayrı olan mallar birleştirilmez; birleşik olanlar da birbirlerinden ayrılmazlar. Ne çok yaşlanmış, ne de kusurlu hayvanlar zekât olarak verilir." (Tirmizî, "Zekât" 4; Ebu Dâvûd, "Zekât" 4; İbn Mâce, "Zekât" 9)

Yukarıda sayılanlar dışındaki hayvanlar zekâta tabi değildir. Buna göre at, katır, eşek v.b. evcil ve kümes hayvanları, ticaret maksadıyla bulundurulmadıkları takdirde zekâta tabi değildir.

a) Hayvanların Zekâta Tabi Olma Şartları

(1) Zikredilen hayvanların zekâta tabi olabilmesi için ***saime*** olması yani senenin büyük bir kısmında otlaklarda otlayarak karınlarını doyurur olmaları gerekir. ***Saime hayvan***, sahibi veya çoban tarafından yılın büyük bir kısmında

sahipsiz meralarda otlatılan hayvandır. Hayvanın zekâta tabi olmasında saime olması şartının delili şu hadis-i şeriftir:

فِي كُلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ

"Saime olan develerin her kırk tanesi için iki yaşını doldurup üç yaşına girmiş bir deve zekât olarak verilir." (Nesaî, "Zekât", 4)

Aynı hadisin devamında koyunların zekâtından bahsedilirken de saime olma şartı konulmuştur:

وَفِي صَدَقَةِ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِهَا إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ فَفِيهَا شَاةٌ

"Saime olan koyunların zekâtında ise, koyunların sayısı kırk olduğunda bir koyun zekât verilir."

Koyun ve develerin zekâta tabi olmaları için saime olması şart koşulduğuna göre, keçi, manda ve sığırlarda da bu şart aranmalıdır ki, fakihlerin büyük çoğunluğu bu hususta görüş birliği içindedirler.

Yukarıda geçen hadis-i şeriflerde hayvanların zekâta tabi olmaları için saime (meralarda beslenir) olmaları şart koşulduğuna göre, yemle beslenen hayvanların zekâta tabi olmayacağı açıkça anlaşılmaktadır. (Kardâvî, I, 170)

Saime olma şartını tamamıyla taşıyan hayvanlar, bir işte çalıştırılmak üzere elde bulundurulurlarsa zekâta tabi olmaz.

(2) Saime hayvanların, binmek veya tarlada çalıştırılmak maksadıyla elde bulundurulmaması gerekir. Eğer bu amaçla besleniyorsa zekâta tabi olmazlar. Peygamberimiz (s.a.s.) bu hususu şöyle dile getirmiştir:

وَلَيْسَ عَلَى الْعَوَامِلِ شَيْءٌ

"Çalışan hayvanlar için zekât verilmez." (Ebu Dâvûd, "Zekât", 5)

(3) Saime hayvanlara zekât gerekmesi için sayılarının nisap miktarına ulaşması ve üzerinden bir kamerî yıl geçmesi gerekir. ***Ancak yıl içinde doğan yavrular için ayrıca***

bir yıl beklenmesi gerekmez. Çünkü yavrular büyüklerine tabidirler. Büyüklerinin üzerinden bir yıl geçmesiyle hepsinin zekâtının ödenmesi gerekir. (Şirbînî, II, 76)

b) Hayvanların Nisapları

1) Develer

Develerin ilk zekât nisabının beş adet olduğu konusunda sahih hadisler birbirini teyit etmektedir. (Tirmizî, "Zekât" 4; Ebu Dâvûd, "Zekât" 4; İbn Mâce, "Zekât" 9; Dârekutnî, "Zekât")

Hz. Ebu Bekir, Enes (r.a.)'i Bahreyn'e zekât toplama yetkilisi (âmil) olarak gönderdiğinde kendisine şu yazılı talimatı vermiştir:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هٰذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَالَّتِي أَمَرَ اللّٰهُ بِهَا رَسُولَهُ فَمَنْ سَأَلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلَا يُعْطِ فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الْإِبِلِ فَمَا دُونَهَا مِنَ الْغَنَمِ مِنْ كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ أُنْثَى فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثَلَاثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ أُنْثَى فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَأَرْبَعِينَ إِلَى سِتِّينَ فَفِيهَا حِقَّةٌ طَرُوقَةُ الْجَمَلِ فَإِذَا بَلَغَتْ وَاحِدًا وَسِتِّينَ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ فَفِيهَا جَذْعَةٌ فَإِذَا بَلَغَتْ - يَعْنِي - سِتًّا وَ سَبْعِينَ إِلَى تِسْعِينَ فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْجَمَلِ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلَّا أَرْبَعٌ مِنَ الْإِبِلِ فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا مِنَ الْإِبِلِ فَفِيهَا شَاةٌ

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Bu, Allah'ın, Resulüne emrettiği ve Resulüllah (s.a.s)'in da Müslümanlara farz kıldığı zekât farizasıdır. Bu doğrultuda (*bu mektupta belirtilen miktarlarda*) Müslümanlardan birinden zekât istenecek olursa, versin. Bundan fazlası istenecek olursa vermesin.

-24 deveye kadar, her 5 deve için bir koyun verilir.

-Develerin sayısı 25 ila 35 arasında olursa, bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş olan bir dişi deve zekât olarak verilir.

-Develerin sayısı 36 ila 45 arasında olursa, iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş olan dişi bir deve zekât olarak verilir.

-Develerin sayısı 46 ila 60 arasında olursa, üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş olan dişi bir deve zekât olarak verilir.

-Develerin sayısı 61 ila 75 arasında olursa, dört yaşını tamamlayıp 5 yaşına girmiş olan dişi bir deve zekât olarak verilir.

-Develerin sayısı 76 ila 90 arasında olursa, iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş olan 2 tane dişi deve zekât olarak verilir.

-Develerin sayısı 91 ila 120 arasında olursa, üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş olan 2 tane dişi deve zekât olarak verilir.

-Develerin sayısı 120'yi aşarsa, her 40 deve için, iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş olan dişi bir deve zekât olarak verilir. Her 50 deve için de üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş olan dişi bir deve zekât olarak verilir.

-Sadece dört tane devesi olan bir kimse, kendisi gönüllü olarak vermek istemedikçe zekât vermekle yükümlü değildir. Develerin sayısı ancak beşe varırsa zekât olarak bir koyun vermek gerekir." (Buhârî, "Zekât", 38)

Hz. Ebu Bekir'in mektubunda belirtilen nisaplar karşılığında yukarıda belirtilen sayılarda deve veya koyunların zekât olarak verilmesini **Şafiî**, **Malikî** ve **Hanbelî** mezhep-

leri benimsemişlerdir. (Şirbînî, II, 63-64; İbn Kudâme, II, 450; İbn Ârefe, I, 435)

Develerin zekâtı hususunda kaç deve için ne kadar zekât verilmesi gerektiği aşağıdaki tabloda daha net bir şekilde gösterilmiştir:

DEVE SAYISI	VERİLMESİ GEREKEN ZEKÂT MİKTARI
5-9	1 adet koyun
10-14	2 adet koyun
15–19	3 adet koyun
20–24	4 adet koyun
25–35	1 adet 1 yaşını tamamlayıp 2 yaşına girmiş dişi deve
36–45	1 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve
46-60	1 adet 3 yaşını tamamlayıp 4 yaşına girmiş dişi deve
61–75	1 adet 4 yaşını tamamlayıp 5 yaşına girmiş dişi deve
76–90	2 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve
91–120	2 adet 3 yaşını tamamlayıp 4 yaşına girmiş dişi deve
121–129	3 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve
130–139	1 adet 3 yaşını tamamlayıp 4 yaşına girmiş dişi deve + 2 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve
140–149	2 adet 3 yaşını tamamlayıp 4 yaşına girmiş dişi deve + 1 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve

150–159	3 adet 3 yaşını tamamlayıp 4 yaşına girmiş dişi deve
160–169	4 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve
170–179	3 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve + 1 adet 3 yaşını tamamlayıp 4 yaşına girmiş dişi deve
180–189	2 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve + 2 adet 3 yaşını tamamlayıp 4 yaşına girmiş dişi deve
190– 199	3 adet 3 yaşını tamamlayıp 4 yaşına girmiş dişi deve + 1 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve
200–209	4 adet 3 yaşını tamamlayıp 4 yaşına girmiş dişi deve veya 5 adet 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş dişi deve

Hanefî mezhebine göre ise develerin sayısı 120 ye kadar olduğunda verilecek zekât miktarı diğer mezheplerden farklı olmamakla beraber, 120 den sonra hesap yeniden başlar. Buna göre 120 den sonraki;

- 5 deve için ayrıca 1 koyun,

-10 deve için ayrıca 2 koyun,

-15 deve için ayrıca 3 koyun,

-20 deve için ayrıca 4 koyun,

-25 deve içinse 1 yaşını tamamlayıp 2 yaşına girmiş dişi develerden 1 tane zekât olarak verilir. (Kâsânî, II, 26-27)

2) Sığırlar

Sığırların nisabının ne kadar olduğu ve kaç sığırdan ne kadar zekât verilmesi gerektiği sünnette belirtilmiştir. Ko-

nuyla ilgili olarak ashaptan Muâz ibn Cebel (r.a.) şöyle demektedir:

بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ وَأَمَرَنِي أَنْ اٰخُذَ مِنَ الْبَقَرِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةً وَمِنْ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيعًا أَوْ تَبِيعَةً

"Resulüllah (s.a.s) beni Yemen'e gönderdi ve her kırk sığır için (***zekât olarak***) 2 yaşını tamamlamış 1 sığır, her 30 sığır için de 1 yaşını tamamlamış dişi veya erkek 1 sığır almamı emretti." (İbn Mâce, "Zekât", 12)

Sığırların nisabının ölçüsü ve kaç sığırdan ne miktarda zekât verilmesinin gerektiği hususunda bu hadisi belirleyici olarak kabul eden dört mezhebe göre sığırların ilk zekât nisabı 30 tanedir.

-30 adet sığırı bulunan bir Müslüman, zekât olarak 1 yaşını doldurup 2 yaşına girmiş bir buzağı verir. Buzağının dişisini vermek daha faziletlidir.

-Sığırların sayısı 40'a varınca, bunlar için 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş 1 dana verilir.

-Sığırların sayısı 40'ı geçerse, her 30 sığırda erkek veya dişi 1 yaşını doldurup 2 yaşına girmiş 1 buzağı; her kırk sığır için de 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş 1 dana verilir.

-Sığırların sayısı 60'ı bulunca, bunlar için 1 yaşını doldurup 2 yaşına girmiş 2 erkek veya dişi buzağı verilir.

-Yüz sığır için, 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş 1 dana ve 1 yaşını doldurup 2 yaşına girmiş 2 buzağı verilir.

-Yüz on sığır için, 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş 2 dana ve 1 yaşını doldurup 2 yaşına girmiş 1 buzağı verilir.

-Yüz yirmi sığır için, 1 yaşını doldurup 2 yaşına girmiş 4 buzağı veya 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş 3 dana verilir.

Bu hesap bu şekilde devam edip gider. İki nisap arasındaki küsurat zekâttan muaftır. Ancak kırk ile altmış ara-

sındaki küsurat böyle olmayıp zekâta tabidir. Artan fazlalık oranında 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş 1 dananın o fazlalık oranındaki değeri verilir. Mesela kırk sığıra bir sığır eklenirse, zekât olarak 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş 1 dana ve bir dananın değerinin 1/40'i verilir. Kırktan fazla olarak 2 sığır bulunursa, 2 yaşını tamamlayıp 3 yaşına girmiş 1 dana ve bir dananın değerinin 1/20'i verilir. Bu hesaplama altmış sığıra kadar uygulanır.

3) Koyun ve Keçiler

Koyun ve keçilerin nisabının ne kadar olduğu ve kaç koyun ya da keçiden ne kadar zekât verilmesi gerektiği sünnette belirtilmiştir. **Hz. Ebu Bekir** de Enes (r.a.)'i Bahreyn'e zekât toplama yetkilisi (*amil*) olarak gönderdiğinde kendisine, Resulüllah (s.a.s)'ın zekât konusunda belirlediği ölçüleri yazılı talimat olarak vermişti. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هٰذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَالَّتِي أَمَرَ اللّٰهُ بِهَا رَسُولَهُ فَمَنْ سَأَلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلَا يُعْطِ.... وَفِي صَدَقَةِ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِهَا إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ شَاةٌ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ إِلَى مِائَتَيْنِ شَاتَانِ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى مِائَتَيْنِ إِلَى ثَلَاثِمِائَةٍ فَفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاهٍ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلَاثِمِائَةٍ فَفِي كُلِّ مِائَةٍ شَاةٌ فَإِذَا كَانَتْ سَائِمَةُ الرَّجُلِ نَاقِصَةً مِنْ أَرْبَعِينَ شَاةً وَاحِدَةً فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

"Bu, Allah'ın, Resulüne emrettiği ve Resulüllah (s.a.s)'in de Müslümanlara farz kıldığı zekât farizasıdır. Bu doğrultuda (*bu mektupta belirtilen miktarlarda*) Müslümanlardan birinden zekât istenecek olursa, versin. Bundan fazlası istenecek olursa vermesin.

Koyun ve keçilerin sayısı 40'ı bulursa, zekât olarak 1 adet verilir. Bu 120'ye kadar böyledir.

Koyun ve keçilerin sayısı 120'iyi aşması durumunda 2 adet verilir. Bu iki yüze kadar böyledir.

200'ü aşması durumunda 3 tane verilir. Bu üç yüze kadar böyledir.

300'ü aşması durumunda her 100 koyun ve keçi için 1 adet verilir.

Kişinin meralarda beslenen davarı 40'tan az ise zekât vermesi gerekmez. Meğerki sahibi vermek istesin." (Buhârî, "Zekât", 38)

Bu rivayetten de anlaşıldığı gibi koyun ve keçinin ilk zekât nisabı **kırk**tır. Kırk adet koyun ve keçisi olan bir kişinin zekât olarak bir tanesini vermesi gerekir. Zekât olarak verilecek koyun bir yaşını doldurmuş olmalıdır. Şayet doğumundan itibaren 6 ay geçmiş de ön dişleri düşmüş ise, seneyi doldurmamış da olsa zekât olarak verilmesi caiz olur. Zekât olarak keçi verilecekse ve bir yaşını doldurmuş ise, gerektiğinde kurban edilebileceği gibi zekât olarak da verilebilir.

Zekât olarak verilecek davar, koyun da olsa keçi de olsa, ayıpsız ve kusursuz olmalıdır.

Koyunların zekâtı koyun, keçilerin zekâtı keçi olarak verilir. Koyun ve keçi karışık ise, zekâtı çoğunlukta olandan seçip vermek gerekir. İkisi de eşit sayıda iseler, keçi yerine koyun ya da koyun yerine keçi vermek, kıymet farkına riayet etmek kaydıyla caiz olur.

4) Atlar

Atların zekâta tabi olup olmadığı konusunda iki farklı görüş vardır:

(a) **Hanefî**lerden İmameyn ile **İmam Şafiî**'ye göre atlar zekâta tabi değildir. (Kâsânî, II, 34; Şirbînî, II, 63) Delilleri şu hadistir:

لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي فَرَسِهِ وَغُلَامِهِ صَدَقَةٌ

"Müslüman'ın atı ve kölesi için ***zekât*** vermesi gerekmez." (Buhârî, "Zekât", 44)

(b) **Ebu Hanife**'ye göre binmek, yük taşımak veya düşmanla savaşta kullanmak için elde bulundurulan atlar zekâta tabi değildir. Ama ticaret için elde bulundurulan atlar ile sütünden yararlanmak için veya üreyip çoğalması amacıyla elde bulundurulan atlar zekâta tabidir. Yalnız üreyip çoğalması için elde bulundurulan atlar erkek ve dişi karışık iseler zekâta tabidirler. Zekâta tabi olan atlardan her biri için 1 dinar *(4,09 gram altın veya değeri para)* verilir.

Ebu Hanife ticaret ve sütünden yararlanmak maksadıyla elde bulundurulan atların zekâta tabi olması gerektiğini savunurken şu hadis-i şerifleri delil almıştır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أن رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَلْخَيْلُ لِثَلَاثَةٍ لِرَجُلٍ أَجْرٌ وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ فَأَمَّا الَّذِي لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَأَطَالَ لَهَا فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ فَمَا أَصَابَتْ فِي طِيَلِهَا ذٰلِكَ مِنَ الْمَرْجِ وَالرَّوْضَةِ كَانَ لَهُ حَسَنَاتٌ وَلَوْ أَنَّهَا قَطَعَتْ طِيَلَهَا فَاسْتَنَّتْ شُرْفًا أَوْ شُرْفَيْنِ كَانَتْ اٰثَارُهَا وَأَوْرَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهْرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقَي بِهِ كَانَ ذٰلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ وَهِيَ لِذٰلِكَ الرَّجُلِ أَجْرٌ.

وَرَجُلٌ رَبَطَهَا تَغَنِّيًا وَتَعَفُّفًا وَلَمْ يَنْسَ حَقَّ اللّٰهِ فِي رِقَابِهَا وَلَا ظُهُورِهَا فَهِيَ لَهُ سِتْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْرًا وَرِيَاءً فَهِيَ عَلَى ذٰلِكَ وِزْرٌ ذٰلِكَ وِزْرٌ

وَسُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحُمُرِ قَالَ مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَيَّ فِيهَا إِلَّا هٰذِهِ الْآيَةَ الْفَاذَّةَ الْجَامِعَةَ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

Ebu Hüreyre (r.a.), Resulüllah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"At üç şey için bulundurulur:

- Biri sahibine sevap kazandırır.
- Biri sahibinin günahlarının örtülmesine vesile olur.
- Biri de sahibinin günaha girmesine sebep olur.

Sahibine sevap kazandıran atı, sahibi Allah yolunda kullanmak maksadıyla elde tutar; onu çayıra veya bahçeye uzun bir iple bağlar. Bu uzun ipi ile bağlıyken çayır veya bahçede yerlere bastıkça sahibi sevap kazanır. Bu at deper ipini koparır da bir veya iki tur koşarsa, geride bıraktığı ayak izleri sahibi için sevap olur. Sahibi onu sulamak istemediği hâlde bu at bir ırmağa varıp su içerse bu içişi de sahibi için sevap vesilesi olur.

Bir adam da başkalarına muhtaç olmamak ve onlardan bir şey dilenmemek amacıyla elinde bir at bulundurur ve bu atın tamamından ve sırtından Allah'ın hakkını vermeyi unutmazsa, bu at onun günahlarının örtülmesine vesile olur.

Bir adam da başkalarına karşı gururlanmak ve gösteriş yapmak amacıyla elinde bir at bulundurursa bu at onun günaha girmesine sebep olur.

Resulüllah (s.a.s.)'e eşeklerin durumu sorulunca da şöyle cevap verdi: Yüce Allah bu hususta bana sadece şu genel hüküm içeren emsalsiz ayeti indirdi:

“Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onu görecektir.” (Zilzâl: 99/7-8; Buharî, “İ'tisam”, 24)

Ebu Hanife'ye göre yüce Allah'ın atın tamamındaki hakkı zekâtının verilmesidir. Sırtındaki hakkı da, bineği olmayanlara binmeleri için verilmesidir.

عَنْ جَابِرٍ قال رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَيْلِ السَّائِمَةِ فِي كُلِّ فَرَسٍ دِينَارٌ

Cabir (r.a), Resulüllah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

“Meralarda otlayan atlardan her biri için bir dinar zekât verilir.” (Dârekutnî, “Zekât”, 18, II, 125; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, “Zekât”, 42, IV, 119)

c) Zekât Olarak Verilecek Hayvanda Aranan Şartlar

Zekât vermekle yükümlü olan kimsenin sahibi olduğu hayvanlar için zekât olarak vereceği hayvanda bazı şartların bulunması gerekir. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz. (Kâsânî, II, 31-33)

(1) Zekât olarak verilecek olan hayvan kusursuz olmalıdır. Mesela hasta, dişlerini düşürecek kadar ileri derecede yaşlı ve çok zayıf olmamalıdır. Konuyla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَنفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الأَرْضِ وَلاَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِاٰخِذِيهِ إِلَّا أَن تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmaya cağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır.” (Bakara, 2/ 267)

(2) Develerde zekât verilirken zekât olarak verilecek olan hayvan dişi olmalıdır. (Şirbînî, II, 65) Ancak **Hanefî** mezhebine göre, erkek deve verilecek olursa, aynı yaştaki dişi bir deve ile erkek deve arasındaki değer farkının da ek olarak verilmesi gerekir.

(3) Zekât olarak verilecek olan hayvan belli yaşta olmalıdır. Deve ve sığırların zekâtı bahsinde bu hayvanlar için zekât olarak verilecek hayvanların yaş ve sayıları belirtilmişti. Koyun ve keçiler için zekât olarak verilecek koyun veya keçinin bir yaşını doldurmuş olması gerekir. (Kâsânî, II, 32)

(4) Zekât olarak verilecek olan hayvan değer bakımından orta derecede olmalıdır. Peygamber (s.a.s.) efendimiz Muâz ibn Cebel'i (r.a.) vali olarak Yemen'e gönderirken bu hususa dikkatini çekmek için ona şu talimatı vermişti:

وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللّٰهِ حِجَابٌ

"Zekât alırken halkın kıymetli olan mallarını almaktan sakın. Mazlumun bedduasından kork. Çünkü onun bu bedduası ile Allah arasında perde yoktur." (Buhârî, "Zekât", 40; Müslim, "İman", 7)

Başka bir hadis-i şerifte sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), mallarından gönül hoşluğu ve rızası ile orta değerde olanı zekât olarak veren kişinin imanın tadına varacağını müjdelemiştir:

ثَلَاثٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ فَقَدْ طَعِمَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ عَبَدَ اللّٰهَ وَحْدَهُ وَأَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَعْطَى زَكَاةَ مَالِهِ طَيِّبَةً بِهَا نَفْسُهُ رَافِدَةً (أَيْ مُعِينَةً) عَلَيْهِ كُلَّ عَامٍ وَلَا يُعْطِي الْهَرِمَةَ وَلَا الدَّرْنَةَ (الْجَرْبَاءَ) وَلَا الْمَرِيضَةَ وَلَا الشَّرِطَ اللَّئِيمَةَ وَلٰكِنْ مِنْ وَسَطِ أَمْوَالِكُمْ فَإِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَسْأَلْكُمْ خَيْرَهُ وَلَمْ يَأْمُرْكُمْ بِشَرِّهِ

"Üç şeyi yapan kimse imanın tadına varır: Sadece Allah'a kulluk eden ve O'ndan başka ilah olmadığına inanan, her sene malının zekâtını gönül hoşluğu ve rızası ile düzenli olarak veren, verirken de hayvanların ileri derecede yaşlı, uyuz, hasta, ufak tefek, sütü kıt olanını seçip vermeyen kimse (imanın tadına varır). Allah sizden mallarınızın iyisini istememiş, kötüsünü vermenizi de emr etmemiştir." (Ebu Dâvûd, "Zekât", 4)

12. HAYVAN ÜRÜNLERİ

a) Bal

İslam bilginleri, balın zekâta tabi olup olmadığı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. (Şirbînî, II, 81; Zuhaylî, III, 1888)

Bal, **Hanefî** ve **Hanbelî** müçtehitlere göre 1/10 oranında zekâta tabidir.

Hanefî ve **Hanbelî** fakihler, bu görüşlerini, balın toprak mahsulü olan çiçek özlerinden elde edildiği, dolayısıyla kendisinin de diğer toprak mahsulleri gibi zekâta tabi olması gerektiği tezine dayandırmaktadırlar.

Balın zekâta tabi ürünlerden olduğunu savunan **Ebu Hanife**, ziraî mahsullerin zekâtı bahsinde ele aldığımız görüşüne uygun olarak balda da nisabın aranmayacağı, balın azından da çoğundan da zekât verilmesi gerektiği görüşündedir. (İbn Abidin, II, 325)

Şâfiî ve **Mâlikî** müçtehitlere göre bal zekâta tabi değildir.

Şâfiî ve **Mâlikî** fakihler, bu konuda bir delilin bulunmadığını, dolayısı ile zekâta tâbi olmaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Delil olarak Buharî'nin şu rivayetini esas almışlardır:

لَيْسَ فِي زَكَاةِ الْعَسَلِ شَيْءٌ يَصِحُّ

"Balın zekâta tabi olduğu hususunda Peygamber (s.a.s.) den sahih bir rivayet gelmiş değildir." (Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, "Zekât", 51, IV, 126)

Balın zekâta tâbi tutulabilir bir zenginlik olup olmadığı hususunda farklı içtihadın ortaya çıkmasında müçtehitlerin içinde yaşadıkları toplumun şart ve telakkileri büyük ölçüde etkili olmuştur.

b) Diğer Hayvan Ürünleri

Hayvanlardan elde edilen **süt**, ipek böceğinden elde edilen **ipek**, tavuktan elde edilen **yumurta** gibi diğer hayvan ürünlerinden zekât verilip verilmemesi gerektiği hususunda çağdaş İslam bilginleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Aralarında **Yusuf el-Kardâvî** ve şiî fakihlerinden **İmam Yahya**'nın da bulunduğu bazı bilginler, saime olmayan hayvanlardan elde edilen ürünlerin tıpkı **bal** gibi zekâta tabi olması gerektiği görüşündedir. Bunlara göre hayvanın kendisi zekâta tabi değilse, kendisinden elde edilen ürün zekâta tabidir.

Süt, yumurta, yağ ve peynir gibi hayvan ürünleri, üretilip satılıyor dolayısıyla ticareti yapılıyorsa ticaret malları gibi nisap miktarına ulaşmak ve üzerinden bir kamerî yıl geçmek şartıyla Zekâta tabidir.

13. DENİZ ÜRÜNLERİ

Kendi dönemlerinde denizcilik ileri seviyede olmadığı ve denizden çıkarılan ürünler de kıymetli bir yekûn oluşturmadığı için fakihler, deniz ürünlerinin zekâta tabi olup olmadığı konusunda görüş belirtmemişlerdir. Ancak **Hz.**

Ömer'in bir uygulaması bu konuda bize ışık tutmaktadır. Şöyle ki: **Hz. Ömer**, Ya'lâ ibn Ümeyye'yi deniz kıyılarına zekât toplama memuru olarak tayin eder. Ya'lâ, deniz kıyısında bulunan bir anber hakkında **Hz. Ömer**'den yazılı görüş ister. **Hz. Ömer** de ashapla yaptığı istişareden sonra şöyle görüş bildirir: "Şüphesiz anber, Allah'ın nimetlerinden biridir. Anberde ve onun gibi denizden çıkarılan diğer kıymetlerde 1/5 (*oranında zekât borcu*) vardır."

Abdullah ibn Abbas (r.a.), bu konuda kendisinin de aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir.

İslâm vergi hukuku müelliflerinden Ebû Ubeyd de Emevî Halifesi Ömer ibn Abdülaziz'in Umman'daki zekât memuruna, denizden çıkarılan balıkların değeri 200 dirhem gümüş kıymetine ulaşmadıkça, onlardan zekât almamasını emrettiğini rivayet eder.

Ebû Ubeyd halife Ömer ibn Abdülaziz'in denizden çıkarılan her türlü kıymetli eşyanın da zekâta tâbi bulunması görüşünde olduğunu bildirmiştir. (Ebu Ubeyd, *Kitabü'l-Emval*, s. 363-364)

Denizden elde elde edilip satılan balık ve benzeri ürünler ticaret malı hükmündedir. Dolayısıyla bu ticaretten elde edilen gelir, diğer ticaret gelirleri, maaş, ücret ve kazançlar da eklenerek nisap miktarına yani 80,18 gram altın değerine ulaşır ve üzerinden bir kamerî yıl geçerse 1/40 oranında zekâta tabi olur.

14. YATIRIM VE ÜRETİM ARAÇLARI

Peygamberimiz (s.a.s.) zamanında zekât alınan mal ve ürünler incelendiğinde, bunların artıcı ve gelir getirici nitelikte oldukları, bu malın kişinin aslî ve zarurî ihtiyaçlarının dışında olması şartının arandığı görülür. Peygamberimiz (s.a.s.), zekâtın varlıktan verileceğini bildirmiş (Buhârî,

Zekât, 18), ashabına, önce aile fertlerine, sonra başkalarına infak etmelerini tembihte bulunmuştur. (Buhârî, "Zekât", 19)

Zekâta tâbi malların iki temel özelliğinin; (a) ihtiyaç fazlası, (b) artıcı ve gelir getirici olması ilkesi, gelir getirici bina ve nakil vasıtaları gibi gayr-i menkul malların da zekâta tabi olduğunu ifade eder.

Üretim aracı olarak kullanılan sanayi makineleri ve benzeri malların zekâta tabi olup olmadığı konusunda klasik fıkıh kitaplarında bir bilgi mevcut değildir. Çünkü o devirlerde bu tür mallar yoktu. Bu tür malların zekâtı konusunda çağdaş İslâm hukukçuları iki farklı görüş ortaya koymuşlardır:

(a) Fabrikalarda üretimde kullanılan **makineler**, ziraat yapılan tarla, makinelerle üretilen mallar ise toprak ürünleri gibidir. Dolayısıyla zekât bu makinelerden değil makine ile elde edilen ürünlerden alınır. Zekât oranı ise ürünlerin safi gelirinden 1/10 veya gayri safi gelirinden 1/20'dir.

(b) Fabrikalarda üretimde kullanılan **makineler** ile yapılan üretim ticaret malı sayılır. Dolayısıyla makineler ile üretilen ürünlerden % 2,5 oranında zekât alınır.

1965'te Kahire'de ve 1984'te Kuveyt'te yapılan konferansta alınan kararlarda sanayi makinelerinin safi gelirlerinden % 2,5 oranında zekât alınması tavsiye edilmiştir.

Çoğunluğunu Mısırlı âlimlerin oluşturduğu bir grub, sanayi sektöründe dönen sermaye ve gelirin, % 2,5 oranında zekâta tâbi olması gerektiğini savunmuştur. Diğer bir ifadeyle, sanayi sektöründeki üretim makinelerinin ve diğer duran sermayenin dışında her türlü giderlerin maliyet hesapları yapılarak dönen sermayenin ve kârın % 2,5 oranında zekâtının verilmesi gerekir. Tarafımızca tercihe şayan olan görüş de budur.

15. BİNA VE NAKİL VASITALARI GİBİ GELİR GETİREN MALLAR

İhtiyaç fazlası kiraya verilen evler, daireler, dükkânlar, düğün salonları ile kara, hava ve deniz taşımacılığında kullanılan ulaşım araçlarından elde edilen gelirler, günümüzün önemli gelir kaynaklarıdır.

Arazisini işletmek üzere kiraya veren kimse ile bina veya nakil vasıtalarını kiraya veren kimse arasında bir fark yoktur.

Kiraya verilen tarım arazisinden elde edilen geliri zekâta tabi tutup, gelir getiren bina ve vasıtaları zekâta tabi tutmamak zekât mantığı, adalet ve hakkaniyet ile bağdaşmaz. Bu itibarla bina ve nakil vasıtalarının gelirleri zekâta tabidir.

Bina ve nakil araçlarının gelirlerinin zekât oranı konusunda iki farklı görüş vardır:

(a) Bina ve nakil araçlarının gelirleri, toprak geliri gibidir. Dolayısıyla safi gelirlerden 1/10 veya gayri safi gelirlerden 1/20 nispetinde zekât alınır.

Peygamberimiz (s.a.s.) ve sahabe dönemindeki zekât uygulaması içerik ve amaç yönüyle incelendiği zaman, ev ve dükkân gibi taşınmazların ve nakil araçlarının kira gelirinin, arazi ürünlerine kıyas edilmesi tutarlı görünmektedir. Bu durumda mal sahibinin yıllık kira geliri, kiralanan için yapmakta olduğu mutat harcamalar ve yıllık temel ihtiyaçları karşılığı çıktıktan sonra nisab miktarını bulmakta ise, bu miktarın 1/10'i zekât olarak aydan aya ödenir. Yılın dolması veya üzerinden bir yılın geçmesi beklenmez.

(b) Bina ve nakil araçlarının gelirleri kişinin diğer birikimleri ile birlikte nisap miktarına ulaşıp üzerinden bir kamerî yıl geçince 1/40 oranında zekâta tabi olur.

İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi'nin 1985 tarihli ikinci dönem toplantısında alınan karar şöyledir: Kiraya verilmiş arazî ve taşınmazların mülk değeri üzerinden zekât vermek gerekmez. Bunların yıllık gelirinden, nisap miktarını bulması ve diğer şartların da gerçekleşmesi halinde, yılsonunda 1/40 oranında zekât verilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, kira gelirlerinden 1/10 değil, 1/40 oranında zekât verilmesi yönünde görüş belirtmektedir.

16. MÜŞTEREK MALLAR

Müşterek veya benzer bir amaçla iki kişiye ait olup bir arada bulundurulan mallara "***müşterek mal***" denir.

Müşterek mallar; ortaklardan her birinin hissesi nisap miktarına ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse, zekâta tabi olur. Eğer müşterek mallarda ortaklardan her birinin payı diğerininkinden bağımsız olarak nisap miktarına ulaşmıyorsa zekâta tabi olmaz. Ama her birinin malı müstakil olarak nisap miktarına ulaşıyorsa, mesela 80 koyuna sahip olan iki ortaktan her biri kırkar koyuna sahipse, her birinin zekât olarak birer koyun vermesi gerekir. (Zuhaylî, III, 1930) Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştr:

فِي أَرْبَعِينَ شَاةً، شَاةٌ "Kırk koyunda bir koyun zekât vardır." (İbn Mâce, "Zekât" 13)

Ortaklardan her birinin payı diğerininkinden ayrı ve belli ise, nisaba ulaşması ve zekâtının verilmesi için biri diğeriyle birleştirilmez. Bir yıldan birkaç gün az bir süreyle kırkar koyuna sahip olan iki kişi, yılsonunda zekât olarak her biri birer koyun vermemek için ayrı olan mallarını birleştirip ortak olur ve seksen koyun için bir koyunu zekât

olarak verirlerse yanlış bir davranış ve hile yapılmış olur. Dolayısıyla bu kimseler vebale girmiş olurlar.

Şafiî mezhebine göre, müşterek bir mal, nisap miktarına ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse tek bir kişinin malı gibi zekâta tabi olur. Mesela yirmişerden kırk koyuna sahip olan iki ortağın, zekât olarak bir koyun vermesi gerekir. (Şirbînî, II, 74)

Müşterek malların zekâtının verilmesi hususunda sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

لَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ

"Ayrılmış mallar, zekâtı artar veya eksilir korkusuyla birleştirilmez, birleştirilmiş olanlar da ayrılmaz." (Buhârî, "Zekât" 33, 34, 35; Ebu Dâvûd, "Zekât" 4, No:1567)

Ortaklardan her birinin payı diğerininkinden ayrı ve belli ise, nisaba ulaşması ve zekâtının verilmesi için biri diğeriyle birleştirilmez. Eğer mallar birleşik iseler, zekâtı verilmemesi veya az verilmesi için birbirinden ayırmamak gerekir. Mesela bir yıl boyunca 40 koyuna sahip olan iki ortak, zekât vermemek için yılsonunda ortaklıktan ayrılıp her biri kendi payına düşen 20 koyunu alırsa; zekât korkusuyla birleşik mallarını ayırmış olurlar. Dolayısıyla vebal altına girerler. Ya da bir yıldan birkaç gün az bir süreyle kırkar koyuna sahip olan iki kişi, yılsonunda zekât olarak her biri birer koyun vermemek için ayrı olan mallarını birleştirip ortak olur ve 80 koyun için bir koyunu zekât olarak verirlerse, yine aynı şekilde vebal altına girerler.

İki ortağın birleşik malının tek kişinin malı gibi zekâta tabi olması için gerçekleşmesi gereken şartlar şunlardır:

(1) Her iki mal aynı cinsten olmalıdır.

(2) Müşterek mal nisap miktarına ulaşmış olmalıdır.

(3) Ortaklık bir yıl süreyle devam etmiş olmalıdır.

Ekin ve meyveler gibi yıllanma şartı aranmayan ürünlerdeki ortaklıkta böyle bir şart yoktur.

Bu şartları taşıyan ortaklığın zekâtı bir kişinin malıymış gibi ödenmekle beraber, ortaklardan her biri üzerine düşen zekât payını öder.

IV. ALACAĞIN ZEKÂTI

Elde bulunan malın zekâtının verilmesi farz olduğu gibi başkasına borç verilmiş olan alacakların da, tek başına veya alacaklının diğer servetiyle toplanıp nisap miktarına ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi şartıyla zekâtının verilmesi farzdır. Nasıl ki başka yerde bulunan ticaret mallarının ve emanetlerin, sahiplerinin elinde bulunmasa bile zekâtının verilmesi farz ise, aynı şekilde alacaklarının zekâtının da verilmesi farzdır.

Alacaklar; kuvvetli, orta ve zayıf olmak üzere üç kısma ayrılır:

(a) Kuvvetli alacaklar; borçlunun ödemeyi kabullendiği ticaret ve borç verilen alacaklarıdır.

(b) Orta alacaklar; giymek üzere bir elbise veya içinde oturmak üzere bir ev, yemek içmek üzere gıda maddesi yahut temel ihtiyaç maddelerinden birini satın alan kimsedeki alacaklardır.

(c) Zayıf alacaklar; mehir gibi mal karşılığı olmayan alacaklardır. Vasiyet alacakları da bu kategoride yer alır.

Kuvvetli alacaklarda bir senenin geçmesi, alacağın tahsili anından değil, nisaba sahip olma anından itibaren geçerli olur. Bu tür alacakların zekâtının tahsil anında farz olması hususunda ihtilaf yoktur.

Orta alacaklar, bundan tahsil edilen kısım, nisap miktarına ulaşmadıkça zekâtının verilmesi gerekmez.

Zayıf alacaklardan tahsil edilen meblağ, nisap miktarına ulaşır ve tahsil tarihinin üzerinden bir yıl geçerse, zekâtının verilmesi gerekir. (Serahsî, II, 195; İbn Abadin, II, 266-267)

Bu hususlar, kişinin alacağından başka nisap miktarı malının olmaması halinde söz konusudur. Ancak bir kişinin nisap miktarı malı bulunur ve alacağının bir kısmını tahsil ederse, diğer mallarıyla birlikte zekâtını verir. Çünkü bu durumda tahsil ettiği mal veya para sene içinde kazanmış olduğu mal ve para gibidir. Bilindiği gibi sene içinde kazanılan malın da ana mala eklenerek zekâtının verilmesi gerekir.

İmam-ı Muhammed ve **Ebu Yusuf**'a göre bütün alacaklar kuvvetli alacak olarak kabul edilir. Ancak tahsil edilmelerinden sonra zekâtlarının verilmesi gerekir. (Zuhaylî, III, 1831)

V. ZEKÂT VE VERGİ

Zekât ile vergi bazı noktalarda birbirlerine benzemekte ise de birçok noktada birbirlerinden ayrılmaktadır. Zekâtı yüce Allah vazetmiş, vergiyi ise insanlar vazetmiştir. Hedef, oran, miktar, sarf edilecekleri yer ve şahıslar bakımından zekât ile vergi birbirlerine benzememektedir.

-Zekât farz bir ibadettir. İbadetlerde akıl yürütülmesi değil, Allah emretti diye yerine getirilmesi esastır.

-Zekât vermekle yükümlü Müslüman, kendi beldesinde veya ülkesinde zekâta muhtaç kişilerin bulunmaması halinde zekâtını başka ülkelerdeki muhtaç Müslümanlara vermekle yükümlüdür.

-Vergi mükellefi olan kişi ise, vergisini kendi ülkesinin yetkili makamlarına vermekle yükümlüdür.

- Zekât, özellikle yoksul ve düşkünler için sürekli destek sağlayan bir kaynaktır.
- Vergi ise böyle olmayıp yetkili makamlarca artırılıp eksiltilebileceği gibi tamamen kaldırılabilir de.
- Zekât, Müslüman'ın yerine getirmekle yükümlü olduğu farz bir ibadettir. Verirken ibadet niyetiyle verilir.
- Vergi ise sosyal devletin bazı hizmetleri yürütebilmesi için vatandaşlarından belli sürelerde tahsil ettiği belli miktardaki tahsilâttır. Verirken niyet şartı aranmaz.

Dolayısıyla bunlardan birinin, diğerinin yerine geçmesi mümkün değildir. Kaldı ki ödenen verginin bir kısmı, veren kişiye devletin hizmeti olarak geri dönmektedir. Zekâtta ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Üçüncü Bölüm

Zekâtın Ödenmesi

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَٓاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ
قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِۜ
فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlar, (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda (cihat edenler) ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(Tevbe, 9/60)

I. ZEKÂTI ÖDEME ŞARTLARI

Bir ibadet olması sebebiyle zekât ödenirken bazı şartlara uyulması gerekir. Bu şartlardan bir kısmı zekât verecek kişiyle, bir kısmı zekâta tabi ürün ve para ile bir kısmı zekât verilecek kişiyle, bir kısmı da zekâtın ödenmesiyle ilgilidir. Zekâta tabi ürün ve para ile ilgili şartlar ikinci bölümde anlatılmıştı. Bu itibarla zekâtın ödenmesi ile ilgili diğer üçüncü şartı ele alacağız.

1. ZEKÂT VERECEK KİŞİ İLE İLGİLİ ŞARTLAR

Zekât ibadetini yerine getirecek insanın bir takım şartları taşıması gerekir. Bu şartlar şunlardır:

(a) Zekât verecek kişinin Müslüman ve hür olması,

(b) Akıllı ve ergenlik çağına gelmiş olması,

(c) Temel ihtiyaçları ve varsa borçları dışında nisap miktarı mala sahip olması

(ç) Zekât verilecek ürün, mal ve paraya tam malik olunması ve malda tasarruf yetkisinin bulunması

(d) Zekâtı verirken niyet etmesi

(e) Zekâtı ibadet kastıyla ve Allah rızası için vermesi

(f) Verdiği zekât ile fakiri minnet altına almaması

Bu şartları şöyle izah edebiliriz:

a) Zekât Verecek Kişinin Müslüman ve Hür Olması

Zekât, İslam'ın beş temel esasından biri olduğu için zekât ile yükümlü olabilmek için kişinin Müslüman olması gerekir. (Malik, "Zekât", 6, 12) Müslüman olmak, zekâtın hem farz hem geçerli olmasının şartıdır. **Abdullah ibn Abbas** konu ilgili olarak şöyle demiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ: اُدْعُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوهُ لِذٰلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ قَدْ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذٰلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ

"Hz. Peygamber (s.a.s.) Muaz (r.a.)'ı Yemen'e (***vali olarak***) gönderdiği zaman ona şöyle dedi: "Onları, Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve benim Allah'ın Resulü olduğuma davet et. Eğer bunu kabul ederlerse onlara, her günün gündüz ve gecesinde Allah'ın beş vakit namazı farz kıldırdığını bildir. Eğer onlar bunu da kabul ederlerse onlara, Allah'ın zenginlerden alınıp fakirlere verilen zekâtı farz kıldığını bildir." (Buharî, "Zekât", 1, 62, No; 1331; 1425)

Bu hadis bir insanın önce iman etmesi gerektiğini, sonra namaz ve zekât gibi diğer ibadetleri yapmakla yükümlü olduğunu ifade etmektedir.

Müslüman olmayanların ibadetleri sevabı mucip olmaz ve dolayısıyla boşa gider. Çünkü iman olmadan ameller makbul değildir. Bu husus,

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ

"Her kim imanı (***inanılması gerekenleri***) inkâr ederse ameli boşa gider" (Mâide, 5/5) anlamındaki ayette açıkça ifade edilmektedir.

İslam ülkesinde yaşayan vizeli gayr-i Müslimlerin toprak ürünleri zekâta tabidir. (Zühaylî, III, 255)

Malikî mezhebi müçtehitlerine göre Müslüman olmak, zekâtın farz olmasının değil geçerli olmasının şartıdır. Dolayısıyla kâfir ve mürted de zekât vermekle sorumludur. An-

cak kâfir ve mürted, malından zekât verirse Allah katında makbul olmaz.

Kâfir ve mürted, Müslüman olursa iman öncesindeki zekât sorumluluğundan kurtulmuş olur. Çünkü yüce Allah,

قُلْ لِلَّذٖينَ كَفَرُوٓا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَۚ

"(*Ey Peygamberim!*) İnkâr edenlere söyle: Eğer (***inkârdan***) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır" (Enfal, 8/38) buyurmuştur.

Mürted, yeniden Müslüman olsa **Hanefî** müçtehitlere göre kâfir olarak yaşadığı yılların zekâtını vermesi gerekmez, **Şâfiî** ve **Hanbelî** müçtehitlere göre söz konusu yıllara ait zekâtı vermesi gerekir. Eğer mürted olduğu yıllarda malının zekâtını verdiyse, Müslüman olduktan sonra yeniden vermesi gerekmez. (Kâsânî, II, 4-5; İbn Kudâme, II, 29)

Şafiî müçtehitlere göre mürtedin, irtidat etmeden önceki zekâta tabi malından zekât alınması gerekir. (Zuhaylî, III, 254)

Zekât verecek Müslümanın sahip olduğu mal üzerinde tasarrufta bulunabilmesi için hür olması ve kısıtlılık (hacr) altında bulunmaması gerekir. Zira zekât vermek malî bir tasarruftur. Bu itibarla hür olmayan kimse bu tasarrufta bulunamaz. Dolayısıyla hürriyeti bulunmayan kimse zekât ibadeti ile yükümlü değildir.

b) Zekât Verecek Kişinin Akıllı ve Ergenlik Çağına Ulaşmış Olması

Bir insanın ibadetle yükümlü olabilmesi için akıllı ve ergenlik çağına ulaşmış olması gerekir. Zihinsel engelliler, bunamış yaşlılar ve ergenlik çağına gelmeyen çocukların nisap miktarı malı olsa bile bu kimseler, zekât ile mükellef değildir. (Kâsânî, II, 4-5; Cezîrî, s. 590-591) Nitekim Peygamberimiz (s.a.s),

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتّٰى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتّٰى يَشِبَّ وَعَنِ الْمَعْتُوهِ حَتّٰى يَعْقِلَ

"Uyanıncaya kadar uyuyandan, bulûğ çağına gelinceye kadar çocuktan ve aklı başına gelinceye kadar akıl melekesini yitiren matuh kimseden dinî sorumluluk kaldırılmıştır" (Tirmizî, Hudûd, 1, IV, 32; Ahmed, I, 118) buyurarak bu mükellefiyetin olmadığını ifade etmiştir.

Sahabeden Hz. Ali ve **Abdullah ibn Abbas** bu görüştedir.

Zihinsel engelli ve çocukların arazisi varsa ve burada toprak ürünü elde ediliyorsa bu ürünler zekâta tabidir. (Cezîrî, s. 591)

Şafiî, **Hanbelî** ve **Malikî** müçtehitlere göre zihinsel engellilerin ve çocukların nisap miktarı malları zekâta tâbidir. (Şirbînî, II,123; Zuhaylî, III, 255; İbn Kudâme, II, 493) Bu kimselerin mallarından velî veya vasîleri zekâtı verirler. Çünkü zekât vekâletle yerine getirilebilen ve kul hakkı içeren malî bir ibadettir. Şu ayet ve hadislerde bu hususa işaret edilmiştir:

وَالَّذِينَ فٖى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

"Onların mallarında; isteyenler ve (*isteyemeyip*) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır." (Mearic, 70/24)

اِتَّجِرُوا فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَي لاَ تَأْكُلُهَا الزَّكَاةُ

"Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki, zekât onların malını yiyip bitirmesin." (Malik, "Zekât", 6, 12)

أَلَا مَنْ وَلَّى يَتِيمًا لَهُ مَالٌ فَلْيَتَّجِرْ فِيهِ وَلَا يَتْرُكْهُ حَتَّى تَأْكُلَهُ الصَّدَقَةُ

"Dikkat edin. Her kim malı olan bir yetimin velisi olursa, o malda ticaret yapsın ve o malı, zekâtın yiyip bitirmesine terk etmesin." (Tirmizî, "Zekât", 15, No: 636)

Deli, bunak (Kâsânî, II, 4) ve çocukların mallarının zekâttan muaf tutulması, kendileri ve toplum için bir fayda sağlamadığı gibi, malın bazı ellerde stok edilmesine sebep olur. Bu durum zekât ibadetinin amaç ve hikmetine aykırı düşer. Bu itibarla bu konumda olan kimselerin zekâta tabi olan mallarından velilerinin zekât vermesi gerekir.

Sahabeden **Hz. Aişe** ve **Abdullah ibn Ömer** de bu görüştedir.

Bu konuda **Hanefî** müçtehitler, zekât ile yükümlü olabilmek için ibadetle yükümlü olma şartını aramışlardır. Çocuklar ve deliler namaz, oruç ve hac ibadeti ile sorumlu olmadıkları gibi zekât ibadetiyle de sorumlu değillerdir. Diğer mezheplerin müçtehitleri ise bu konuda kişileri değil mal varlığını esas almışlar, nisap miktarı malda fakirlerin hakkının olduğu, dolayısıyla bu maldan çocukların ve delilerin velilerinin veya vasîlerinin zekât vermeleri gerektiği içtihadında bulunmuşlardır. (Kâsânî, II, 4; Nevevî, V, 297; Zuhaylî, III, 255-256)

c) Zekât Verecek Kişinin Nisap Miktarı Mala Sahip Olması

Bir insanın zekât ile mükellef olabilmesi için borcu ve temel ihtiyaçlarından fazla nisap miktarı mala veya ürüne ya da paraya sahip olması gerekir. Altın, gümüş, para, toprak ürünleri, ticaret malları, madenler ve hayvanlarla ilgili nisap miktarları ikinci bölümde ele alınmıştı.

Borçlu, borcuna karşılık olan malından dolayı zekât mükellefi olmaz. Çünkü elinde olan bu malı veya parayı alacaklıya vermesi gerekir.

Zekâta tâbi mallarda aranan "***tam mülkiyet***" ve "***aslî ihtiyaçlardan fazla olma***" şartlarının gereği olarak zekâta tâbi

olan malın veya ürünün ya da paranın borç karşılığı olmaması gerekir.

Müçtehit bilginler, özellikle zâhirî mallarda borcun, zekâtın gerçekleşmesine mani olup olmayacağı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Fakihlerin çoğunluğu, ***emvâl-i bâtına*** adı verilen altın ve gümüş, para ve ticaret mallarının zekâtında borcun etkili olacağında ittifak etmişler, ***emvâl-i zâhire*** denilen toprak ürünleri, hayvanlar ve madenlerde ise borcun, zekâtın vücûbuna mani olup olmayacağı konusunda ihtilâf etmişlerdir.

Hanefîlere göre borç üç çeşittir:

(a) Şahıslara olan borçlar,

(b) Zekât gibi Allah hakkı olup kullar tarafından istenen borçlar.

Bu iki gruptaki borçlar; para, altın, gümüş, hayvan, ticaret malı, sanayi ürünleri ve madenlerin nisabını düşürür.

(c) Nezir ve kefaret gibi Allah için yerine getirilmesi gereken borçlar. Bu gruptaki borçlar, zekâtın gerçekleşmesine mani değildir.

Ayrıca borç hangi çeşitten olursa olsun, toprak ürünlerinde zekâtın vücûbuna mani değildir.

İmam Mâlik'e göre borç; sadece paralarda; **Hanbelî** müçtehitlere göre zekâta tabi bütün mal, ürün ve paralarda zekâtın vücûbuna engel olur.

Bir kişi borçlu ise, elinde bulunan maldan borcunu düştükten sonra kalan kısmı, nisap miktarına ulaşırsa zekât vermekle mükellef olur. (Nevevî, V, 313; İbn Kudâme, III, 41; Zuhaylî, III, 261-263)

Nisap miktarı ticaret malı ve zekâta tabi ürünü, parası, altını ve gümüşü olan bir kimse, elindeki ticaret malı ve ürünü, parası, altını ve gümüşü kadar veya daha fazla borcu varsa zekâtla yükümlü olmaz. Çünkü borcu zekâta engeldir. Mesela 101.000 lira borçlu olan bir kimsenin aynı zamanda elinde 100.000 lira değerinde ticaret malı olsa ve bu malın üzerinden bir yıl geçse zekâtla yükümlü olmaz. Çünkü borcu düştükten sonra geriye kalan 1000 lira nisap miktarına ulaşmadığı için zekâta tabi değildir.

Şafiî müçtehitlere göre bir kimsenin ticaret malı ve zekâta tabi ürünü, parası, altını ve gümüşü kendi tasarrufunda iken üzerinden bir yıl geçse, elindeki ticaret malı, ürünü, parası, altını ve gümüşü kadar borcu olsa bile bunların zekâtını vermesi gerekir. Çünkü borcunun bulunması zekât mükellefiyetini ortadan kaldırmaz. Bu hüküm, nisaba ulaşmış ticaret mallarına sahip olan borçlu için de geçerlidir. Zira borç, kişinin tasarrufu altında bulunan nisap miktarı ticaret malından zekât vermesine engel teşkil etmez. Çünkü borç, kişinin zimmetini, zekât ise tasarruf altında bulunan malını ilgilendirir. (Şirbinî, II, 125)

ç) Kişinin, Zekâta Tabi Ürün, Mal ve Paraya Tam Malik Olması

Bir insanın parada, mal ve üründe tasarrufta bulunabilmesi için o paraya, mal ve ürüne tam malik olması gerekir. Şu ayet bu hususa işaret etmektedir:

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكّ۪يهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْۜ اِنَّ
صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ

"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (*zekât*) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (*Onların kalplerini yatıştırır.*) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Tevbe,

9/103) anlamındaki ayette “***Müslümanların malından***” zekât alınması emredilmektedir.

Kişi, herhangi bir mal ve ürün, tam olarak mülkiyetine geçtiği zaman bu malda tasarruf yetkisine sahip olur. Dolayısıyla tam olarak mülktiyetine geçmeyen veya henüz elde mevcut olmayan veya mükellefin fiilen elinde bulunmayan veya mala malik olunmakla birlikte o malda tasarruf yetkisi bulunmayan maldan ve üründen zekât verilmez. Ayrıca kişinin sahip olduğu mal ve üründe başkalarının hakkının bulunmaması gerekir. Konunun daha iyi anlaşılması için aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

(1) Bir yerde çalışıp belirli bir ücret almayı hak eden ancak ücretini alamayan kimse, henüz mülküne geçiremediği bu alacağından zekât vermekle yükümlü değildir.

(2) Kadın, eşinin vermeyi vaat ettiği mehri almadıkça zekât vermekle yükümlü olmaz. Çünkü kadın, taahhüt edilen mehre nikâh akdi ile tam değil noksan bir mülkiyet kazanmıştır. Zekât ile yükümlü olmak için mala tam malik olunması gerekir. Kadın, ancak mehri teslim aldığı zaman tam malik olur. Bu itibarla mehrini alan kadın mehriyle birlikte nisap miktarı malı var ise zekât ile mükellef olur.

(3) Çalınan, gasbedilen, düşman tarafından alınan, kaybolan, müsadere edilen mallar, hayvanlar, zekâta tabi diğer ürünler, sahipleri tarafından tekrar ele geçirilmedikçe zekâta tâbi değildir. Çünkü bu durumdaki mallarda tam mülkiyet olmadığı için tasarruf imkânı da yoktur.

(4) Borçlu, borcuna karşılık rehin olarak aldığı maldan zekâtla yükümlü değildir. Çünkü bu kimse, elinde bulunan bu malın maliki değil, emanetçisidir.

(5) Başkasına rehin olarak verilen maldan dolayı zekâtla yükümlü olunmaz. Çünkü söz konusu mal, kişinin elinde bulunmadığından tasarruf yetkisine sahip değildir.

(6) Borçlu tarafından inkâr edilmeyen ve geri alma imkânı olan borç verilen mal ve para zekâta tabidir. (Şirbînî, II, 124-125) Bu alacağın zekâtı her yıl verilir.

(7) Borçlular tarafından inkâr edilen ve geri alma imkânı buluhmayan mal, ürün ve paralar tahsil edildiği zaman zekâta tabi olur.

(8) Arsa, ev ve işyeri gibi gayr-i menkullerin gelirleri tahsil edildikten sonra zekâta tabidir.

(9) Satın alınan ancak henüz teslim alınmayan mallar zekâta tâbidir. Çünkü alıcı, satım akdi sonucu bu mala tam malik olmuştur. (Kâsânî, II, 9-10; Şirbînî, II, 124-125; Cezîrî, s. 591-592; Zuhaylî, III, 257-258)

Sonuç olarak bir ürünün ve malın zekâta tabi olabilmesi için mülkiyete geçirilmiş olması ve tasarruf yetkisine sahip olunması gerekir.

d) Zekât Verilirken Niyet Edilmesi

İbadetlerde niyet şarttır. Zekât da bir ibadettir. Dolayısıyla zekât verilirken niyet edilmesi gerekir. Peygamberimiz (s.a.s.),

اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

"Ameller niyetlere göre değer kazanır." buyurmuştur. (Müslim, "İmaret" 155)

Zekâtı, diğer sadaka ve kefaretlerden ayırt etmek için niyet şarttır.

Niyetin diğer ibadetlerde olduğu gibi dil ile söylenmesinden ziyade kalp ile yapılması gerekir. Bu itibarla niyetin zekât verilecek kimseye bildirilmesi gerekmez.

Zekât mali bir ibadet olması sebebiyle vekâlet yoluyla da verilebilir. Zekât vermekle yükümlü olan kişi, zekâtını

bizzat kendisi yerine ulaştıramıyorsa, bir şahsa veya bu işlerle ilgili bir hayır kurumuna vekâlet vererek zekâtını muhtaçlara ulaştırabilir.

Zekâtın vekâlet yoluyla verilmesi halinde dağıtılacak miktar vekile teslim edilirken niyet edilir. Vekilin zekâtı dağıtırken ayrıca niyet etmesi gerekmez.

e) Zekâtın, İbadet Maksadıyla ve Allah Rızası İçin Verilmesi

Diğer ibadetlerde olduğu gibi zekât ibadeti de başka bir amaçla değil Allah rızası için verilmesi gerekir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

وَمَثَلُ الَّذٖينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبٖيتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِۚ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ

"Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir." (Bakara, 2/265)

قُلْ اِنّٖٓي اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدّٖينَۙ

"(*Ey Peygamberim!*) De ki, "Şüphesiz ben, dini Allah'a has kılarak O'na ibadet etmekle emredildim." (Zümer, 39/11)

Bu itibarla gösteriş (*riya*) için veya zekât verdiğinin bilinmesi (*süm'a*) için veya zekât verdiği kişiyi ***minnet*** altına almak için verilen zekât makbul bir ibadet olmaz. Çünkü zekâtın bu şekilde verilmesi yasaklanmıştır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰىۙ كَالَّذٖي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًاۜ لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُواۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرٖينَ

"Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazan-dıklarından hiçbir şey elde edemezler. (***Böyleleri, iyiliklerinin karşılığını göremezler.***) Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez." (Bakara, 2/264)

Ayette, iman olmadan ve riya ile verilen zekâtın Allah katında değerinin olmadığı ifade edilmekte ve sadakaların "***başa kakma***" ve "***gönül kırma***" ile "***boşa çıkarılmaması***" emredilmektedir.

Zekâtın, Allah rızası ve dinî bir görev olduğu için verilmesi gerekir, aksi takdirde verilen zekâtın Allah katında değeri olmaz. Dolayısıyla zekâtın gönül huzuru ile verilmesi gerekir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s),

أَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ طِيبَةً بِهَا أَنْفُسَكُمْ

"Mallarınızın zekâtını gönül hoşluğu ile yerine getirin" (Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebir*, VIII, 115) buyurmuşlardır:

Gönül hoşluğu ile ödenmeyen zekât, gerçekte zekât sayılmaz.

f) Zekât Verilen Kimsenin Minnet Altına Alınmaması

Verilen zekât ile fakir minnet altına alınmamalı ve eziyet edilmemelidir. Yüce Allah,

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰىۙ

"Ey iman edenler! Sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın." (Bakara, 2/264) buyurarak bunu yasaklamıştır.

Verilen zekâtı başa kakmak ve zekâtı alan kimsenin gönlünü kırmak, ibadetin geçersiz olmasına ve sevabının zayi edilmesine neden olur. Hâlbuki yüce Allah, bu tutum ve davranışlarla amellerin iptal edilmemesini istemektedir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَطٖيعُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُٓوا اَعْمَالَكُمْ

"Ey inananlar! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın." (Muhammed, 47/33)

Sadakaların iptaline sebep olan davranışı ifade eden "***menn***" kelimesi iki anlama gelir:

(1) Nimet ve nimet vermek. Türkçe'de "memnun olmak" bu anlamdan alınmıştır.

(2) Yardım yapan bir insanın yardım ettiği kimseye; "sana şunu verdim, senin için şunları yaptım, şöyle iyilikte bulundum" gibi sözlerle yaptığı yardımı başa kakması, yardım ettği kimseyi minnet altına alması.

Dilimizde "***minnet***" kelimesi bu anlamdan alınmıştır. Bu tür sözler yardım edilen kişiyi üzer, kalbini kırar, incinip ezilmesine sebep olur.

"***Eza***", el ve dil ile eziyet ve sıkıntı vermek demektir. Yapılan iyiliği kişinin yüzüne vurmak ve başa kakmak bir "eza"dır.

Zekâtın, Allah rızası ve dinî bir görev olduğu için verilmesi gerekir. Bu amaçla verilmeyen zekât makbul bir ibadet olmaz. Dolayısıyla bu tür zekât ile sevap elde edilmez.

2. ZEKÂT VERİLECEK KİŞİ İLE İLGİLİ ŞARTLAR

Zekât verilecek kimselerin bazı niteliklere sahip olması gerekir. Bu nitelikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

(a) Zekât verilecek kimsenin Müslüman olması,

(b) Zekât almaya ehil olması,

(c) Zekâtın, kişinin yaşadığı toplumdaki fakirlere verilmesi. Bu şartları şöyle izah edebiliriz.

a) Zekât Verilecek Kimsenin Müslüman Olması

Zekât vermekle yükümlü olan kişinin Müslüman olması gerektiği gibi zekâtı alan kişinin de Müslüman olması gerekir. Peygamberimiz (s.a.s.),

إِنَّ اللّٰهَ افْتَرَضَ عَلَيهِمْ صَدَقَةً أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغنيَائِهِم وتُردُّ عَلَى فُقَرائِهِم

"Allah, Müslümanlara mallarının zekâtını vermeyi farz kılmıştır. Zekât, Müslümanların zenginlerinden alınır, onların fakirlerine verilir" buyurmuştur. (Tirmizî, "Zekât", 6, No: 621)

b) Zekât Verilecek Kimsenin Zekât Almaya Ehil Olması

Sadece Tevbe suresinin 60. ayetinde bildirilen sınıflar zekât almaya ehildir.

Zekât, zenginlere ve kişinin eşi ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere (*anne ve baba ile çocuklara ve torunlara*) verilemez, verilirse ibadet yerine getirilmiş olmaz.

c) Zekâtın Kişinin Yaşadığı Toplumun Fakirlerine Verilmesi

Zengin Müslüman zekâtını yaşadığı şehir veya beldenin zekât alabilecek Müslümanlarına verir, zekâtını yakın mesafe bile olsa başka şehir ve beldelere göndermesi uygun görülmemiştir. Ancak fakir akrabaya veya daha muhtaç kişilere verilmesi veya âlim bir kişiye veya öğrenciye ulaştırılması ve benzeri amaçlarla zekât, başka bölgelere gönderilebilir. Peygamberimiz (s.a.s.)

الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدقةٌ وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحْمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وصِلَةٌ

"Fakirlere zekât vermeye "zekât sevabı" verilir. Zekât akrabaya verildiği zaman ise iki sevap vardır. Biri zekât sevabı, diğeri sıla (*yani akrabalarla ilişkiyi sürdürme, onları görüp gözetme*) sevabı." (Tirmizî, "Zekât", 26, No: 653)

Zekât ihtiyaç bulunduğu zaman başka ülkelere de gönderilebilir.

Şâfiî müçtehitlere göre zekâtın, kişinin ikamet ettiği yerde verilmesi gerekir ancak o yerde zekâtı alacak kimse bulunmadığı takdirde başka bir yere gönderilebilir.

Mâlikî müçtehitlere göre zekâtın vacip olduğu yerde veya oraya yakın bölgelerde zekât almaya ehil olanlara verilir.

Hanbelî müçtehitlere göre zekât verilecek kimse bulunduğu hâlde zekâtı başka bölgelere göndermek günahtır. (Şürünbilâlî, s. 135; Zuhaylî, III, 377)

3. ZEKÂTIN ÖDENMESİYLE İLGİLİ ŞARTLAR

Zekât ödenirken bazı şartlara uyulması gerekir. Bu şartlar şunlardır: (a) Zekât gizli veya açıktan verilebilir. (b) Zekâtın, zekât verilen kimsenin mülküne geçirilmesi gerekir.

a) Zekâtın Gizli Veya Açıktan Verilmesi

Zekât gizli veya aşikâr verilebilir. Zekâtın gizli verilmesi daha uygundur. Çünkü bu durum, kişiyi riya (*gösteriş*) ve süm'adan (***ibadetini başkalarına duyurmaktan***) korur. Bu husus ayette şöyle ifade edilmektedir:

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَۚ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَٓاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۜ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّـَٔاتِكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ

"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da kefaret olur. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (Bakara, 2/271)

Diğer zenginler için teşvik olacaksa zekâtın açıktan verilmesi daha faziletlidir. Ancak bir insanın zekâtının hepsini açıktan vermesi, servetinin tamamını belli eder. Bazen bu, haset ve kıskançlığa sebep olabilir.

Her zekâtı gizleyerek vermek de mümkün değildir. Çünkü mal ve servet iki kısımdır:

(a) Hayvanlar, ekili ve dikili ürünler ve benzeri gizlenmesi mümkün olmayan mallar (*emval-i zahire*). Bu malların zekâtının gizli verilmesi oldukça zordur.

(b) Altın, gümüş ve nakit paralar gibi gizlenmesi mümkün olan mallar (*emval-i batına*). Riya ve benzeri bir sakınca yoksa bu tür malların zekâtını açıkça vermek; herhangi bir sakınca bulunduğu takdirde gizli vermek daha faziletlidir.

Yüce Allah, gizli veya açık her yapılanı bilir. Bundan dolayı Allah'a bildirmek için zekâtları ilan etmeye kalkışmak anlamsız bir davranış, gizlemek ise daha samimî olur.

Zekâtı gizleyerek vermek, kişiyi riyadan ve "***desinler***" düşüncesinden uzaklaştırır. Peygamberimiz (s.a.s.) de zekât ve sadakaların gizli olarak verilmesini teşvik ve tavsiye et-

miş, hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde yedi sınıf insanın Allah'ın gölgesinde gölgeleneceğini bildirmiş ve bu sınıflardan birinin de zekât ve sadakaları gizleyerek verenler olduğunu ifade etmiştir. (Tirmizî, "Zühd", 41, No: 2500)

İslâm büyükleri, zekât ve sadakalarını gizli vermeye çalışmışlardır. Bunlardan kimi, zekâtını sessiz sedasız bir görme engellinin eline bırakır; kimi fakirin geçeceği veya oturacağı yere onun görebileceği şekilde gizlice koyar, fakat kendini göstermez; kimi fakir uyurken, onun cebine koyar veya elbisesine bağlar; bir kısmı zekâtını başkaları aracılığıyla fakirlere ulaştırırdı. Bununla amaçları; amelini gösterişten (***riya***), insanlara duyurmaktan (***süm'a***) ve zekât verdiği kimseleri ***minnet*** altında bırakmaktan sakınmaktı.

Kişi zekât ve sadakalarını gizli verdiği zaman, insanlar arasında şöhret, övgü ve saygınlık kazanma gibi düşüncelerden kurtulur.

Zekât açıkça verildiğinde ise fakirin şeref ve haysiyeti zedelenebilir.

Yukarıdaki sakıncalar söz konusu değilse zekâtı açıktan vermekte bir mahzur olmaz. Yüce Allah,

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً "Sen onların mallarından sadaka al" (Tevbe, 9/103) diye açıkça zekâtın alınmasını emretmektedir. Bu, zekâtın açıktan alınmasına işaret eder. Ayrıca açıktan verilmediği zaman birtakım töhmetlere mesela "***bu adam zekât vermiyor***" şeklinde sû-i zanna sebep olabilir. Zekâtı açıkça vermek bunu ortadan kaldırır.

Şafiî ve **Hanbelî** müçtehitlere göre, diğer zenginleri teşvik etmek ve su-i zandan kurtulmak için zekâtın açıktan verilmesi, nafile sadakaların ise gizli verilmesi daha faziletlidir. (Zühaylî, III, 381)

b) Zekâtın, Zekât Verilen Kimsenin Mülküne Geçirilmesi

Zekâtın ehil olanların mülkiyetlerine geçirilmek üzere verilmesi gerekir. Buna "***temlik***" denir. Temlik şartı Tevbe suresinin 60. ayetinde zikredilen sekiz gruptan fakir, miskin, borçlu, yolcu, müellefe-i kulup ve özgürlüğüne kavuşacak olanlarla ilgilidir. Temlik şartı, zekâtın bu kimselere kesin olarak ulaşmasını temin etmek amacına yöneliktir.

Zekâta konu olan mal zekât, verilecek kimseye teslim edilince, sahibinin mülkiyetinden çıkıp Allah'a tahsis edilmiş olur. Bir mal Allah için elden çıkarılınca, onun mülkiyeti sahibinin uhdesinden çıkmış olur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ الصَّدَقَةَ تَقَعُ فِي يَدِ اللّٰهِ قَبْلَ أَنْ تَقَعَ فِي يَدِ السَّائِلِ

"Zekât dilencinin (***zekât verilecek kimsenin***) eline varmadan Allah'ın eline varır." (Taberanî, *Mu'cemü'l-Kebir*, IX, 109)

Temlik şartı sebebiyledir ki zekât vermekle yükümlü olan kimse, zekât niyetiyle fakirlere yemek ikram etse zekât sayılmaz. Ancak bu yemeğin parasını verse veya yemeği fakirlere teslim etse zekât vermiş olur. (Kâsânî, II, 39)

"***Temlik***" şartını dar ve şeklî anlamda anlamamak gerekir. Fakihler temlik maddesini dar ve şeklî anlamda anlamışlar, bu gerekçe ile fakirlere verilen bir kısım menfaatleri zekât saymamışlardır. Şu örnekleri verebiliriz:

(a) Fakir bir kimsede alacağı olan zengin bir kişi, alacağını zekâta saysa bunu zekât olarak kabul etmemişlerdir. Çünkü zengin zekât borcunu fakirin eline teslim etmemektedir. Zengin alacaklı borçlu olan fakire zekâtını verir, sonra borcunu ister veya borcunu fakirden alır sonra eline verir. (Zuhaylî, III, 381) Bu, tamamen şekilsel bir uygulamadır. Zengin, borcunu fakirden almayıp zekâta saydığı zaman da

temlik gerçekleşmiş olur. Çünkü para, mal, mülk fakirin olmuştur. Dolayısıyla alacak zekâta sayıldığı zaman bu zekât geçerli olur. Çünkü zekâtın amacı fakirin ihtiyacını gidermektir. Alacaklı, alacağını zekâta sayıp almamakla fakirin borçtan kurtulmasını sağlamıştır. Fakir borçlu, zengin alacaklısından zekât alıp borcunu bu zekât ile ödese, zenginin verdiği zekât geçerli olur.

(b) Ramazan aylarında dernek veya vakıflar, zenginlerin verdiği zekât faslından fakirlere iftar yemeği vermektedirler. Temlik şartı göz önüne alındığında bu yemeklerin bedelleri zekât sayılamaz. Ancak bu tamamen şeklî bir temlik anlayışıdır. Temlik şartını geniş anlamda değerlendiren Hasan-ı Basri, Atâ ve Keffal gibi İslam bilginleri, sadece fakirlerin yemesi koşuluyla bu gibi ziyafetlerin zekât parasıyla finanse edilebileceğini söylemişlerdir. (Nevevî, *el-Mecmu'* VI, 196,197)

Aslında temlik, verilen zekâtın yerine ulaştırılmasıdır. Bu itibarla Müslüman zekâtını, zekât toplayan resmi veya sivil güvenilir bir organizasyona teslim ettiği zaman zekâtını ödemiş olur.

c) Malın ve Ürünün Cinsi veya Kıymetinin Verilebilmesi

Zekâtın amacı fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu, zekâta tâbi olan malın kendisinden zekât vermekle gerçekleşebileceği gibi kıymetinin verilmesi ile de gerçekleşir. Hatta kıymetini vermek fakirin ihtiyacını karşılama bakımdan daha uygun olabilir. Çünkü zekât malının kıymeti yani para ile fakir istediği ihtiyacını karşılayabilir.

II. ZEKÂTI ÖDEME ZAMANI

Nisap miktarı altın, gümüş ve paralar ile ticaret malları ve zekâta tabi hayvanlarda zekât, bir kamerî yılın tamamlanması ile ***toprak ürünlerinin zekâtı*** ise hasat elde edilince farz olur. Müslüman'ın, bunların zekâtlarını hemen vermesi gerekir. Çünkü zekâtın ödenmesi "***fevrî***" olarak farzdır. (Kâsânî, II, 3)

"***Fevrî***", zekâta tabi nisap miktarı malın, ürünün, servetin ve paranın üzerinden bir yıl geçince derhal geciktirilmeden ödenmesi demektir. Zekâtın, geciktirilmesi kul hakkının ertelenmesi anlamına gelir. Bu konuda bütün müçtehitler ittifak etmişlerdir. Yüce Allah, فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ "Hayırlı işleri yapmada yarışın." (Maide, 5/48) buyurmuştur.

Üzerinden bir yıl geçtiği hâlde zekâtını mazeretsiz olarak geciktiren kimse günahkâr olur. Çünkü bu malın verilmesi gereken zekâtı artık onun değil, fakirlerin hakkıdır. Yanında duran bir emanet hükmündedir. Emaneti yanında alıkoyup sahibine teslim etmeme hakkı olmadığı gibi bu malın zekâtını da yanında tutup fakirlere vermeme hakkı yoktur. Zira zekât, fakirin ihtiyacını karşılamak için farz kılınmıştır. Verilmesini gerektiren şartlar tahakkuk ettikten hemen sonra verilmemesi durumunda maksat hâsıl olmaz. Ancak uzak bir yerden gelecek olan yoksul bir akraba veya komşusu yahut çevresindeki yoksullardan daha yoksul biri için bekletebilir. Ama yine de çevresindeki yoksullara bu durumda aşırı derecede zarar vermemesi şarttır. (İbn Abidîn, II, 271-272)

Hanefî fakihlerinden Cassas, zekâtın fevrî olarak değil terâhî olarak farz olduğu görüşündedir. (Kâsânî, II, 3)

"*Terahî*", nisap miktarı malın üzerinden bir yıl geçince hemen verilmesi gerekmez, devam eden günlerde verilebilir, demektir. Mesela verilecek zekât, taksitlerle verilebilir.

Altın, gümüş ve paralar ile ticaret malları ve zekâta tabi hayvanların zekâtı yılda bir defa, üzerinden bir yıl geçince verilir. Toprak ürünlerinin zekâtı ise, senede kaç kere ürün alınıyorsa her defasında verilir. Mesela bir araziden senede iki kere ürün elde ediliyorsa iki kere zekât verilir.

Toprak ürünleri hasat edilince, meyveler toplanınca, madenler elde edilince zekâtı verilir.

Toprak ürünleri ve meyveler hasattan sonra üreticinin kusuru olmaksızın telef olursa veya çalınırsa zekâtı düşer.

Madenelrede ise **Şâfiî**, **Mâlikî** ve **Hanbelî** müçtehitlere göre nisap miktarı madenin elde edilmesiyle zekât farz olur.

Ebû Hanife, **İmam Şâfiî** ve **Ahmed ibn Hanbel**'e göre zekâta tabi malların zekâtları, üzerinden bir yıl geçmeden de ödenebilir. (Kâsânî, II, 50-51) Peygamberimizin amcası Abbas'ın, zekâtını vaktinden önce ödeyip ödeyemeyeceğini sorması üzerine Peygamberimiz (s.a.s.) ona ödeyebileceğini bildirmiştir. (Ebû Dâvûd, "Zekât", 21, No: 1624; İbn Mâce, "Zekât", 7, No: 1796)

Malikî müçtehitlere göre, zekâta tabi nisap miktarı malın üzerinden bir yıl geçmeden zekâtı verilemez. (Kâsânî, II, 50-51)

Öteden beri Müslümanlar zekâtlarını Ramazan ayında verirler. Bunun sebebi bu ayda ibadetlerin daha çok sevap olmasıdır:

سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الصَّوْمِ أَفضَلُ بَعْدَ رَمَضَانَ؟ قَالَ: شَعْبَانُ لِتَعْظِيمِ رَمَضَانَ، قَالَ فأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الصَّدَقَةُ فِي رَمَضَانَ

"Hz. Peygamber (s.a.s.)'e, Ramazan orucundan sonra hangi oruç daha faziletlidir diye soruldu. 'Ramazan ayı-

na saygıdan dolayı Şaban ayında tutulan oruçtur' buyurdu. Hangi sadaka daha faziletlidir diye soruldu. 'Ramazan ayında verilen sadaka daha faziletlidir' buyurdu." (Tirmizî, "Zekât", 28, No:657)

Ancak Ramazan ayı, zekâtın ödenmesinin zorunlu olduğu bir ay değildir. Zekâtı ödemek için Ramazan ayını beklemek gerekmez, malın üzerinden yıl geçince yılın herhangi bir ayında ödenebilir.

Bir Müslüman, üzerinde zekât borcu varken ölse, zekât borcu düşer. Ödenmesini vasiyet etmiş ise mirasının üçte bir miktarından zekât borcu ödenir. Vasiyet etmemiş ise varisleri ölenin zekât borcunu ödemek zorunda değillerdir, ancak isterlerse ödeyebilirler fakat ödedikleri nafile sadaka yerine geçer. Çünkü zekât bir ibadettir. İbadetler ancak niyetle yerine getirilir. Zekât borçlusu öldüğü için niyet etme imkânı kalmamıştır. Dolayısıyla namaz ve oruç borcu ile ölen kimse gibi zekât borcu ile ölen kimse de günahkâr olarak ölmüştür. Yakınları, ölen kimsenin namazını kılmakla ve orucunu tutmakla yükümlü olmadıkları gibi zekât borucunu ödemekle de yükümlü olmaz.

Zekâtın, niyete bağlı bir ibadet olma niteliğinden daha çok ihtiyaç sahiplerinin hakkını ilgilendirme yönünü ön palan çıkaran **Şafiî**, **Malikî** ve **Hanbelî** müçtehitlere göre zekât borcu Müslüman'ın ölmesi ile ortadan kalkmaz. Vasiyet etmese bile zekât borcu geriye bıraktığı malından ödenir. Zekât malî bir ibadettir, fakirin hakkını ilgilendirmektedir. Namaz ve oruç gibi değildir. Namaz ve oruç bedenî bir ibadettir. Namaz ve oruç ibadetinin îfası vekil tayini ile mümkün değildir. Fakat malî bir ibadet olan zekâtta vekâlet geçerlidir. Çocuk ve akıl hastasının mallarından velileri nasıl zekât ödemekle mükellefse ölenin vârisleri de onun zekât borcunu ödemekle sorumludur. (Zuhaylî, III, 379; İlmihal, I, 470-471)

Zekât vermekle yükümlü olan bir Müslüman, zekâta tabi malının üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekâtı ödemeden malı telef olsa, kaybolsa veya çalınsa, **Hanefî** müçtehitlere göre zekât verme yükümlülüğü düşer, diğer müçtehitlere göre düşmez. Bir fariza kişinin zimmetine girdikten sonra, -fitre, hac ve şahıs alacaklarında olduğu gibi- o şahsın ödeme güçlüğü içine girmesi, onu zimmetindeki bu yükümlülükten kurtarmaz. Zekât da mal sahibinin zimmetine yerleşen bir haktır. Hak sahibine ulaşmadan telef olursa, tıpkı şahıs alacağında olduğu gibi borçlu, bunu ödemedikçe sorumluluktan kurtulamaz. Bir kişi malının bir kısmını zekât olarak vermek niyetiyle bir tarafa ayırır, ancak ayırdığı bu miktar, fakire verilmeden telef olursa, mal sahibi yine sorumludur. Vermeye gücü yetse de yetmese de zekât yükümlülüğü devam eder. (Şirbînî, II, 136-137; Tahtavî, 391, Zuhaylî, III, 269-270)

Bir kimse zekâtının verilmesi farz olduktan sonra zekâta tabi bir malı tüketirse, zekâtını verme yükümlülüğü ortadan kalkmaz. Çünkü böyle bir mal, zekâtını verme vecibesi tahakkuk ettikten sonra artık sahibinin yanında bir emanet hükmünde olur. Bundan sonra sahibi onu tüketecek olursa, tıpkı emanet malı sahibine teslim etmekle yükümlü olduğu gibi zekâtını fakirlere vermekle yükümlü olur.

Nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir yıl geçmiş bir hayvan, tahıl, hurma ve zekâta tabi bir mal zekâtı verilmeden satılırsa bu satış, malın zekât olarak yoksullara verilmesi gereken kısmında geçersiz olur.

III. VERİLECEK ZEKÂTIN MİKTARI

Fakir ve miskinlere ne kadar zekât verilebilir? Bu konuda müçtehitlerin farklı görüşleri vardır:

(a) **Hanefî** müçtehitlere göre yoksullara bir defada nisap miktarı veya daha fazla zekât verilebilir. Bununla birlikte zekât verilen kimse fakir ve miskin, borçlu veya aile reisi değilse nisap miktarı zekât verilmesi mekruh olur.

(b) **Şafiî**, **Hanbelî** ve **Malikî** müçtehitlere göre bu konuda nisap değil fakirin ihtiyacı dikkate alınır. Dolayısıyla nisap dikkate alınmaksızın yoksullara yeterli miktarda zekât verilir.

Şâfiî müçtehitlere göre, bir kimseye fakirliğini ortadan kaldıracak, ona bir ömür boyu sürekli yetecek ve bir daha zekât almaya muhtaç etmeyecek kadar zekât verilebilir.

Mâlikî ve **Hanbelî** müçtehitlere göre fakir ve miskinlere, kendilerine ve ailelerine bir yıl yetecek kadar zekât verilebilir.

Zekât organizasyonunda çalışan memurlara, geçimini sağlayacak, ihtiyaçlarını giderecek kadar orta düzeyde ücret verilir.

Dinen yasak olamayan alanlarda zarurî işler sebebiyle borçlanan kimselere, borcu kadar zekât verilebilir.

Yolculara, yeme, içme, barınma ve ulaşım gibi ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda zekât verilebilir. (Zuhaylî, III, 363-364; İlmihal, I, 478-479)

IV. ZEKÂTIN SARF YERLERİ

İslam'ın beş temel esasından biri olan (Nesaî, Mevâkît, 6) ve dinen zengin sayılan Müslümanların vermesi gereken

zekâtın kimlere verileceği, Tevbe suresinin 60. ayetinde beyan edilmiştir:

اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَٓاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِۜ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"Sadakalar (***zekâtlar***), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlar, (***özgürlüğüne kavuşturulacak***) köleler, borçlular, Allah yolunda (***cihat edenler***) ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bu itibarla zekât, sadece bu ayette belirtilenlere verilebilir. (Kâsânî, II, 43)

1. FAKİRLER

"***Fakir***" kelimesi tekil ve çoğul şekliyle Kur'an'da 12 ayette geçmektedir. Üç ayette Allah'ın zengin, insanların fakir olduğu (Al-i İmran, 3/181; Fatır, 35/15; Muhammed, 47/38), üç ayette fakirlere yardım edilmesi (Bakara, 2/271, 273; Tevbe, 9/60) ve bir ayette hacda kesilen kurban etlerinden fakirlere yedirilmesi (Hac, 22/28) emredilmektedir. Bir ayette Allah'ın fazl-ı keremi ile fakirleri zengin yapabileceği (Fatır, 35/15), bir ayette fakir kimsenin, velayetini üstlendiği yetimin malından örfe uygun olarak yiyebileceği (Nisa, 4/6), bir ayette savaşta elde edilen ganimet mallarından fakirlere de verileceği (Haşr, 59/7-8) bildirilmektedir.

Ayetler incelendiği zaman "***fakir***" kelimesinin, zengin anlamındaki "ğanî " kelimesinin karşıtı olarak kullanıldığı, fakirin yardım edilmesi gereken kimse olduğu anlaşılmaktadır. Mesela,

فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنّ۪ي لِمَٓا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَق۪يرٌ

"Musa, (*Medyen şehrinde Şuayb Peygamberin*) iki kızının koyunlarını sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve "Rabbim! Bana göndereceğin her hayra ***muhtacım***" diye dua etti" (Kasas, 28/24) anlamındaki ayette geçen "***fakir***" kelimesi "***muhtaç***" anlamında kullanılmıştır.

Buna göre "***fakir***", nisap miktarından az malı olan veya nisap miktarı geliri olsa bile bu malı sadece aslî ihtiyaçlarını karşılayabilen kimse demektir. Bu kimse, belirli miktarda malı olduğu için fakir olduğu bilinmeyebilir. Bu durumu bilmeyenler onu zengin zannedebilir. Şu ayet bu hususu açıkça ifade etmektedir:

لِلْفُقَرَٓاءِ الَّذ۪ينَ اُحْصِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَط۪يعُونَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِۘ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَٓاءَ مِنَ التَّعَفُّفِۚ تَعْرِفُهُمْ بِس۪يمٰيهُمْۚ لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًاۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ

"(*Zekâtlar*) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen ***fakirler*** içindir. İffetlerinden dolayı (*isteyemedikleri için*), bilmeyen kimse onları zengin zanneder. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (*bir şey*) istemezler. Siz, hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir." (Bakara, 2/273)

Bu ayete göre ***zekât***; kendini dinî tahsile veya Allah yolunda çalışmaya adamış veya iş bulamayan veya sermayesi olmadığı için ticaret yapamayan veya hastalık ve düşkünlük sebebiyle çalışamayan, başka bir geliri olmayan fakirlere verilir. Bu kimseler, iffet ve haysiyetleri sebebiyle kimseden bir şey isteyemezler. İnsan halinden anlamayan kişiler, izzet-i nefislerini korumalarından dolayı onları zengin sanırlar. Ancak bunların fakirliği simalarından ve durumlarından belli olur.

Ayet, sayıları dört yüzü bulan, kendilerini ilme vermiş, işleri ve meslekleri olmayan, temel ihtiyaçları zengin Müslümanlar tarafından karşılanan ve Mescid-i Nebevî'de yatıp kalkan "***Ashab-ı Suffe***" hakkında inmiştir. (Yazır, II, 940)

Fıkıh dilinde "***fakir***", nisap miktarı mala sahip olmayan veya üreyici ve artıcı olmayan nisap miktarı malı bulunup bu malı ancak ihtiyacını karşılayabilen kimseye denir. (Şürünbilâlî, s. 135) Meselâ fakirin evi, ev eşyası, elbisesi, bineği, otomobili, meslek aletleri ve kitapları bulunabilir. Fakir kimse, bir işte çalışabilir veya belirli bir geliri olabilir. Ancak geliri; yeme, içme, giyinme, barınma, ısınma, sağlık, ulaşım, kira, eğitim ve benzeri temel ihtiyaçlarını karşılar. Bu kimsenin zenginlik ölçüsü olan nisap miktarı malı olabilir. Fakat bu gelir, kişinin ihtiyaçlarına ancak yeter ve hiç artmaz. Dolayısıyla bu kimse fakir sayılır ve kendisine zekât verilebilir. Eğer geliri ihtiyacından fazla olur ve bu fazlalık nisap miktarına ulaşırsa zengin sayılır, bu takdirde zekât verilemez. Bu kimse malının üzerinden bir yıl geçince zekât ve fıtır sadakası vermek, kurban kesmek ve muhtaç olan yakın akrabasının nafakasını karşılamak ile yükümlü olur. Peygamberimiz (s.a.s.)

إِنَّ اللّٰهَ افْتَرَضَ عَلَيهِم صَدَقَةً أَمْوَالِهِمْ تُؤخذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ

"Allah, Müslümanlara mallarının zekâtını vermeyi farz kılmıştır. Zekât, Müslümanların zenginlerinden alınır, onların fakirlerine verilir" buyurmuştur. (Tirmizî, "Zekât", 6, No: 621)

Şafiî ve **Hanbelî** müçtehitlere göre fakir, ihtiyaçlarını karşılayacak kadar malı ve kazancı bulunmayan kimsedir.

2. MİSKİNLER

"***Miskin***" kelimesi Kur'an'da tekil ve çoğul olarak 23 ayette geçmektedir. Bu kelimenin geçtiği ayetlerde miskinle-

rin hakkının verilmesi (Nisa, 4/8; İsra, 17/26; Rum, 30/38) ve onlara iyilik yapılması (Bakara, 2/83) emredilmekte, miskinleri karşılık beklemeden Allah için koruyup kollayan, yedirip içiren ve onlara yardım eden insanlar övülmekte ve cennetle müjdelenmektedir. (İnsan, 76/5-19) Bu kimselerin muttakî ve sadık insanlar olduğu (Bakara, 2/177) bildirilmektedir. Buna mukabil miskinlere yardım etmeyenler yerilmekte ve ahirette cezalandırılacağı bildirilmektedir. (Kalem, 68/17-33; Hakka, 69/34; Müddessir, 74/44; Fecr, 89/18; Maun, 107/3)

Diğer taraftan oruç tutmaya gücü yetmeyenlerin fidyelerini (Bakara, 2/184), eşlerine zıhar yapıp kefaret olarak bir köle azat etmeğe veya iki ay oruç tutmaya gücü yetmeyenlerin 60 miskini (Mücadele, 68/3-4), yeminini bozanların 10 miskini doyurmaları (Maide, 5/89), hacda ihramlı iken kara avı yapanların kefaret olarak miskinlere sadaka vermeleri (Maide, 5/95), savaşta elde edilen ganimet mallarından miskinlere de verilmesi (Haşr, 59/7-8) gerektiği haber verilmektedir.

Aşağıdaki ayette "***miskin***", "***varlıklı***" kimsenin karşıtı ve yardım edilmesi gereken kimse olarak zikredilmiştir:

وَلَا يَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُواۜ اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, miskinlere ve Allah yolunda hicret edenlere (***kendi mallarından bir şey***) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Nur, 24/22)

Şu ayette infak edilecek kimseler arasında miskinler de sayılmıştır:

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلْ مَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ

"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. "Hayır" olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir." (Bakara, 2/215)

Buna göre "***miskin***"; hiç geliri olmayan, aciz, düşkün, yersiz yurtsuz, evsiz barksız, yoksul ve işsiz, yiyeceği ve giyeceği için dilenmeye muhtaç olan kimse demektir. (Cezîrî, s. 621; Şürünbilâlî, s. 135) Beled suresinin 16. ayetinde bu kimse, مِسْك۪ينًا ذَا مَتْرَبَةٍ "yerde sürünen yoksul" olarak ifade edilmiştir. Miskinin yoksul olduğu her halinden belli olur ve toplumda bilinir. (Taberî, X, 10/158, 159; Kurtubî, IV, 169)

Peygamberimiz (s.a.s.),

اَللَّهُمَّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْفَقْرِ "Allah'ım! Fakirlik fitnesinden sana sığınırım." (Buharî, "Deavat", 38, No: 6007) şeklinde dua ederek fakirlikten Allah'a sığınmıştır. Bu duasıyla Peygamberimiz, fakirliğin insanı sıkıntıya sokan bir durum olduğuna işaret etmiştir:

Abdullah ibn Abbas, **Hasan el-Basrî** ve **Ebu Hanife**; "***fakiri***", ihtiyaçlarını isteyemeyen, "***miskini***" ise isteyebilen kimse olarak tanımlamıştır. (Kâsânî, II, 43-44) Buna göre miskin fakirden daha çok ihtiyacı olan kimsedir. Dolayısıyla miskinin dilenmesi mubahtır, fakirin ise mubah değildir.

"***Fakir***", hiç geliri olmayan,"***miskin***" ise ihtiyacını giderecek kadar geliri olan kimse olarak da tanımlanmıştır. (Şîrâzî, I, 564-566)

Şâfiî ve **Hanbelî** müçtehitler bu görüştedir. (Cezîrî, s. 625) **Şafiî** fakih **Şîrâzî** bu görüşe delil olarak zekât verilecek kimseler sayılırken önce fakirlerin zikredildiğini, Araplarda

önemli olanı önce zikretme geleneğinin bulunduğunu dile getirmiş ve ayrıca şu hadisi delil olarak kitabına almıştır:

اَللّٰهُمَّ أَحْيِينِي مِسْكِينًا وَأَمِتْنِي مِسْكِينًا وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقَالَتْ عَائِشَةُ لِمَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ ؟ قَالَ إِنَّهُمْ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَائِهِمْ بِأَرْبَعِينَ خَرِيفًا يَا عَائِشَةَ لَا تَرُدِّي الْمِسْكِينَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ يَا عَائِشَةَ أَحِبِّي الْمَسَاكِينَ وَقَرِّبِيهِمْ فَإِنَّ اللّٰهَ يُقَرِّبُكِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Allah'ım! Beni miskin olarak yaşat, miskin olarak canımı al, kıyamet gününde beni miskinler zümresiyle birlikte dirilt. **Hz. Aişe**, "Niçin (***böyle dua ediyorsun***) ey Allah'ın Elçisi! diye sordu. Hz. Peygamber, şöyle cevap verdi: "Çünkü (***Müslüman***) miskinler zenginlerden, kırk yıl önce cennete girecekler. Ey **Aişe**! Yarım hurma vererek de olsa fakirleri geri çevirme. Ey **Aişe**! Miskinleri sev ve onlara yakın ol, çünkü kıyamet günü Allah da seni onlara yakın eder." (Tirmizî, "Zühd", 24, No: 2456)

Şîrâzî, hadis, fakirin miskinden daha çok muhtaç olduğunu ifade eder, demiştir. (Şîrâzî, I, 566)

Ebû Yusuf ile **İmam Muhammed**'e göre fakir ile miskin arasında bir fark yoktur.

Peygamberimiz (s.a.s.) miskin'i şöyle tanımlamıştır:

لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَالْأَكْلَةُ وَالْأَكْلَتَانِ وَلٰكِنَّ الْمِسْكِينَ الَّذِي لَا يَسْأَلُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَايَفْطِنُونَ بِهِ فَيُعْطُونَهُ

"Miskin, kendisine bir iki hurma veya yiyecek bir iki şey verdiğiniz kimse değildir. Fakat miskin, (***iffetinden dolayı***) insanlardan bir şey isteyemeyen, onu insanların bilip de (***zekât***) veremediği kimsedir." (Ebu Dâvûd, "Zekât", 623, No:1631; bk. Buharî, "Tefsîr", 50; No: 4265)

اَلسَّاعِي عَلَى الْأَرْمِلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

"Dul kadın ve miskin için çalışan kimse Allah yolunda cihat eden kimse gibidir." (Buharî, "Edep", 26; No: 5661)

Sonuç olarak her iki kelime de zekât alabilecek düzeyde muhtaç kimseyi ifade eder. Bir Müslüman'a zekâtın verilebilmesi için fakir olması şarttır. Peygamberimiz (s.a.s.);

لَاتَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ "Zengine zekât vermek helâl olmaz." (Ebu Dâvûd, "Zekât", 624, No:1635, 637) buyurmuştur.

"***Zengin***", hangi türden olursa olsun "***nisap***" miktarı artıcı nitelikteki zekâta tâbi mallardan birine sahip olan kimsedir. 80,18 gram altını veya bu kadar altın karşılığında parası veya dövizi veya ticaret malı olan veya 561,2 gram gümüşü veya 5 devesi veya 40 koyunu veya 30 sığırı veya 650 kg tahılı olan kimse zengin sayılır. Nisap miktarının altında mala sahip olanlar fakir, üstünde mal varlığı olanlar zengin sayılır.

"Artıcı" özellikte "nisap" miktarı mala sahip olmak (***nisab-ı gınâ***) kişiyi hem zekâtla mükellef kılar hem de zekât almaya engel teşkil eder. Çünkü bir kimse aynı zamanda kendisinden zekât alınan zengin ve kendisine zekât verilen fakir olamaz.

"Artıcı" özellikte olmayan "nisap" miktarı mala sahip olmak ise (***nisab-ı istiğna***), zekât vermeyi gerektirmez, ancak zekât almaya mani olur.

Temel ihtiyaçlarından fazla "artıcı" özellikte olmayan nisap miktarı mala sahip olan kimse de zengin sayılır, bu kimse zekât vermekle yükümlü olmaz, ancak "***fıtır sadakası***" vermek ve "***kurban kesmek***" ile yükümlü olur, fakat zekât alamaz.

Temel ihtiyaçlarından fazla malı olmayan Müslüman fakirdir. Temel ihtiyaçlarını karşılayan mallarının değeri ne olursa olsun, bu kimseye zekât verilebilir.

Müslüman; sahip olduğu mal, ister artıcı nitelikte olsun ister olmasın kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere yetiyorsa zengindir ve zekât alamaz. Nisap miktarı veya daha fazla malı veya kazancı olan ancak malı ve kazancı, kendisinin ve aile fertlerinin geçimini sağlayamayan fakirdir, dolayısıyla zekât alabilir.

Şâfiî, **Mâlikî** ve **Hanbelî** müçtehitlerin çoğunluğuna göre sağlıklı, çalışma imkânı ve gücü olduğu hâlde çalışmayan tembel kişilere zekât verilmez. (İlmihal, I, 481)

Veda haccı esnasında zekât taksimi yaptığı sırada iki kişi Resulüllah (s.a.s.)'ın yanına gelirler ve Hz. Peygamberden zekât isterler. Hz. peygamber onlara şöyle bir göz atıp bakar ve onları güçlü-kuvvetli görür ve şöyle buyurur:

إِنْ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا وَلَا حَظَّ فِيهَا لِغَنِيٍّ وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ

"İsterseniz size zekât vereyim, ama zenginin zekâtta bir payı yoktur; aynı zamanda çalışıp kazanacak güç ve kuvveti olanın da zekâtta bir payı yoktur." (Ebu Dâvûd, "Zekât", 23, No: 1633)

Konu ile ilgili diğer bir hadis şöyledir:

لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةَ لِغَنِيٍّ وَلَا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ

"Zekât, zengine ve azası yerinde olup (***çalışıp kazanacak***) güç ve kuvvete sahip olan kimseye helal olmaz." (Ebu Dâvûd, "Zekât", 23, No: 1634)

Hadisler, gücü, kuvveti yerinde olup çalışma imkânına sahip olduğu hâlde çalışmayıp insanların eline bakarak karnını doyurmayı tercih eden kimseye zekât vermenin caiz olmadığını ifade eder.

Çağımızda yoksullara ve acizlere bakmak için kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlara da zekât verilir ve bu vekâleten veya dolaylı temlik sayılır.

Fakir ve miskinler; daha çok toplumun ilgiye ve yardıma muhtaç kesimleridir. Bunların başında; yetim ve kimsesizler, ihtiyarlayıp iş tutamaz hâle gelen yaşlılar, doğuştan özürlü olmaları sebebiyle çalışıp para kazanamayanlar, herhangi bir kazaya uğrayan ve çalışma gücünü kaybedenler, engelliler, hastalar, kötürümler ve iş bulamayanlar gelir.

Muhtaç yetimlere büyüyüp iş buluncaya veya iş kuruncaya, yoksul yaşlılar ölünceye, fakir hastalar iyileşinceye, işsizlere iş buluncaya kadar zekât ile yardım edilir ve temel ihtiyaçları karşılanır.

İşini kaybetmiş olan veya çalışma gücü olduğu hâlde iş bulamayan, başka bir geliri bulunmayan veya yaptığı iş ve ticarette başarısız olan, iflas edip yoksul düşen, deprem, yangın ve sel felaketi gibi bir afetle mal varlığını kaybeden, böylece geliri kesilen ve muhtaç hâle düşen kimselerin iş buluncaya kadar ihtiyaçlarının karşılanması gerekir.

Fakirlere ihtiyaçlarını giderecek maddî yardımın yapılması gerekir. Çünkü bunların sosyal güvenliğe ihtiyacı vardır. Bu sebeple zekât verilecek kimseler arasında ilk sırada fakir ve miskinler zikredilmiş ve onların ihtiyaçlarının giderilmesi istenmiştir.

Zengin bir Müslüman'ın ergenlik çağına gelmeyen çocuğuna zekât verilebilir mi?

Hanefî müçtehitlere göre zengin bir erkeğin küçük çocuğuna zekât verilemez. Çünkü çocuk babasına nispetle zengin sayılır. Fakat kocası ölen zengin bir kadının fakir ve yetim çocuğuna zekât verilebilir. Çünkü çocuğun nesebi babaya aittir. Çocuk annesinin serveti sebebiyle zengin sayılmaz.

Zengin bir Müslüman'ın fakir babasına, ergenlik çağına gelmiş fakir olan oğluna, kızına ve hanımına zekât verilebilir. Çünkü bunlar müstakil şahsiyetlerdir. Buluğa ermiş kişi babasının malı sebebiyle zengin sayılmaz. Aynı şekilde kadın zengin kocasının serveti sebebiyle zengin sayılmaz.

3. ÂMİLLER

Zekât verilmesi gereken gruplardan üçüncüsü amillerdir. Sözlükte bir iş yapan, işçi ve zanaatkâr anlamına gelen "***âmil***" kelimesi bir fıkıh terimi olarak zekât toplama işlerinde çalıştırılan memurlara denir. (Kâsânî, II, 44)

Zekâtı zenginlerden alan tahsildarlar, muhasebesini yapanlar, toplanan zekâtı koruyanlar, bekçiliğini yapanlar ve zekâtı hak sahiplerine dağıtanlar, hesap işlerini yürütenler, zekât mallarını tartan, ölçen ve sayanlar kısaca zekât organizasyonunun her kademesinde çalışan memurların tamamı "âmiller" kelimesine dâhildir. (Zuhaylî, III, 359)

Peygamberimiz (s.a.s) zekâtın zengine verilmesinin helal olmadığını, ancak beş sınıfa zekât verilebileceğini beyan ettiği bir hadiste bu kimseler arasında amilleri de zikretmiştir. (Ebu Dâvûd, "Zekât", 624, No:1635)

Hadis ve tarih kaynaklarında "*âmil*" kelimesi yerine "ârif, âşir, câbî, emîn, hâzin, sâ'î ve musaddık" kelimeleri de kullanılmıştır. Mesela aşağıdaki hadiste zekât toplayan memurlar, "***musaddık***" kelimesi ile ifade edilmiştir:

إِذَا أَتَاكُمُ الْمُصَدِّقُ فَلَا يُفَارِقَنَّكُمْ إِلَّا عَنْ رِضًى

"Zekât memuru (***musaddık***) size geldiği zaman, sizden mutlaka memnun olarak ayrılsın." (Tirmizî, "Zekât", 20, No: 642)

Sahabeden Ebu Cuhayfe anlatıyor:

قَدِمَ عَلَيْنَا مُصَدِّقُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخَذَ الصَّدَقَةَ مِنْ أَغْنِيَائِنَا فَجَعَلَهَا فِي فُقَرَائِنَا وَكُنْتُ غُلاماً يَتِيماً فَأَعْطَانِي مِنْهَا قَلُوصًا

"Bize Peygamber (s.a.s.)'in ***musaddıkı*** geldi. Zengin-lerimizden zekâtı aldı ve fakirlerimize dağıttı. Ben çocuk ve yetim idim, bana da genç bir dişi deve verdi." (Tirmizî, "Zekât", 21, No: 644.)

Bu hadiste Hz. Peygamberin çevre kabilelere âmil gönderdiği, amilin zekâtı toplayıp fakirlere dağıttığı açıkça ifade edilmektedir.

Zekât organizasyonunda çalışanların ücretleri, toplanan zekâtlardan verilir. Ancak bunlara verilen, zekât değil yaptıkları hizmetin karşılığı ücrettir. Çünkü bu görevliler, zengin olabilirler. Zekât toplamaya yönelik çalışmalar, sonuç itibariyle fakir ve miskinlerin ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmış ve onların menfaatine yönelik hizmetlerdir. (Kurtubî, IV, 178; Kâsânî, II, 43)

Peygamber efendimiz zamanında ve İslam'ın ilk dönemlerinde zekât, âmiller vasıtasıyla toplanıyordu.

İbn Sâidî el-**Malikî** şöyle demiştir: "**Hz. Ömer** (r.a.) beni zekât toplamakla görevlendirdi. Zekâtı toplayıp işimi tamamladığımda getirip hepsini **Hz. Ömer**'e teslim ettim. O, bu husustaki hizmetime karşılık zekâttan ücret almamı emretti. Ben de, "Ben ancak Allah için bu hizmeti yaptım, ücretimi Allah verir" dedim. Bana, "Sana verileni al" buyurdu ve şöyle ilave etti: "Çünkü ben de Resulüllah (s.a.s.) zamanında bu hizmeti yaptım ve O benim hizmetime karşılık (***topladığım zekâttan***) ücretimi verdi. Ben de senin dediğin gibi söyledimse de Peygamberimiz, "Sen istemeden sana bir şey verilirse onu ye ve tasaddukta bulun!" buyurdu. (Müslim, "Zekât", 112; Ebu Dâvûd, "Zekât", 28; Nesaî, "Zekât", 94; Ahmed, I, 52)

Bu hadiste hem Hz. Peygamber'in hem de **Hz. Ömer**'in zekât tahsili için âmil görevlendirdiği ve toplanan zekâttan yapılan iş karşılığında ücret verdiği anlaşılmaktadır.

Zekât toplama memuruna zekât, yaptığı iş nispetinde verilir ki, bu, kendisine ve yardımcılarına orta derecede yetecek maaştır. Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ عَلَى عَمَلٍ فَرَزَقْنَاهُ رِزْقاً فَمَا أَخَذَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَهُوَ غُلُولٌ

"Biz kimi (***zekât toplama ve benzeri***) bir iş için görevlendirir ve bundan dolayı ona güzel bir ücret verirsek, artık onun bundan başkasını ve fazlasını alması hıyanet olur." (Ebu Dâvûd, "İmaret", 10, NO: 2943)

Âmiller zengin bile olsalar, ücretleri toplanan zekâttan verilir. Bu ücret âmillere ve çoluk-çocuğuna orta düzeyde yetecek kadar verilir ve topladığı zekâtın yarısını geçemez. Amillerin adil ve zekât konularını bilen kişi olması gerekir. (Zühaylî, III, 359)

Peygamberimiz (s.a.s.), deve, sığır, koyun ve keçi gibi görünen, altın ve para gibi görünmeyen malların zekâtlarının tahsili için amiller görevlendirmiştir. Hz. Osman'ın devlet başkanlığı zamanında görünmeyen malların zekâtını almada zorluk olması sebebiyle bunlar zengin müminlerin kendi vicdanlarına bırakılmış, sadece görünen malların zekâtlarını toplamak için amiller görevlendirilmiştir. Daha sonraki yıllarda da bu uygulama devam etmiştir.

4. MÜELLEFE-İ KULUB

Zekât verilmesi gereken gruplardan dördüncüsü müellefe-i kulub'dür. "*Müellefe-i kulub*", kalpleri İslâm'a yaklaştırılmak, zararsız hâle getirilmek, kötülüklerinden emin olunmak ve dinde sebat ettirilmek istenen kimselerdir. Asr-ı saadette bu kimseler dört grup idi.

a) Müslüman olmuş, ancak niyet ve iradeleri henüz iyice pekişmemiş olanlar. Bu kimselere zekât verilmesinin amacı, imanlarının pekişmesini sağlamaktı.

b) Kabile reisleri ve ileri gelenler. Bunlara zekât verilmesinin amacı, kendi kabilelerinden İslâm'a girmek isteyenlere engel olmamalarını sağlamak ve Müslüman olanlara eza ve cefa etmelerini önlemekti. Çevresinde sözü geçen, İslâm'ı tam benimsememiş kimselere zekât verilerek, Müslümanlarla daha iyi kaynaşmaları hedeflendi.

c) İslam'a ilgi duyanlar. Bunlara zekât verilmesinin amacı, Müslüman olmalarını sağlamaktı.

ç) İslam'a ve Müslümanlara zararlarından korunmak istenen kimseler.

Kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenlere zekât verilmesi Müslümanların azınlıkta ve zayıf olduğu zamanlara mahsus bir uygulamadır. Nitekim **Hz. Ebu Bekir**'in devlet başkanlığı zamanında **Hz. Ömer**'in içtihadı ile bu gruba zekât verilmesinden vazgeçilmiştir. Sahabe de buna itiraz etmemiştir. **Hanefî** ve **Şafiî** fakihler bu görüşü benimsemişlerdir. **Hanbelî** ve **Malikî** müçtehitlere göre İslam'a girmelerini teşvik için Müslüman olmayanlara zekât verilebilir. (Zuhaylî, III, 359-360)

Bir grup İslam bilginine göre kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler Müslümanlardır. (Taberî, X, 10/162-163; Kurtubî, IV, 179-181; Hazin, III, 144-145; İlmihal, I, 483)

Sünen müellifi İmam Tirmizî konu ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: İslam bilginleri müellefe-i kulub'a zekât verilip verilmemesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bilginlerin çoğu bu gruba zekât verilmemesi görüşündedir. Bu görüşte olanlara göre, Hz. Peygamberin zamanında, kalpleri İslam'a ısındırılıp Müslüman olmaları sağlanmak istenen in-

sanlar vardı, bunlara zekât verildi. Günümüzde bu anlamda zekât verilecek kimse yoktur. Bazı âlimler ise günümüzde de kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler bulunabilir görüşündedir. (Tirmizî, "Zekât", 30, No: 661 hadisin izahında)

Bir Kur'an hükmünün Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortadan bütünüyle kaldırılması düşünülemez. Kur'an'ın hükümleri evrenseldir, bütün toplum ve zamanları kuşatır. Kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler her devir ve her toplumda bulunabilir ve bunlara zekât verilebilir.

İslam'a girdiği hâlde kalbi henüz imana tamamen yatışmayan Müslümanlar veya İslam'a girmeyi düşünüp yakın ilgi içinde bulunan kişiler her zaman bulunulabilir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ganimet malı dağıtırken Ensar'a şöyle buyurmuştur:

فَإِنِّي أُعْطِي رِجَالاً حَدِيثِي عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ

"Doğrusu ben, daha yeni Müslüman olmuş, küfürden daha yeni kopmuş kişilere, kalplerini İslam'a ısındırmak için (***daha çok***) veriyorum." (Müslim, "Zekât", 132)

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), İslam'a meyledip iman henüz kalplerinde tam anlamıyla kök salmayan Ebu Süfyan, Safvan ibn Ümeyye, Uyeyne ibn Hısn, Akra' ibn Habis, Abbas ibn Mirdas ve Alkame ibn Ulâse'ye yüzer deve vermek, özellikle Arap eşrafına ganimetten vermek suretiyle kalplerini İslam'a ısındırmak istemiştir. (Müslim, "Zekât", 137-138, 140) Bunlardan Safvan ibn Ümeyye konuyu şöyle anlatmıştır:

"İnsanlardan Hz. Peygambere en çok kızan kişi ben idim. Huneyn günü[2] Hz. Peygamber bana (zekât) verdi. Daha sonraki günlerde zekât vermeye devam etti, nihayet

2 Taif ile Mekke arasında bir yerin adıdır, Mekke'nin fethinden sonra Huneyn savaşı burada yapılmıştır.

Hz. peygamber insanlardan en çok sevdiğim kişi oldu." (Tirmizî, "Zekât", 30, No: 661)

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), İslam'ın bilinmesi, tanınması ve kabul edilmesi için gereken her şeyi yapmış, kendisinden ne istenildi ise imkânları nispetinde istenileni vermiştir.

Netice itibariyle müellefe-i kulub iki gruptur:

(a) İmanı zayıf Müslümanlar. Bunları İslam'a ısındırma ve imanlarının kuvvetlenmesini sağlamak için zekât verilebilir.

(b) Müslüman olmayanlar. Bunların İslam'a yararının olması veya zararlarının önlenmesi için zekât verilebilir.

5. KÖLELER

Kur'ân-ı Kerim'de zekât verilmesi gereken gruplardan birisi de kölelerdir. İlgili ayette geçen "***rikab***" savaş ve benzeri sebeplerle özgürlüğünü yitirmiş, başkasının boyunduruğu altına girmiş kimselerdir. Hz. Peygamber(s.a.s.)'in gönderildiği dönemde kölelik vardı. İslam, sosyal bir olgu hâline gelmiş olan köleliğin tedricen kaldırılmasını hedeflemiş ve insanların özgürleştirilmesini teşvik etmiştir. Bu bağlamda bir bedel karşılığında özgürleşmesi için köleye zekât verilmiştir.

İnsanlık tarihinde söz konusu olan kölelik sistem ve uygulamasının günümüzde kalktığını göz önüne alan İslâm bilginleri, ayetin bu hükmünün uygulanabilirliği konusunda farklı görüşler ileriye sürmüşlerdir. Ağırlıklı görüş, ayetin bu hükmünün savaş esirleri veya ağır borç yükü altında ezilen kimseler için kullanılabilmesidir.

6. BORÇLULAR

Zekât verilmesi gereken gruplardan bir diğeri de borçlulardır. Ayette geçen "***ğârimîn***" borçlular demektir. Borcu olan ve borcundan başka nisap miktarı malı bulunmayan kimselerdir. Borçlu kimselerin belirli bir miktar malı, serveti, parası olsa bile bunlar borçlarına yetmediği için fakir sayılırlar. Dolayısıyla kendilerine borçlarını ödeyebilmeleri için zekât verilir.

Şâfiî, **Mâlikî** ve **Hanbelî** müçtehitlere göre;

(a) Mesken edinme, ev eşyası alma, eğitim, öğretim, sağlık ve düğün yapma gibi temel ihtiyaçları için borçlananlara,

(b) Yangın, sel, deprem, kaza ve benzeri afet ve musibetlere maruz kalıp borçlananlara,

(c) Kan veya mal davalarını sona erdirmek, fitne ve terörü bitirmek gibi toplum menfaati için borçlananlara zekât verilir. (İlmihal, I, 485-486)

Sahabeden Ebu Sa'îd el-Hudrî anlatıyor: Resulüllah (s.a.s.) zamanında bir adamın (***Muaz ibn Cebel***) satın aldığı meyveler telef olur, adam çok borçlanır. Resulüllah (s.a.s.), sahabeye borçluya zekât verin buyurur. Sahabe ona zekât verir. Verilen zekâtlar borcu karşılamaz. Bunun üzerine Resulüllah (s.a.s.), adamın alacaklılarına, "Şu mevcut parayı alın, bununla yetinin, size verebileceğimiz başka bir şey yoktur" buyurur. (Tirmizî, "Zekât", 24, No: 650)

Kabîsa ibn Muhârik, ara bulmak için ödediği diyetten dolayı borçlanır ve Hz. Peygamber'e gelerek yardım ister. Hz. Peygamber, o anda zekât geliri bulunmadığı için, ona zekât gelinceye kadar beklemesini söyler ve şu eklemeyi yapar: "Ey Kabîsa! İstemek sadece üç grup insan için helâldir:

(a) Ara bulmak için diyet verir veya kefil olur, borçlanır, borcunu ödeyene kadar onun istemesi helâl olur, borcu ödeyince artık isteyemez.

(b) Malı bir afet sonucu helâk olan kimsenin ihtiyacını karşılayacak kadar istemesi helâldir.

(c) Fakir düşen ve fakirliği komşularından güvenilir üç şahitle doğrulanan kimsenin istemesi helâldir.

Bu üç grup insandan başkalarının dilenmesi haramdır. Onlar dilenip aldıklarını haram olarak yerler." (Müslim, "Zekât", 109)

Borçluya zekât verilebilmesi için şu şartlara uyulması gerekir:

a) Borçlunun borcunu ödeyecek malı olmamalıdır. Borcunu karşılayacak miktarda malı, parası varsa, borcunu ödedikten sonra "nisap" miktarı malı kalıyorsa bu kimseye zekât verilmez. Çünkü bu kimse zengindir.

b) Haram alanlar için borçlanmış olmamalıdır. Bu kimselere zekât verilmez. Çünkü haram alanlara borçlanan veya israf ederek borçlanan kimseye zekât verildiği zaman bu kötü davranış desteklenmiş, günahta yardım yapılmış olur. Hâlbuki Allah günah ve düşmanlık konusunda yardımlaşılmamasını istemektedir. (Maide, 5/2) Ancak kişi tövbe etmiş, bu tür harcama yapmayacağına karar vermiş ise bu takdirde borcundan kurtulması için zekât verilebilir.

c) Borcun kul hakkından doğan bir borç olması gerekir. *Zekât* borcu olanlara veya ***kefaret*** borcu olanlara zekât verilmez. Çünkü bu türlü borcu olanlar ayetteki "*ğarimîn*" kelimesinin kapsamına girmez.

Hanefî ve **Hanbelî** fakihler ile bir görüşünde **İmam Şâfiî**, ölen kimsenin borçlarının zekât verilerek ödenemeyeceği

içtihadında bulunmuşlardır. **İmam Malik** ile **İmam Şâfiî**'nin diğer görüşüne göre ölünün borcu için zekât verilebilir.

Borçluya ihtiyacı kadar zekât verilir. Bu ihtiyaç da borcun ödenmesi içindir.

7. ALLAH YOLUNDA (ÇALIŞANLAR)

Zekât verilmesi gereken gruplardan yedincisi Allah yolunda çalışanlardır. Ayette geçen فِي سَبِيلِ اللّٰهِ terkibi, "Allah yolunda, Allah için" demektir. Ayette sayılan altı gruba zekât "Allah için" verildiği hâlde ayrı bir madde zikredilmesi bu grubun farklı bir sınıf olduğunu ifade eder. "***Allah yolunda***" ifadesi geniş bir anlama sahiptir. Tefsir ve fıkıh kitaplarında bu grubu İslam'ın ve Müslüman toplumun korunması için çalışanların (***gazi ve mücahitlerin***) oluşturduğu ifade edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.) beş gruba zekât verilebileceğini bildirmiş, bunlardan birincisi olarak Allah yolunda savaşanları zikretmiştir:

لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ لِغَارِمٍ أَوْ لِرَجُلٍ اِشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ فَتَصَدَّقَ عَلَى الْمِسْكِينِ فَأَهْدَاهَا الْمِسْكِينُ لِلْغَنِيِّ

"Beş kişinin dışında zengine zekât vermek helâl olmaz. Ancak Allah yolunda savaşana, zekât toplamakla görevlendirilen memura (âmile), borçluya, zekât malını parası ile satın alana, fakir komşusuna verildiği hâlde bundan fakirin kendisine hediye ettiği kimseye verilir." (Ebu Dâvûd, "Zekât", 24, No:1635)

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ "Allah yolunda" ifadesi Kur'an'da, "İslam uğrunda" ve "Allah için" anlamlarında kullanılmıştır. Mesela şu ayetlerde "İslam uğrunda" anlamında kullanılmıştır:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ "Allah yolunda, İslam uğrunda savaşın." (Bakara, 2/244)

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır." (Tevbe, 9/41)

اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَالَّذ۪ينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۙ اُو۬لٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِؕ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ

"İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler, şüphesiz bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Bakara, 2/218)

Şu ayette geçen ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ tabiri, "Allah için, Allah rızası için" anlamındadır:

اَلَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَٓا اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَٓا اَذًىۙ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Mallarını Allah rızası için infak eden, sonra da infak ettiğini başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de." (Bakara, 2/262)

"Allah yolunda savaşmak", "Allah yolunda cihat etmek", "Allah yolunda hicret etmek" (Bakara, 2/218; Nisa, 4/100), "Allah yolunda infak etmek" ve "Allah yolunda sefere çıkmak" (Nisa, 4/94) ifadeleri ile

وَالَّذ۪ينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍۙ

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele" (Tevbe,

9/34) anlamındaki ayet, "Allah yolunda" tabirinin anlamını ortaya koymaktadır.

Buna göre zekât ile ilgili ayette geçen فِي سَبِيلِ اللّٰهِ tabiri; Allah rızasına uygun ve O'na yaklaşmak amacıyla yapılan her türlü hayırlı işte çalışanları ve İslâm'ı yüceltmek için cihat edenleri ifade eder.

"***Cihad***" kavramının geniş bir anlamı vardır. Cihad sadece İslam düşmanlarıyla, bir saldırı olduğu zaman savaşmaktan ibaret değildir. Bu kavram; İslam'ın bilinmesi, tanınması, yaşanması ve yüceltilmesi için yapılan bilimsel, kültürel ve sosyal her türlü çalışmayı kapsamaktadır. Bu itibarla İslam'ın tebliğ edilmesi, bilinmesi, tanınması, öğrenilmesi, yüceltilmesi, yayılması, kuvvetlenmesi, düşman zararlarından Müslümanların dış saldırı ve tehlikelere karşı korunması (***cihat, gaza***)için yapılan çalışmalar, Müslümanların yararına olan her türlü faaliyet, "***Allah yolunda***" tabirinin kapsamına girer. (Taberî, X, 10/163; Hazin, III, 144-145; Yazır, IV, 2581)

8. YOLDA KALMIŞ KİMSELER

Zekât verilmesi gereken gruplardan sekizincisi yolda kalmış kimselerdir. "***İbnü's-sebîl***" tabiri sözlükte "yoloğlu" demektir. Bununla maksat, ilim, eğitim-öğretim, ibadet, ticaret ve benzeri amaçlarla seyahate çıkmış, parası tükenip kredi kartı ve benzeri imkânları da bulunmayan, bu sebeple muhtaç hâle gelmiş yolcu ve misafir kimselerdir. Bu kimseler yurtlarında zengin bile olsalar bulundukları yörede fakir oldukları için kendilerine zekât verilebilir.

Şâfiî müçtehitlere göre "***ibnü's-sebîl***" terimi, hem gurbette kalmış yolcuyu, hem de yolculuk yapmayı düşünen fakat bunun için maddî imkân bulamayan kimseyi içine alır.

Yolcuya zekât verilebilmesi için onun memleketine gidecek kadar parası ve malı bulunmaması ve yolculuğa meşru amaçlarla çıkmış olması gerekir.

Bazı **Şâfiî** ve **Mâlikî** fakihler, muhtaç duruma düşen yolculara zekât verilebilmesi için onların kaldıkları yerde borç verecek kimse bulamamış olmalarını şart koşarlar. Ancak **Hanefî** ve **Hanbelî** fakihler böyle bir yolu daha uygun görseler de şart koşmazlar. (İlmihal, I, 487)

Yolda kalmış, yoluna devam etmek veya memleketine dönmek için maddî imkânı bulunmayan kimseye yolculuğuna devam etmesi veya malının bulunduğu yere dönmesine yetecek kadar zekât verilir.

Ülkelerinde mal ve mülkleri olduğu hâlde, çeşitli baskılarla ülkelerini terk etmek zorunda kalan mülteciler ile kalacak yeri, oturacak evi olmadığı için dışarılarda ve yollarda yatanlara da zekât verilebilir.

Sonuç olarak; zekât verilecek grupları birlikte değerlendirdiğimiz zaman zekâtın verilmesinin iki hedefi olduğunu görürüz. Biri muhtaç Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak, diğeri İslam'ın kuvvetlendirilmesi ve korunmasını sağlamaktır. Bir, iki, beş, altı ve sekizinci gruptakiler ihtiyacı karşılanması gereken kimselerdir. Zekât organizasyonunda görev alanlar zekâtı kendileri için değil fakirler için tahsil ederler, müellefe-i kuluba zekât verilmesi hem Müslümanlara gelebilecek zulmü önlemek hem de Müslümanların sayısını artırmaya; yedinci maddede zikredilenlere zekât verilmesi, İslam'ın bilinmesi, tanınması, yayılması, yüceltilmesi ve Müslüman toplumun korunmasına yöneliktir. (Taberî, X, 10/163)

Müslüman, bu sekiz sınıftan birine zekâtını verebileceği gibi her sınıfa taksim de edebilir, ancak her sınıfa taksim edilmesi şart değildir. (Taberî, X, 10/167; Kurtubî, IV, 168)

Şâfiî müçtehitlere göre zekât, mükellefin kendisi veya vekili tarafından dağıtılıyorsa, zekât tahsil etmekle görevli memurların dışında kalan yedi sınıfa eşit olarak dağıtılması ve her sınıftan en az üç kişiye verilmesi gerekir. Çünkü âyette zekât verilecek sınıfların ayrı ayrı hak sahibi oldukları belirtilmek istenmiştir.

Hanefî, **Hanbelî** ve **Malikî** müçtehitlere göre, zekât sekiz sınıftan sadece birine veya bir kaçına verilebileceği gibi sekiz sınıfa da dağıtılabilir. (Zuhaylî, III, 3556-357)

Zekâtın en çok muhtaç olana verilmesi en isabetli olan yoldur. Zekât; nisap miktarı malı, serveti, parası bulunmayan fakirlere, hiç mal varlığı ve parası olmayan yoksullara, zekât organizasyonunda görev alanlara, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenlere, borçlulara, parası kalmamış, kredi imkânı da bulunmayan yolcu ve misafirlere, özgürlüğüne kavuşmak isteyen kölelere ve İslam'ın bilinmesi, tanınması, öğrenilmesi, yücelmesi, Müslüman toplumunun düşmanlara karşı korunması bağlamında yapılacak çalışmalara verilir.

Günümüzde zekâtlar belirlenen sınıflara bireysel olarak verilmektedir. Hâlbuki bunun bir organizasyon ile bir fonda toplanarak düzenli bir şekilde dağıtımının yapılması daha isabetli ve daha ideal olur.

V. KENDİLERİNE ZEKÂT VERİLMEYENLER

Zekât verilemeyecek kimseleri şöyle sıralayabiliriz.

1. ZENGİNLER

Zenginlere zekât verilmez. Çünkü zekât fakirin hakkıdır. (Me'âric, 70/2) Bunun istisnası ilgili ayette yedi ve sekizinci sırada zikredilen gruplardır. Peygamberimiz (s.a.s.) bu konuda şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ إِفْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ

“Allah, kendilerine mallarında zekât farz kılmıştır. Bu zekât, zenginlerinden alınır ve onların fakirlerine verilir.” (Tirmizî, “Zekât”, 26)

لَاتَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ لِغَارِمٍ أَوْ لِرَجُلٍ اِشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ فَتُصُدِّقَ عَلَى الْمِسْكِينِ فَأَهْدَاهَا الْمِسْكِينُ لِلْغَنِيِّ

“Zekât zengine helal olmaz. Ancak beş kişi hariç; Allah yolunda cihat eden veya zekât memuru veya borçlu ya da zekât için ayrılan malı parasıyla satın alan kimse veya kendisine zekât verilen fakir komşunun bu malı hediye ettiği zengin kişi.” (Ebu Dâvud, “Zekât”, 25; Taberî, X, 10/165)

İster üreyici nisap miktarı malı olsun (***nisab-ı ğına***), ister üreyici olmayan nisap miktarı malı olsun (***nisab-ı istiğna***) dinen zengin sayılanların zekât almaları haram olur.

2. MÜSLÜMAN OLMAYANLAR

İhtilaflı olmakla birlikte müellefe-i kulub dışında sadece müminlerdir. Müslüman olmayanlara zekât verilmez. (Kurtubî, IV, 189) Ancak mümin olmayanlara nafile sadaka verilebilir. (Yazır, IV, 2577-2578)

Hz. Ömer, “miskinler” kelimesini “Ehl-i kitabın fakirleri” olarak yorumlamış ve dolayısıyla ehl-i kitaba zekât verilebileceği içtihadında bulunmuştur. **Hanefî** fakihlerinden **İmam Züfer** de bu görüşü benimsemiştir. Bu fakihlere göre zekât ibadet kastı ile fakirin ihtiyacını karşılamaktır. Bu amaç fakir zimmîlere zekât vermekle de gerçekleşir. (İlmihal, I, 491)

3. MÜSLÜMAN'IN BAKMAKLA YÜKÜMLÜ OLDUĞU KİMSELER

Kişi hanımına, anne-babasına, ebe/nine ve dedesine, oğlu, kızı ve torunlarına zekât veremez. Çünkü bunların nafaka hakları vardır. Ancak kişi bunların dışında fakir olan kardeş, hala, dayı, teyze, amca ve bunların çocukları, üvey annesi ve damadı gibi bakmakla yükümlü olmadığı yakınlarına zekât verebilir. Peygamberimiz;

أَلصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحْمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ

"Miskine verilen şey sadakadır. Akrabaya verilene iki sevap vardır: Sadaka sevabı ve akrabalık bağının gözetilmesi sevabı" buyurmuştur. (Tirmizî, "Zekât", 26)

Sahih bir hadis-i şerifte bir soru üzerine Peygamberimiz (s.a.s.) kadının fakir kocasına zekât verebileceğini bildir-miştir. Ümmü Seleme (r.a.) anlatıyor:

أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّدَقَةِ فَقَالَتْ زَيْنَبُ امْرَأَةُ عَبْدِ اللهِ أَيُجْزِينِي مِنَ الصَّدَقَةِ أَنْ أَتَصَدَّقَ عَلَى زَوْجِي وَهُوَ فَقِيرٌ وَبَنِي أَخٍ لِي أَيْتَامٌ وَأَنَا أُنْفِقُ عَلَيْهِمْ هٰكَذَا هٰكَذَا وَعَلَى كُلِّ حَالٍ؟ قَالَ، قَالَ نَعَمْ

"Resulüllah (s.a.s.) bize zekât vermeyi emretti. Abdullah ibn Mes'ud'un eşi Zeynep, Hz. Peygamber'e, "Fakir olan eşime ve yetim olan erkek kardeşimin çocuklarına sadaka veriyor, ben bunlara her hal ve durumda şöyle şöyle infak ediyorum, bunlar zekât yerine geçer mi?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), "Evet" buyurdu." (İbn Mâce, "Zekât", 24, No: 1835)

Çünkü zengin bile olsa kadın, kocasının ve çocuklarının nafakasını temin etmekle yükümlü değildir. Dolayısıyla zekât mükellefi olan bir kadın, malının zekâtını fakir olmaları halinde çocuklarına ve kocasına verebilir.

Ümmü Seleme (r.a), bir gün Hz. Peygambere şu soruyu sorar:

يَا رَسُول اللهِ اِلَيَّ أَجْرٌ إِنْ أُنْفِقْ عَلَى بَنِي أَبِي سَلَمَةَ إِنَّمَا هُمْ بني ؟
فَقَالَ أَنْفِقِي عَلَيْهِمْ فَلَكِ أَجْرٌ مَاأَنْفَقْتِ عَلَيْهِمْ

"Ey Allah'ın Elçisi! (*Ölen kocam*) Ebu Seleme'nin çocuklarına infak edersem (*zekât verirsem*) bana sevabı olur mu? Onlar benim çocuklarımdır." Hz. Peygamber, "Bu çocuklara infak et (*zekât ver*). Bunlara verdiğin zekâtın sana sevabı vardır" cevabını verdi. (Buharî, "Zekât",47, No:1398)

Ebû Hanîfe'ye göre kadın zekâtını fakir kocasına veremez.

Şâfiî, **Malikî** ve **Hanbelî** müçtehitler, akrabaya zekâtın verilip verilemeyeceği konusunda "nafakayı" ölçü almışlardır. Bu itibarla zekât mükellefi olan Müslüman; kendi anasına, babasına, ninesine ve dedesine, küçük çocuklarına ve torunlarına, deli veya sakat olan büyük çocuklarına zekât veremez. Çünkü bunların nafakasını temin etmekle yükümlüdür. (İlmihal, I, 491; Nevevî, Kitabü'l-Mecmu', VI, 223, Beyrut, 1995)

4. BİNA YAPIMI

İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre cami, köprü, çeşme, okul, yurt, baraj ve yol yapımı ve onarımına harcanması için zekât verilmez. (Kâsânî, II, 45; Yazır, IV, 2580; İbn Kudâme, II, 667; Nevevî, VI, 202; Zuhaylî, III, 363)

5. HZ. PEYGAMBER'İN YAKINLARI

Peygamberimizin torunu Hasan zekât hurmalarından bir tanesini alıp yemek istediği zaman ona, "Bırak, bırak! Zekât malını bizim yiyemeyeceğimizi bilmiyor musun?" buyurmuştur. (Buhârî, "Zekât", 57; Müslim, "Zekât", 161; Müslim, "Zekât", 167; Ebû Dâvûd, "Zekât", 29)

6. AKIL BALİĞ OLMAYANLAR

Zekât verilen kişinin akıllı, ergenlik çağına gelmiş ve tasarruf ehliyetine sahip olması gerekir. Çocuğa, deliye ve sefih olan kişilerin kendilerine değil, bunların adına fakir olan velilerine zekât verilebilir.

Zenginlerin küçük çocuklarına zekât verilmez. Küçük çocuk babasının mal varlığı ile zengin sayılır. Ancak zengin insanın ergenlik çağına gelmiş çocukları fakir sayılır.

Zekât, verilmemesi gereken yerlere sarfedilince yükümlülük yerine getirilmiş olmaz.

Hanbelî müçtehitlere göre çocuklara ve zihinsel engellilere zekât verilebilir. Ancak zekâtı bunlar adına velilerinin alması gerekir. (İbn Kudâme, II, 646; Şirbînî, II, 112; Zuhaylî, III, 372-374)

Sonuç olarak İslam'ın beş temel esasından biri olan ve dinen zengin sayılan Müslümanların yükümlü olduğu zekât; zenginlere, gayr-i Müslimlere, kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselere, cami, hastane ve köprü gibi inşaat işlerine verilmez.

Dördüncü Bölüm

Sosyal Yardımlaşma
Sadaka, İnfak ve Karz

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُنَادِيًا فِي فِجَاجِ مَكَّةَ أَلَا إِنَّ صَدَقَةَ الْفِطْرِ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى حُرٍّ أَوْ عَبْدٍ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ مُدَّانِ مِنْ قَمْحٍ أَوْ سِوَاهُ صَاعٌ مِنْ طَعَامٍ

"Hz Peygember (s.a.s), Mekke caddelerine bir münadî gönderdi: Haberiniz olsun ki sadaka-i fıtır, erkek veya kadın, hür veya köle, küçük veya büyük her Müslümana vaciptir. Sadaka-i fıtır miktarı; buğdaydan iki "müdd"[3] veya buğdayın dışında yiyecek maddelerinden bir sa'dır."

(Tirmizî, "Zekât", 34, N0: 669)

3 ***Müdd***; sa'ın 1/4'üdür. 2 müdd, yarım sa' eder. Bir sa', dirhem-i şerî itibariyle 2.917 gram, dirhem-i örfî itibariyle 3.333 gramdır. Buna göre yarım ***sa'***, dirhem-i şer'î itibariyle 1458gram, dirhem-i örfî itibariyle 1667 gramdır. Peygamberimizin zamanında dirhem-i şerî kullanılmıştır; bk. Cezîrî, s. 627.

Bir toplumda gençlerin yanında yaşlılar, sağlılıkların yanında engelli ve hastalar, işverenlerin yanında işçiler, zenginlerin yanında fakirler de vardır. Bu, sosyal bir olgudur. Bu gruplar tarih boyunca bütün toplumlarda var olagelmiştir. Varlıklı insanların fakir, yoksul, engelli ve muhtaç insanlara el uzatıp onlara yardım etmeleri insanî ve İslamî bir görevdir. İslam dini, muhtaç kesimlerin ihtiyaçlarını karşılamayı dinî bir görev saymıştır. Bunların başında zekât, infak, sadak-ı fıtır ve karz-ı hasen gelir. Zekât ibadetini önceki bölümlerde anlatmıştık. Bu bölümde zekât ile aynı amacı taşıyan "sadaka-i fıtır", "infak" ve "karz-ı hasen" üzerinde duracağız.

I. SADAKA

Sözlükte sevap elde etmek amacıyla yapılan yardım, bağış anlamına gelen "***sadaka***" dinî bir terim olarak yüce Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla karşılıksız olarak, muhtaçlara yapılan yardım demektir. Sadakalar; farz, vacip ve mendup kısımlarına ayrılır. Zaruret derecesinde ihtiyaç içerisinde bulunanlara yardım etmek ve dinen zengin kimselerin vermekle yükümlü olduğu zekât farz, sadaka-i fıtır vacip, diğer yardımlar ise menduptur.

1. SADAKA-I FITIR

"***Sadak-ı Fıtır***"; "sadaka" ve "fıtır" kelimelerinden oluşan bir terkiptir. "***Sadaka***" kelimesi, Allah rızası için yapılan yardım, zekât; "***fıtır***" kelimesi ise; bir şeyi açmak, yarmak, ilk defa icat etmek, yaratmak; oruçlunun orucunu yiyip içerek açması anlamlarına gelir. Sözlükte yaratılış zekâtı-oruç sadakası anlamına gelen "***Sadaka-i Fıtır***" fıkhî bir terim olarak; dinen zengin olarak Ramazan ayının sonuna yetişen

Müslüman'ın kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için yerine getirmesi malî bir ibadettir.

Hadislerde "***zekâtü'l-fıtr***" (Müslim, "Zekât", 13-18) olarak geçen sadaka-i fıtır'a "baş zekâtı" ve "beden zekâtı" da denmiştir. (Kâsânî, II, 2, 69) Bu isimlendirmeler, onun şahsa bağlı, şahıs başına konmuş bir malî yükümlülük olması sebebiyledir. Ülkemizde fıtır sadakası, "***fitre***" kelimesi ile ifade edilmektedir.

Sadaka-i fıtır, Kur'an'da geçmemektedir. Dinî bir yükümlülük oluşunun dayanağı hadislerdir. Bu hadisler aynı zamanda Hz. Peygamber devrindeki fıtır sadakası uygulamasını da göstermektedir.

Sadaka-i fıtır, Ramazan orucunun farz olduğu hicretin ikinci yılının Şaban ayında, zekâttan önce farz kılınmıştır. Sahabeden **Abdullah ibn Ömer** anlatıyor:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَضَ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ عَلَى كُلِّ حُرٍّ أَوْ عَبْدٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَالصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلَاةِ

"Resulüllah (s.a.s.) fıtır sadakasını bir *sa'* (***ölçek***) hurma ve bir sâ' arpa olmak üzere Müslümanlardan hür veya köle, erkek veya kadın, küçük veya büyük herkese farz kıldı ve insanlara (***bayram***) namazına çıkmadan önce vermelerini emretti." (Buhârî, "Sadaka-i Fıtır", 1, No: 1432; bk. Müslim, "Zekât", 12; Ebu Dâvûd, "Zekât", 19, No: 1611)

Sadaka-i fıtır, Ramazan ayında oruç ibadetini yerine getirme imkânı lütfeden yüce Allah'a şükürde bulunma anlamı da taşır. Ancak bu, sadaka-i fıtır ile yükümlü olanın şartı değildir. Ramazan ayında oruç tutamayanlar da sadaka-i fıtır ile yükümlüdürler.

a) Sadaka-i Fıtır ile Yükümlü Olanlar

İlgili hadisler dikkate alındığında, gerekli şartları taşıyan bütün Müslümanların sadaka-i fıtır ile yükümlü oldukları görülür. Nitekim **Şâfiî**, **Mâlikî** ve **Hanbelî** müçtehitler, temel ihtiyaçlarının yanı sıra bayram günü ve gecesine yetecek kadar azığı olan her Müslüman'ın sadaka-i fıtır vermesi gerektiği içtihadında bulunmuşlardır. Bu müçtehitlere göre varlıklı Müslüman; hem kendisi hem de bakmakla yükümlü olduğu eşi, çocukları, ana babası ve diğer yakınları için sadaka-i fıtır vermekle yükümlüdür. (Kâsânî, II, 69; Şirbînî, II, 111-116; İbn Kudâme, IV, 34, 75-76; Cezîrî, s. 628-629; Zuhaylî, III, 385)

Hanefî müçtehitlere göre borcundan ve aslî ihtiyaç-larından fazla nisap miktarı mala sahip olan kimseler, sadaka-i fıtır ile yükümlüdürler. Zekâttaki zenginlikten farkı, kişinin borcu ve temel ihtiyaçları dışında sahip olduğu nisap miktarı malının, artıcı (***nâmî***) olması ve üzerinden bir yıl geçmesinin şart olmamasıdır. Zekâtta olduğu gibi akıllı olmak ve ergenlik çağına gelmek şartı da aranmaz. Nisap miktarı malı olan çocuk ve zihinsel engelliler için de fıtır sadakası verilmesi gerekir. (Kâsânî, II, 69; Cezîrî, s. 627; Zühaylî, III, 384)

Nisap miktarı mala sahip her Müslüman'ın; hem kendisi, hem de velâyeti altında bulunan ve bakmakla yükümlü olduğu ve sadak-i fıtır verecek kadar mal varlığı bulunmayan ergenlik çağına gelmemiş çocukları, eğer babaları ölmüş ise- torunları, zihinsel engelli çocukları ve bunamış anababaları için sadaka-i fıtır vermesi gerekir. Buna mukabil Müslüman; bunamamış ana babası, büyük çocukları, fakir veya zengin eşi, kardeşleri ve diğer yakınları için sadaka-i fıtır ödemekle yükümlü değildir. Fakat vekâletleri olmasa bile bunlar için fıtır sadakası öderse geçerli olur. (Cezîrî, s. 627; Zuhaylî, III, 385)

Hanefî mezhebinden **İmam Muhammed** ve **İmam Züfer**'e göre fıtır sadakasında ibadet yönü ağırlıklı olduğu için akıl baliğ olmayanlar için fıtır sadakası verilmez. (Kâsânî, II, 70)

Sağlığında fıtır sadakasını vermemiş olanlar, öldükleri zaman bu borçları mirastan ödenmez. Ancak isterlerlerse mirasçılar ödeyebilir.

Şâfiî, **Mâlikî** ve **Hanbelî** müçtehitlere göre ölenin mirasından sadaka-i fıtır borcunun ödenmesi gerekir.

b) Sadaka-i Fıtır Vermenin Hükmü

Hanefî müçtehitler, konu ile ilgili hadislerin, "***haber-i vahid***" olması nedeniyle delaletlerinin kesin değil zannî olduğunu, bu itibarla fıtır sadakası vermenin farz değil vacip olduğu içtihadında bulunmuşlar, hadislerde geçen "***ferada***" kelimesine "***takdir etti***" anlamını vermişlerdir. (Cezîrî, s. 6279; Zuhaylî, III, 384)

Vacip de farz gibi uygulama yönünden zorunluluk ifade eder. Dolayısıyla dinen zengin olduğu hâlde fıtır sadakası vermeyenler günah işlemiş olurlar.

Şâfiî, **Mâlikî** ve **Hanbelî** müçtehitler Peygamberimiz (s.a.s)'in uygulamasını ve konu ile ilgili hadislerdeki "farz kıldı" şeklindeki kesin ifadeleri dikkate alarak fıtır sadakası vermenin farz olduğu içtihadında bulunmuşlardır. (Şirbînî, II, 111; İbn Kudâme, IV, 33-34; Cezîrî, s. 628-629)

c) Sadaka-i Fıtır Verilecek Ürünler ve Miktarı

Sadaka-i fıtır, Peygamberimizin zamanında yiyecek, buğday, arpa, kuru üzüm, hurma ve keş (***kurutulmuş yoğurt***)'tan verilmekteydi. (Müslim, "Zekât", 17-18; Ebu Dâvûd, "Zekât", 20, No: 1619)

Sahabeden Ebu Sa'îd el-Hudrî (r.a.) bu hususu şöyle bildirmiştir:

كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ أَقِطٍ أَوْ صَاعًا مِنْ زَبِيبٍ

"Biz fıtır sadakası olarak bir ***sa'*** taam (***yiyecek***), bir sa' arpa, bir sa' hurma, bir sa' keş ve bir sa' üzüm çıkarıyorduk." (Müslim, "Zekât", 17)

Peygamberimizin ve **Hz. Ömer**'in zamanında (Ebu Dâvûd, "Zekât", 19, 20, No: 1614, 1619) buğdaydan fıtır sadakası olarak ***yarım sa'*** verildiği, Muaviye döneminden itibaren insanların fıtır sadakası olarak yarım sa' buğday verdikleri rivayetleri vardır. (Buhârî, "Zekât", 76)

Mezhep imamları, sadaka-i fıtrın miktarı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

Hanefî müçtehitlere göre fıtır sadakası; buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm olmak üzere dört çeşit gıda maddesinden verilir. Bunlar içinde buğday ve buğday ürünlerinden *yarım sa'*, diğerlerinden *bir sa'* verilir. (Cezîrî, s. 627)

Şâfiî müçtehitlere göre sadaka-i fıtır, her çeşit hububat, hurma ve kuru üzümden ***bir sa'*** verilir. (Şirbînî, II, 116)

Mâlikî müçtehitlere göre sadaka-i fıtır, buğday, arpa, darı, hurma, kuru üzüm, keş gibi gıda maddelerinden ***bir sa'*** verilir. (İbn Kudâme, IV, 37)

Hanbelî müçtehitlere göre sadaka-i fıtır, buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve keşten bir sa' verilir.

"***Sa'***", o devirde kullanılan bir hububat ölçeği, kile'dir. Bir sa', 2.917 gramdır. [4]

4 **Sa'** Hicaz ve Irak sa'ı olarak iki kısma ayrılır. Irak sa'ı 8 rıtl'dır. 1 rıtl 130 dirhemdir. 130 (dirhem) X 8 (rıtl)=1040 dirhem. 1040 dirhem-i şer'î 2.917

Hanefîler ile diğer müçtehitler arasındaki görüş farklılığı sadece buğday ile buğday ürünlerindedir. Fıtır sadakasının hedefi, bir fakirin, içinde yaşadığı toplumun hayat standardına göre bir günlük yiyeceğinin karşılanması, böylece bayram sevincine iştirak etmesidir. Hadislerde sadaka-i fıtır olarak verilmesi emredilen gıda maddeleri o devrin temel tüketim maddeleri idi. Günümüzde temel tüketim maddeleri değişmiş ve çeşitlenmiştir. Buğday, arpa, üzüm, hurma ve keş gibi o devrin ağırlıklı tüketim maddelerinin değerleri birbirine yakındı. Günümüzde bu ürünlerin fiyatları farklıdır, yıllara göre de değişir. Bu itibarla günümüzde sadaka-i fıtır vermekle yükümlü olanların, bir günlük kendi gıda ihtiyacı kadar sadaka-i fıtır vermeleri daha uygun olur.

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de yemin kefaretinin seçeneklerinden biri olarak, kişinin ailesine yedirdiğinin orta hallisinden yedirmesini emretmektedir:

فَكَفَّارَتُهُٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍۜ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍۜ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْۜ

"Yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (***bu imkânı***) bulamazsa onun kefareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin kefareti budur." (Maide, 5/89)

İmam Şâfiî'nin bu konudaki içtihadı da, herkesin ortalama olarak tükettiği yiyecek maddelerinden fitre vermesi gerektiği şeklindedir. (Şirbînî, II, 118)

---

gramdır. Peygamberimizin zamanında bu sa' kullanılmıştır. Dirhem-i şer'î, 14 kırat, 1 kırat 5 arpa ağırlığı kadardır, bk. Cezîrî, s. 627.

ç) Sadaka-i Fıtrın Verileceği Zaman

Sadaka-i fıtır, **Hanefî** müçtehitlere göre Ramazan bayramının birinci günü tan yeri ağarınca vacip olur. **Şâfiî**, **Mâlikî** ve **Hanbelî** müçtehitlere göre Ramazanın son günü güneşin batması ile farz olur. (Şirbînî, II, 111; İbn Kudâme, IV, 59; Cezîrî, s. 628-629)

Buna göre sadaka-i fıtır ödemenin zamanı; **Hanefî**lere göre Ramazan bayramının birinci günü tan yerinin ağarması, diğer müçtehitlere göre Ramazan ayının son günü güneşin batmasıdır. Ancak sadaka-i fıtır vaktinden önce verilebilir. Sahabeden **Abdullah ibn Ömer** bu hususu şöyle bildirmiştir:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِزَكَاةِ الْفِطْرِ أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلَاةِ

"Resulüllah (s.a.s.), fıtır sadakasının, insanlar (***bayram***) namazına çıkmadan önce verilmesini emretti." (Müslim, "Zekât", 24; Ebu Dâvûd. "Zekât", 18, No: 1610)

Abdullah ibn Ömer, fıtır sadakasını bayramdan bir-iki gün önce vermiştir. (Ebu Dâvûd, "Zekât", 18, No: 1610)

Hanefî müçtehitlere göre bayram gecesi fecr-i sadıktan önce doğan çocuk için fıtır sadakası verilmesi gerekir, diğer müçtehitlere göre gerekmez.

Sadaka-i fıtrın meşru bir mazeret bulunmaksızın vaktinden sonraya bırakılması günahtır. Fakat fitre borcu zimmetten düşmediği için, daha sonraki günlerde ödenmesi gerekir.

Fıtır sadakasının; oruç ibadetinin kabulüne vesile, günahlara kefaret ve fakirlere rızık olması için zamanında verilmesi daha uygun olur. **Abdullah ibn Abbas** konuyu şöyle dile getirmiştir:

فَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ مَنْ أَدَّاهَا قَبْلَ الصَّلاة فَهِيَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ وَمَنْ أَدَّاهَا بَعْدَ الصَّلَاةِ فَهِيَ صَدَقَةٌ مِنَ الصَّدَقَاتِ

"Resulüllah (s.a.s.) sadaka-i fıtrı, oruç tutan kimseyi boş ve kötü sözlerden temizlemesi ve fakirlere rızık olması için farz kıldı. Kim fıtır sadakasını bayram namazından önce verirse bu makbul bir fitre olur. Kim de bayram namazından sonra verirse bu sadakalardan bir sadaka olur." (Ebu Dâvûd, "Zekât", 17, No: 1609)

d) Sadaka-i Fıtrın Verileceği Kimseler

Sadaka-i fıtır; nisap miktarı malı, serveti, parası bulunmayan fakirler, hiç mal varlığı ve parası olmayan yoksullar, borçlular, parası kalmamış, kredi imkânı da bulunmayan yolcu ve misafirlere verilir.

Dinen zengin sayılanlara, gayr-i Müslimlere, kişinin usulüne yani anne, baba, dede ve ninelerine, füruuna yani oğlu, kızı ve torunlarına, eşine, bakmakla yükümlü olduğu yakınlarına, sadaka-i fıtır verilmez.

Ebû Hanîfe'ye göre İslâm ülkesi vatandaşı olan Ehl-i kitaba (*zimmîye*) fitre verilebilir.

Sadaka-i fıtır vermede; mükellefin bulunduğu yerdeki fakirler, uzakta bile otursalar fakir akrabalar, geliri giderini karşılayamayan yoksullar tercih edilmelidir.

Bir kimse, fitresini bir fakire verebileceği gibi, birkaç fakire de verebilir. Birçok kişi fitrelerini bir fakire verebilirler. (İbn Kudâme, IV,89-91; İlmihal, I, 509)

e) Sadaka-i Fıtrın Ödeme Şartları

1) Sadaka-i fıtır, bir ibadet olduğundan verilirken niyet edilmesi gerekir. Peygamberimiz (s.a.s.),

اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَاتِ "Ameller niyetlere göre değer kazanır" buyurmuştur. (Buhârî, "Bed'ü'l-vahy" 1, No:1; Müslim, "İmaret" 155)

2) Sadaka-i fıtır Allah rızası için verilmelidir. Çünkü ibadetin ihlâs ile yerine getirilmesi gerekir. Yüce Allah Kur'an'da,

قُلْ اِنّ۪ٓي اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدّ۪ينَۙ

"(*Ey Peygamberim!*) De ki, "Şüphesiz bana, dini Allah'a has kılarak O'na ibadet etmem emredildi" buyrulmaktadır. (Zümer, 39/119)

3) Sadaka-i fıtır vermekle yükümlü olan kimse, bunu fitre olarak verilen ürünlerin cinsinden verebileceği gibi bedelini para olarak da verebilir. Hatta para olarak vermesi daha uygun olur. Çünkü fakir bu para ile istediği ürünü alır.

Şafiî, **Malikî** ve **Hanbelî** müçtehitlere göre sadaka-i fıtır, hangi gıda maddesinden ödenecekse o maddeden verilmesi gerekir. Fitre olarak ödenecek gıda maddesinin o beldenin en çok tüketilen maddesi olması tercih edilir. (Şirbînî, II, 118-119; İbn Kudâme, IV, 53-54)

4) Verilen sadaka-i fıtrın fakirin mülkiyetine geçirilmesi gerekir (***temlik***).

2. SADAKA-İ TATAVVU

Kur'an'da farz olan zekât "***sadaka***" kelimesi ile ifade edildiği (Tevbe, 9/60, 103) gibi Allah rızası için fakir ve muhtaçlara yapılan yardımlar da "***sadaka***" kelimesi ile ifade edilmiştir. (Tevbe, 9/58; Mücadele, 58/113) Hadislerde ise Allah'a kulluk

olan her görev ve insanlara yönelik yapılan maddî manevî her türlü yardım, katkı ve destek "sadaka" kelimesi ile ifade edilmiştir. Mesela "Allah'ü ekber" (*Allah en büyüktür*), "la ilahe illallah" (*Allah'tan başka ilah yoktur*) demek "***sadaka***" olduğu gibi iyiliği emretmek, kötülükten men etmek, engelli, yaşlı ve hastalara yardımcı olmak da sadakadır. Aynı şekilde farz veya vacip olan sadaka-i fıtrın dışında ihtiyaç sahibi bir insana yapılan yardım, insanların hizmetine sunmak üzere hastane, cami, Kur'an Kursu ve benzeri hayrî kurumları yapmak veya yapımına yardım etmek; kişinin kendisi, eşi ve çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamak, maddî veya manevî anlamda insanlara faydalı olmak da sadakadır. Şu hadisler bu hususu açıkça ifade etmektedir:

خَيْرُ مَا يَخْلُفُ الرَّجُلُ مِنْ بَعْدِهِ ثَلَاثٌ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ وَصَدَقَةٌ تَجْرِي يَبْلُغُهُ أَجْرُهَا وَعِلْمٌ يُعْمَلُ بِهِ مِنْ بَعْدِهِ

"Kişinin geriye bıraktığı şeylerin en hayırlısı üç şeydir; Kendisine dua eden çocuk, mükâfatı kendisine ulaşan sadaka-i cariye, kendisinden sonra amel edilen bilgi" (İbn Mâce, "Mukaddime", 20, No: 243)

Bu hadis-i şerifte cami, köprü, hastane, aşevi ve benzeri kamuya hizmet veren bir eser yapılması "***sadaka***" olarak ifade edilmiştir.

Sa'îd ibn Ubade anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.s.)'e,

يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ سَقْيُ الْمَاءِ

"Ey Allah'ın Elçisi! Hangi sadaka daha faziletlidir? diye sordum, "İnsanlara su ikram etmek" buyurdu. (İbn Mace, "Edeb", 8, No: 3684)

Bu hadis, bir kimseye su ikram etmenin "***sadaka***" olduğunu ifade etmektedir.

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ إِنْسَانٌ أَوْ طَيْرٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةٌ

"Bir Müslüman bir ağaç diker veya (***ekin, arpa, darı ve benzeri***) bir tahıl eker ve bundan insan, kuş ve hayvan yerse bu onun için bir "***sadaka***" olur." (Tirmizî, "Ahkâm", 40, No:1400)

Bu hadis, meyve ve sebze yetiştirip bunlardan insanlara ikram etmenin "***sadaka***" olduğunu ifade etmektedir.

كُلُّ سُلَامٰى عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ، يُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّتِهِ يُحَامِلُهُ عَلَيْهَا أَوْ يَرْفَعُ مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ وَكُلُّ خُطْوَةٍ يَمْشِيهَا إِلَى الصَّلَاةِ صَدَقَةٌ وَدُلُّ الطَّرِيقَ صَدَقَةٌ

"Her gün her insanın her bir mafsalı için sadaka vermesi gerekir. Hayvanına bir şey yüklerken bir insana yardım etmesi veya eşyasını kaldırıvermesi ***sadaka***dır. Güzel söz sadakadır, kişinin namaza giderken attığı her adım sadakadır. Birine yol gösterivermek sadakadır." (Buhârî, "Cihâd", 71, No: 2734)

تَبَسُّمُكَ فِي وَجْهِ أَخِيكَ لَكَ صَدَقَةٌ وَأَمْرُكَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْيُكَ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ وَإِرْشَادُكَ الرَّجُلَ فِي أَرْضِ الضَّلَالِ لَكَ صَدَقَةٌ وَبَصَرُكَ لِلرَّجُلِ الرَّدِيءِ الْبَصَرِ لَكَ صَدَقَةٌ، وَإِمَاطَتُكَ الْحَجَرَ وَالشَّوْكَ وَالْعَظْمَ عَنِ الطَّرِيقِ لَكَ صَدَقَةٌ وَإِفْرَاغُكَ مِنْ دَلْوِكَ فِي دَلْوِ أَخِيكَ لَكَ صَدَقَةٌ

"Kardeşinin yüzüne tebessüm etmen bir sadakadır. Emr-i bi'l-mâ'ruf ve nehy-i ani'l-münker etmen sadakadır. Yolunu kaybeden kimseye yolu gösterivermen sadakadır; gözü sakat kimsenin işini görüvermen sadakadır; yoldan taş, diken, kemik (*gibi şeyleri*) kaldırıp atman sadakadır; kovandan kardeşinin kovasına su boşaltman sadakadır." (Tirmizî, "Birr" ve "Sıla", 36, No: 2022)

Bu iki hadis, fert ve topluma yönelik faydalı işler yapmanın "***sadaka***" olduğunu ifade etmektedir.

وَمَا أنْفقَ عَلَيْهِ بَعْدَ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فَهُوَ صَدَقَةٌ

"Misafire üç günden sonra yapılan ikramlar sadakadır." (İbn Mâce "Edeb", 5, No:3675)

وَمَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ وَوَلَدِهِ وَخَادِمِهِ فَهُوَ صَدَقَةٌ

"Kişinin kendisi, ailesi, çocukları ve hizmetçileri için harcadığı şey sadakadır." (İbn Mâce, "Ticaret", 1, No:2138)

أَن الْنَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْمَرْءُ الْمُسْلُمِ عِلْمًا ثُمَّ يُعَلِّمُهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

Ebu Hüreyre, Hz. Peygamber (s.a.s.), "Sadakanın en faziletlisi Müslüman kişinin bir bilgi edinmesi, sonra bu bilgiyi Müslüman kardeşine öğretmesidir" buyurdu, demiştir. (İbn Mâce, "mukaddime", 20, No:243)

Bu hadiste ilim öğrenmek ve öğretmek sadaka olarak ifade edilmiştir.

يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلاَمٰى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ

"Sizden sabaha eren herkesin her bir mafsalı için bir sadaka vermesi gerekir. Her tesbih (***sübhanellah =Allah'ı noksan sıfatlardan tesbih ederim demek***) sadakadır. Her tahmid (***el-hamdü lillah = her türlü övgü Allah'a mahsustur demek***) sadakadır. Her tehlil (la ilahe illallah= Allah'tan başka ilah yoktur demek) sadakadır. Her tekbir (***Allah'ü ekber=Allah en büyüktür demek***) sadakadır. Marufu (***dinin ve akl-ı selim sahibi insanların iyi ve güzel gördüğü şeyleri***) emretmek ve münkeri (***dinin ve akl-ı selim sahibi insanların***

kötü ve çirkin gördüğü şeyleri) men etmek sadakadır." (Müslim, "Müsâfirîn", 84)

اِتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ

"Yarım hurma ile bile olsa sadaka ile cehennem ateşinden sakının/korunun." (Buharî, "Zekât", 9, No: 1351)

إِنَّ الصَّدَقَةَ لَتُطْفِيءُ غَضَبَ الرَّبِّ وتَدفَعُ مِيتَةَ السُّوءِ

"Sadaka, Allah'ın gazabını söndürür, kötü ölümden insanı korur." (Tirmizî, "Zekât", 28, No:657)

والصَّدَقَةُ تُطفِئُ الخَطيئَةَ كَمَا يُطفِئُ الماءُ النَّارَ

"Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da hataları söndürür (*affına vesile olur*.)" (Tirmizî, "Salât", 427, No:611)

يَعْدِلُ بَيْنَ الْاِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ

"Bir insanın iki kişi arasında adil olması (*adaletle davranması ve adaletle hüküm vermesi*) sadakadır." (Buhârî, "Cihâd", 126, No: 2827)

يُمِيطُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ

"Yoldan (*insanlara ve vasıtalara*) zarar veren şeyi kaldırıp atmak sadakadır." (Buhârî, "Cihâd", 127, No:2827)

Sadakanın Allah katında değer ifade edebilmesi ve sevap kazanılabilmesi için bazı şartlara uyulması gerekir. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz.

1. Yapılan sadaka başa kakılmamalı, gönül kırılmamalı ve gösteriş yapılmamalıdır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰىۙ كَالَّذٖي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًاۜ لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُواۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرٖينَ

"Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. (***Böyleleri, iyiliklerinin karşılığını göremezler.***) Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez." (Bakara, 2/264)

Sadakaları gösteriş için yapmak veya yapılan sadakayı başa kakmak ve gönül kırmak sadakaların iptal edilmesine sebep olur. Yüce Allah amellerin iptal edilmemesini istemektedir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُٓوا اَعْمَالَكُمْ

"Ey inananlar! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın."

Sadakaların iptaline sebep olan "***menn***" kelimesi sözlükte iki anlama gelir:

(a) Nimet ve nimet vermek. Türkçe'de "memnun olmak" bu anlamdan alınmıştır,

(b) Yardım yapan bir insanın yardım ettiği kimseye; "sana şunu verdim, senin için şunları yaptım, şöyle iyilikte bulundum" gibi sözlerle yaptığı yardımı başa kakması, yardım ettği kimseyi minnet altına alması. Dilimizde "***minnet***" kelimesi bu anlamdan alınmıştır. Bu tür sözler yardım edilen kişiyi üzer, kalbini kırar, incinip ezilmesine sebep olur.

"***Eza***" el ve dil ile eziyet ve sıkıntı vermek demektir. Yapılan iyiliği kişinin yüzüne vurmak ve başa kakmak bir "eza"dır.

2. Sadakaların, maddî ve manevî yardımların Allah rızası için ve dinî bir görev olduğu için yapılması gerekir. Bu amaçla yapılmaz, yardım ettiği kimseyi minnet altına almak ve her hangi bir şekilde karşılık beklemek için yapılan sadaka makbul bir ibadet olmaz. Dolayısıyla bu tür sadaka ile sevap elde edilmez. Böyle bir davranış müminin özelliği de olamaz. Nitekim Bakara suresinin 262. ayetinde müminlerin Allah için infakta bulunduğu, infakta bulunduğu kimseleri minnet altına almadığı ve onlara eziyet etmediği, Allah'ın onları ödüllendireceği, 263. ayette ise güzel bir söz söylemenin ve affetmenin peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlı olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla gönül alan hoş bir söz söylemek, tatlı dille geri çevirmek, ayıp örtmek, saygısızlığa karşı affedici olmak, arkasından eza gelen veya gönül kıran sadakadan daha iyidir.

Yüce Allah, iman edip itaat eden müminlerin sadakalarını ve amellerini boşa çıkarmaz, onlara yaptıklarının karşılığını dünyada da ahirette de fazlasıyla verir.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضٖيعَ اٖيمَانَكُمْۜ

"Allah sizin imanınızı (*yani namazınızı*) zayi etmez." (Bakara, 2/143)

وَاِنْ تُطٖيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔاۜ

"Allah'a ve peygamberine itaat ederseniz, (***Allah***), yaptıklarınızdan hiç bir şeyi eksik etmez" (Hucurat, 49/14) anlamındaki ayetler bu gerçeği ifade eder. Ancak müminin sadakasını, infakını ve her türlü yardımını Allah için yapması gerekir. Yüce Allah, yardımı minnet altına almak, insanları kendisine kul, köle ve hizmetçi yapmak için yapılan yardımları kabul etmez, kişi bu tür yardımlardan dolayı sevap kazanamaz.

Sonuç olarak varlıklı Müslümanların Ramazan bayramından önce fakir kimselere bir günlük ortalama yiyip içtiği kadar yardım yapması farz veya vaciptir. Bunun dışında Peygamberimiz (s.a.s.) imkânı olan her Müslüman'a her fırsatta maddî ve manevî olarak yardım etmelerini teşvik etmiş ve bu yardımların sadaka hükmünde olduğunu bildirmiştir.

II. İNFAK

Sözlükte bitirmek, tüketmek, yok etmek, yoksul düşmek, malı veya parayı elden çıkarmak anlamlarına gelen "***infak*",** kelimesi dinî bir terim olarak, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla kişinin kendi servetinden yoksullara, hayır kurumlarına, İslam'ın bilinmesi, tanınması, öğrenilmesi ve anlatılması faaliyetlerine yapılan maddî harcamayı, ihtiyaç sahiplerine aynî ve nakdî yardımı ifade eder.

"***İnfak***" kelimesi hem farz olan "***zekâtı***" hem de gönüllü olarak yapılan her çeşit "***hayrı***" kapsar. Kur'an'da muttakî müminlerin özellikleri arasında infak etmek de zikredilmiştir. (Bakara, 2/2-3)

İhtiyaç sahiplerine Allah rızası için yapılan yardımlar ve İslam'ın bilinmesi, tanınması ve yaşanması için yapılan harcamalar "***infak***" kelimesi ile ifade edildiği gibi kâfirlerin gösteriş için yaptığı harcamalar (Bakara, 2/264) da Müslüman'ın kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçları için yaptığı harcamalar da Kur'an'da ***"infak"*** kavramı ile ifade edilmiştir:

وَالَّذِينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا

"Onlar (*Rahman'ın has kulları*), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik eden kimselerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır." (Furkan, 25/ 67)

Peygamberimiz (s.a.s.), aile fertleri için yapılan harcamaları "***infak***" olarak ifade ettiği gibi bu tür harcamaların aynı zamanda "***sadaka***" olduğunu da bildirmiştir. (Müslim, "Zekât", 38, 39; Ahmed, V, 277)

اَفْضَلُ الدِّينَارِ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ دِينَارٌ يُنْفِقُهُ عَلٰى عِيَالِهِ

"Bir kimsenin harcadığı paraların en değerlisi aile fertlerine harcadığı paradır." (Müslim, Zekât, 38)

اِنَّ نَفَقَتَكَ مِنْ مَالِكَ لَكَ صَدَقَةٌ وَ اِنَّ نَفَقَتَكَ عَلٰى عِيَالِكَ لَكَ صَدَقَةٌ
وَ اِنَّ نَفَقَتَكَ عَلٰى اَهْلِكَ لَكَ صَدَقَةٌ

"Malından kendi ihtiyaçların için harcaman senin için bir sadakadır. Aile fertlerinin ihtiyaçları için harcaman senin için bir sadakadır. Eşinin ihtiyaçları için harcaman senin için sadakadır." (Ahmed, I, 168, bk; "Vasiye", 8, II, 1253)

Kur'an'da "***infak***" üzerinde çok durulmuş, infak ısrarla emredilmiş ve önemle teşvik edilmiştir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ يَوْمٌ لَا
بَيْعٌ فٖيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌۜ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"Ey iman edenler! Hiçbir alış verişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda infak edin, harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir." (Bakara, 2/254)

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا
لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبٖيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذٖيهِ
اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فٖيهِۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمٖيدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarımızın iyilerinden Allah yolunda infak edin,

harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki, şüphesiz Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye layık olandır.” (Bakara, 2/267)

Kur’an’da infakta bulunanlar övülmüş ve Allah yolunda infak edenlere harcadığının yedi yüz katı mükâfat verileceği bildirilmiştir. Şu iki ayet bu hususu çok güzel ifade etmektedir:

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Mallarını gece ve gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.” (Bakara, 2/274)

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ
سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍۜ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Bakara, 2/ 261)

Allah yolunda infak eden kimse kendisi için harcamış olur, Allah Müslüman’a harcadığının karşılığını eksiksiz verir.

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْۜ وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ اللّٰهِۜ
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

“Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir. Zaten siz ancak Allah’ın rızasını kazanmak için harcarsınız. Hayır

olarak her ne harcarsanız -hiç hakkınız yenmeden- karşılığı size tastamam ödenir.” (Bakara, 2/272)

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

“Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.” (Enfal, 8/60)

وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۚ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“Allah yolunda her ne harcarsanız Allah onun yerine başkasını verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.” (Sebe’, 34/39)

Peygamberimiz (s.a.s.) bir kutsi hadiste yüce Allah’ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَا ابْنَ آدَمَ ! أَنْفِقْ أُنْفَقْ عَلَيْكَ

“Ey Âdemoğlu! İnfakta bulun ki sana da infak edilsin.” (Müslim, “Zekât”, 38)

Yüce Allah, müminlerin kâinattaki Allah’ın bahşettiği imkânlardan en iyi şekilde yararlanmalarını ve varlıklı olmak için çalışmalarını teşvik etmektedir. وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَۙ “Kurtuluşa eren müminler zekât (***verecek hâle gelmek***) için çalışırlar” (Müminun, 23/4) anlamındaki ayet bunun delilidir. Öte yandan yüce Allah müminlerin, “***menfaatperest ve bencil***” olmamalarını ve verdiği rızıktan Allah yolunda infak etmelerini istemekte, iyiliği ancak bu şekilde elde edebileceğini bildirilmektedir.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir” (Al-i İmran, 3/92) anlamındaki ayet ile olgunluğa, erdeme ve iyiliğe ancak infak ile ulaşılabileceğini bildirmektedir.

Allah için harcayanlar ile harcamayanlar Allah katında eş değerde değildir. İnfak edenler, etmeyenlerden daha üstündür. (Mücadele, 57/10)

İnfakta bulunmanın Kur'an'da bir takım şartları zikredilmiş, infakın bu şartlara uygun olarak yapılması emredilmiştir. Bu şartları şöyle özetleyebiliriz:

a) İnfak ihtiyaç fazlasından yapılmalıdır. Kur'an'da ısrarla infak yapılması emredilince sahabe-i kiram Peygamberimize ne kadar infak edeceklerini sormuş, bunun üzerine şu ayet inmiştir:

وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلِ الْعَفْوَ

"(***Ey Peygamberim***!) Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan arta kalanı (***infak edin***)." (Bakara, 2/219)

Bu ayette ihtiyaç fazlasından infakta bulunulmasının bildirilmesine karşılık aşağıdaki ayette anne-baba, yakınlar, yetimler, yoksullar ve yolcular için yapılan harcamaların hayır ve infak olduğu bildirilmiştir:

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلْ مَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ
وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِۜ

"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki, "Hayır olarak ne infak ederseniz o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir." (Bakara, 2/215)

b) İnfak Allah için yapılmalı, karşılığında maddî veya manevî her hangi bir çıkar gözetilmemelidir. Bu husus, ayetlerde "***fî sebîlillah***" (*Allah için, Allah yolunda*) şeklinde ifade edilmiştir. (Mesela bk. Bakara, 2/ 261–262; İnsan, 76/8–9)

c) İnfakta bulunulan kimse minnet altında bırakıl-mamalı, yapılan yardım başa kakılmamalı, gönül incitilmemelidir. (Bakara, 2/262) Yüce Allah,

اَلَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَٓا اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَٓا اَذًۙى لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَٓا اَذًىۜ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَل۪يمٌ

"Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (***bunları***) başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah her bakımdan sınırsız zengindir, halimdir." (Bakara, 2/262-263)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰىۙ كَالَّذ۪ي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ

"Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı / infaklarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın" (Bakara, 2/264) buyurarak bu hususa dikkat çekmektedir.

ç) İnfak gönül hoşluğu ile ve isteyerek yapılmalıdır.

وَمَثَلُ الَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْب۪يتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِۚ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ

"Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve ***kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu,*** yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki bu bahçe bol yağmur alınca iki kat ürün verir, bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir." (Bakara, 2/265)

d) İnfak, ürünlerin helâl ve iyi olanlarından yapılmalıdır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِۜ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبٖيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذٖيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فٖيهِۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمٖيدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarımızın ***iyilerinden Allah yolunda harcayın***. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki, şüphesiz Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye layık olandır." (Bakara, 2/267).

e) İnfak gösteriş için yapılmamalıdır. Çünkü gösteriş için infak yapmak münafıklık alametidir. (Nisa, 4/38) Bu nedenle gösteriş için yapılan infakın Allah katında bir değeri yoktur. (Bakara, 2/264)

f) İnfak, açıktan veya gizli olarak yapılabilir. Eğer başkalarına teşvik olacaksa açıktan yapılması, gösterişe, benliğe ve yardımı alanın ezikliğine sebep olacaksa gizli yapılması daha iyidir.

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَۚ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَٓاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۜ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّـَٔاتِكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ

"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da kefaret olur. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır" (Bakara, 2/ 271) anlamında-ki ayette infakın gizli yapılması teşvik edilmektedir.

g) İnfak, İslam'a ve Müslümanlara zarar verecek alanlara yapılmamalıdır.

إِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِؕ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَؕ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَۙ

"Şüphe yok ki, ***inkâr*** edenler mallarını (*insanları*) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir" (Enfal, 8/36) anlamındaki ayet bu hususa işaret etmektedir. Bu itibarla Müslüman her alanda olduğu gibi infak konusunda da bilinçli olmak zorundadır.

Cami, okul, hastane, aşevi, çeşme yapımı ve benzeri faaliyetler de İslam dünyasındaki "***infak***" hizmetinin bir sonucudur. Geçmişte bu çerçevede pek çok hizmet yapılmış günümüzde de yapılmaktadır.

İnfak edilmesi emri de İslam'ın sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önemi ifade eder. Yüce Allah insanlara farklı düzeyde maddî imkânlar vermiştir. Bu, ekonomik ve sosyolojik bir olgudur. Bir toplumda herkes aynı imkâna sahip olsa bazı işleri yapacak insan bulmak mümkün olmaz ve hayat çekilmez hâle gelir. Zengini daha zengin fakiri daha fakir yapan kapitalist ve pragmatist sistemler insanlık âlemine huzur ve güven sağlayamamaktadır.

İnfak, İslam toplumlarında yoksulluğun, düşmanlığın ve kindarlığın ilacı, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın zirvesi olduğu gibi muttakî insan olmanın da temel niteliğidir.

اَلَّذٖينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَالْكَاظِمٖينَ الْغَيْظَ وَالْعَافٖينَ عَنِ النَّاسِؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنٖينَۚ

"Muttaki müminler, bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayan, öfkelerini yenen ve insanları affeden kimselerdir.

Allah ihsan sahiplerini sever" (Al-i İmran, 3/134) anlamındaki ayet bu hususu açıkça ifade etmektedir.

İnsanın maddî ve manevî sahip olduğu her şeyi var eden ve insana lütfeden yüce Allah'tır. Bu itibarla Allah, verdiği rızıktan insanın da yoksullara ve hayır kurumlarına infak etmesini istemektedir. İnsan Allah'ın bu emrine uyup Allah'ın verdiğinden Allah'ın muhtaç kullarına infakta bulunursa Allah da ona fazlasıyla verir.

Yüce Allah, alış-verişin, dostluğun ve kayırmanın bulunmadığı kıyamet günü gelmeden önce bu yardımın yapılmasını istemektedir. Çünkü o gün infak etmeyenler pişman olurlar, dünyaya geri dönüp infakta bulunmak isterler ama bu mümkün olmaz. Bu hususu yüce Rabbimiz Kur'an'da şöyle bildirmektedir:

وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ
لَوْلَٓا اَخَّرْتَن۪ٓي اِلٰٓى اَجَلٍ قَر۪يبٍۙ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِح۪ينَ

"Herhangi birinize ölüm gelip de, 'Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!' demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın." (Münafikun, 63/10)

Ahirette bir bedel vererek günah yükünden kurtulmak mümkün olmaz.

اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَم۪يعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا
بِه۪ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ يُر۪يدُونَ
اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِج۪ينَ مِنْهَاۘ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُق۪يمٌ

"Şüphesiz yeryüzünde olanların hepsi ve yanında bir o kadarı daha kendilerinin olsa da onu kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verecek olsalar onlardan yine kabul edilmez. Onlara elem dolu bir azap vardır. Ateşten

çıkmak isterler ama ondan çıkabilecek değillerdir. Onlara sürekli bir azap vardır.” (Maide, 5/36-37)

Kâfirlerin dünyaya döndürülüp Müslüman olma ve salih ameller işleme arzuları kabul edilmez, ilahî azaptan kurtulmanın çaresi bulunmaz. Çünkü ahiret iman ve salih amellerin mükâfatının alındığı, inkâr ve isyanın cezasının çekildiği yerdir. Onun için dünyada iman edip salih ameller işlemek, hayır hasenat yapmak ve Allah yolunda infakta bulunmak gerekir. İnfakta bulunanlar, cennetle ödüllendirilecektir:

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِۙ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَٓائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍۚ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِۜ

“Onlar (***akıl sahipleri***); Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır. Bu sonuç da Adn cennetleridir. Atalarından eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber oraya girerler. Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler (***ve şöyle derler***): “Sabretmenize karşılık selam sizlere. Dünya yurdunun sonucu (***olan cennet***) ne güzeldir!” (Ra’d, 13/22-24)

III.İSLAMÎ BİR YARDIMLAŞMA: KARZ-I HASEN

“***Karz-ı hasen***”, “***karz***” ve “***hasen***” kelimelerinden oluşan bir terkiptir. Sözlükte bir şeyi “kesmek, koparmak ve karşılık vermek” anlamlarına gelen “***karz***”, terim olarak bi-

rine geri almak üzere mal ve ürün vermek veya birine borç para vermek demektir. "***Hasen***" kelimesi ise "***iyi ve güzel***" anlamına gelir.

Dinî bir terim olarak "***karz-ı hasen***"; ihtiyaç sahiplerine Allah rızası için güzelce ödünç verme ve sırf Allah rızasını gözeterek yoksullara karşılıksız yardımda bulunma anlamında kullanılmıştır.

Karz-ı hasen; altın ve para gibi değişim vasıtası olabileceği gibi buğday ve ekmek gibi tüketilen bir ürün ve mal da olabilir.

Karz-ı hasen, veren açısından uhrevî, alan açısından ise dünyevî yarar gözetilen ahlakî ve hukukî bir kavramdır.

1. KARZ-I HASENİN ÖNEMİ

Kur'an'da muhtaçlara faizsiz kredi, ödünç para veya mal-mülk vermek, "***Allah'a borç vermek***" olarak nitelendirilmiştir. Şüphesiz yüce Allah'ın insanlara ihtiyacı yoktur. Çünkü "Allah zengin, insanlar fakir (***maddî ve manevî açıdan muhtaç konumda***)dır." (Muhammed, 47/48) Bütün varlık âlemini yaratan Allah'tır, bütün mülk O'nundur, insanlara mülkü veren de O'dur. (Al-i İmran, 3/26) Dolayısıyla "***Allah'a borç vermek***", Allah için borç vermek, bir karşılık beklemeksizin Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla borç vermektir. Yüce Allah, borç vermeyi kendine borç verme olarak ifade ederek, faizsiz, çıkarsız ve ibadet amacıyla ihtiyaç sahiplerine borç verilmesini teşvik etmiştir.

Her hangi maddî bir karşılık beklemeden bir insanın ihtiyacını karşılayan kimse, bu fedakârlığının karşılığını, mükâfatını ahirette Allah'tan alacaktır. Dolayısıyla Kur'an'da karz-ı hasen, "***Allah'a borç vermek***" olarak ifade edilmiştir.

Müzemmil suresinin yirminci ayetinde “karz-ı hasen”; Kur’an okumak, namaz kılmak ve zekât vermek ile birlikte emredilmektedir:

فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُۙ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًاۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًاۜ

“Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden (dünyada) ne hayır-iyilik gönderirseniz onu Allah katında (ahirette) daha üstün bir hayır-iyilik ve daha büyük bir mükâfat olarak bulursunuz.”

Emirler prensip olarak zorunluluk ifade eder. Dolayısıyla her mümini bağlar. Allah’ın emrini yerine getirmek itaat, terk etmek ise isyandır. Ayette dört ibadetin yerine getirilmesi emredildikten sonra, dünyada “hayır” işleyenlerin ahirette bunun karşılığını yine “hayır” olarak ve “büyük bir mükâfat” olarak bulacağı belirtilmiştir.

Kur’an’da dört ayette “***karz-ı hasen***” Allah’a borç vermek olarak ifade edilmekte ve Allah rızası için borç verenlere dört şey vaat edilmektedir: Verilen borcun mükâfatının kat kat verilmesi, çok değerli ücret verilmesi, günahların bağışlanması ve cennetlere konulması. Bunları kısaca şöyle izah edebiliriz:

a) Allah İçin Borç Verenlere Mükâfatı Kat Kat Verilir.

مَنْ ذَا الَّذ۪ي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُٓ اَضْعَافًا كَث۪يرَةًۜ

“Alllah’a güzel bir borç veren kimseye Allah, borcunun karşılığını kat kat öder.” (Bakara, 2/245; bk. Hadîd, 57/11)

Ayette faizsiz Allah için borç veren kimsenin mükâfatının kat kat olacağı; “***ed’âf-ı kesîra***” terkibiyle ifade edil-

mektedir. "***Ed'âf-ı kesîra***" tabiri çokluk ifade eder ve bunun sınırı yoktur, bin katı da olur milyon katı da olur. Bakara suresinin 261. ayetinde Allah yolunda infak edenlere yedi yüz katıyla mükâfat verileceği bildirilmektedir. Ayetin sonunda "Allah dilediğine kat kat verir" buyrulmuştur. Allah yolunda infaka yedi yüz katı verileceği bildirildikten sonra وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَٓاءُ "Allah dilediğine kat kat verir" buyrulması, "kat kat" ifadesinin yedi yüz kat mükâfatı aşacağının beyanıdır.

b) Allah İçin Borç Verenlere Ecr-i Kerîm Vardır.

اِنَّ الْمُصَّدِّقٖينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرٖيمٌ

"Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır." (Hadîd, 57/18; bk. Hadîd, 57/11; Hud, 11/11; Fatır, 35/7; Yasin, 36/11; Fussilet, 41/8; Feth, 48/16; Mülk, 67/12; Tîn, 95/6)

"***Ecr-i kerîm***" terkibindeki "***ecr***", emeğin ve çalışmanın karşılığı ücret (A'raf, 7/170; Hud, 11/115; Yusuf, 12/56; Zümer, 39/74); "***kerîm***" kelimesi çok değerli, çok kıymetli ve çok üstün demektir. "***Ecr-i kerîm***" ifadesi, Allah rızası için borç verenlerin mükâfatının değerini ve kıymetini ifade eder.

Kur'an'da iman edip salih ameller işleyenlere, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara, Allah'tan korkanlara, ibadetlerini, işlerini ve görevlerini en güzel bir şekilde yapanlara, Allah yolunda çalışanlara ve sabırlı olanlara, Allah ve Peygamberine itaat edenlere, "***ecr-i kerîm***", "***ecr-i azîm***" ve "***ecr-i kebîr***" (***büyük mükâfat***), "***ecr-i hasen***" (***güzel mükâfat***), "***ecr-i gayr-i memnun***" (***sürekli mükâfat***) vaat edilmektedir. (Al-i İmran, 3/172, 179; Maide, 5/9)

Özellikle "***ecr-i kerîm***"; Allah rızası için borç verenlere ve Allah'tan korkanlara vaat edilmiştir. (Yasin, 36/11)

c) Allah İçin Borç Verenlerin Günahları Bağışlanır.

اِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ

"Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar." (Teğabün, 64/17)

İnsan, zayıf yaratılmıştır, bu sebeple nefsinin kötü arzularına, şeytanın vesvesesine, ahlaken kötü insanların telkinlere, şehvetine ve dünya nimetlerinin cazibesine kapı-larak günah işleyebilir. İşlenen günahlardan kurtulmanın yollarından biri şartlarına uygun tövbe etmek, bir diğeri de salih amel işlemektir. Bu hususu ifade eden birçok ayet [5] ve hadis vardır. Şu örnekleri verebiliriz:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَد۪يدًاۙ يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْۜ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظ۪يمًا

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve ***günahlarınızı bağışlasın.*** Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır." (Ahzâb, 33/70–71)

وَمَنْ صَامَ رَمَضَانَ اِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"Kim inanarak ve sevabını umarak Ramazan orucunu tutarsa geçmiş günahları bağışlanır." (Buhârî, "Sıyâm", 6, II, 228)

Günahların bağışlanmasına vesile olan güzel amellerden biri de Allah için faizsiz kredi ve borç vermektir.

5 bk. Al-i İmran, 3/, 157; 195; Mâide, 5/65; Ankebut, 29/7; Zümer, 39/35; Muhammed, 47/2; Fetih, 48/5; Teğabün, 64/9, 17; Talak, 65/5; Müslim, Taharet, 32; Buhârî, Mevâkîtu's-Salâti, 6. I, 134, Ebu Dâvûd, Salât, 9; Tirmizî, Deavât, 31.

ç) Allah, Borç Verenleri Cennetlere Koyar.

لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلٖي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ

"Eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime iman eder, onları desteklerseniz, Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım." (Mâide, 5/12)

Sonuç olarak; karz-ı hasen ile ilgili ayetlerden ***karz-ı hasenin***; günahların bağışlanmasına ve çok sevap kazanmaya, dolayısıyla Allah'ın rızasını elde etmeye ve cennete girmeye vesile olduğu anlaşılmaktadır.

Farz, vacip ve mendup olan yardımlar yani zekât, sadaka-i fıtır, nafile sadaka ve infak gibi karz-ı hasen de İslam dininin sosyal dayanışmaya yönelik getirdiği bir yardımlaşma biçimidir.

Zekât ve sadakalar genellikle fakirlere verilir. Belirli bir mal varlığı olan kimse ev alma, düğün yapma, temel ihtiyaçlarını karşılama ve benzeri meşru nedenlerle borçlanabilir, bu kimseye zekât ve sadaka vermek de mümkün olmayabilir. İşte bu durumda karz-ı hasen devreye girer. Onun için yüce Rabbimiz karz-ı haseni teşvik etmiştir.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), karşılıksız borç vermeyi tavsiye ve teşvik amacıyla şöyle buyurmuştur:

مَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ

"Kim zor durumda olan kimseye borç verir ve geri ödeme kolaylığı sağlarsa Allah da ona dünya ve ahirette kolaylık sağlar." (İbn Mâce, "Sadakat", 14, No:2417)

Peygamberimiz (s.a.s.), zor durumda bulunan birine borç veren Müslüman'a, borç kendisine ödeninceye kadar her gün sevap yazılacağını, vade dolduğu hâlde borçluyu sıkıştırmadığı takdirde alacaklı olduğu para kadar veya iki katı kadar sevap verileceğini ifade etmiştir (İbn Mâce, "Sadakat", 14, 19; No:2418, 2430)

وَمَنْ كَانَ فِى حَاجَةِ اَخِيهِ كَانَ اللّٰهُ فِى حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللّٰهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرُبَاتِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Kim mümin kardeşinin bir ihtiyacını karşılarsa Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Kim Müslüman'ın bir sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günü sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir." (Buhârî, "Mezalim", 4, No: 2310)

2. KARZ AKDİNİN ŞARTLARI

Karz-ı hasen; esasen maddî bir karşılık gözetilmeksizin yapılan bağış ve iyilikten ibarettir. Karz işlemi, bir borçlanma işlemidir. Her karz (***ödünç***), bir borçtur (***deyn***), fakat her deyn karz değildir. Aynı şekilde her ödünç verilen şey de karz değildir. Çünkü fıkıh dilinde mislî ve piyasada emsali bulunan buğday, pirinç, ekmek ve yumurta gibi mal ve ürünlerin borç verilmesine "karz" (***tüketim ödüncü***); ev eşyası, tarım aleti, kitap ve benzeri yararlanıp geri verilen şeylerin borç verilemesine ise "âriyet" (***kullanım ödüncü***) denir.

Borç sözleşmesinde olduğu gibi karz-ı hasenin de bazı şartları vardır ve bu şartlara uyulması gerekir:

(a) Borç veren kişi akıllı ve ergenlik çağına gelmiş olmalı yani bağış yapabilme ehliyeti bulunmalıdır. Çocuklar mümeyyiz bile olsalar bağış yapabilme ehliyeti olmadığı için borç veremezler. Aynı şekilde baba veya vasiler velayet ve vesayeti altındaki çocukların ve yetimlerin mal, ürün ve paraları konusunda bağış yapabilme ehliyetine sahip değil-

dir. Dolayısıyla babalar veya vasiler çocukların veya yetimlerin mallarını ve paralarını borç olarak kendileri de alamazlar, başkalarına da veremezler.

(b) Borç alan kimse, tasarruf ehliyetine sahip olmalıdır.

(c) Borç olarak verilen şey, para ve döviz gibi değişim aracı veya altın, gümüş, demir ve buğday gibi mislî yani ölçü, tartı ve sayı ile alınıp satılan ve piyasada emsali bulunan bir mal olmalıdır. Çünkü mislî mallar, fertler arasında değer ve fiyat farkına yol açmaz, dolayısıyla borcun geri ödenmesinde anlaşmazlığa düşülmez.

Kıyemî yani ölçü, tartı ve sayı ile alınıp satılmayan ve piyasada emsali bulunmayan mallar karz olarak verilemez. Çünkü bu tür malların, fertler arasında değer ve fiyat farkı olur ve malların emsali piyasada bulunmaz. Bu sebeple borcun geri ödenmesinde sıkıntılar ve çekişmeler yaşanır.

Hanefilerin dışındaki mezheplere göre özellikleri ve nitelikleri belirlenmiş şeyler mesela ölçü ve tartı ile alınıp satılan mallar, ticaret malları ve hayvanlar borç olarak verilebilir, fakat ev, arsa, tarla, mücevher ve madenler borç olarak verilemez.

(ç) Borç alan ve borç veren kişiler; ihtilafa ve anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde borç akdine konu olan mal ve ürünün niteliğini ve miktarını, paranın cinsini ve miktarını açık ve net bir şekilde belirlemeli, karz akdini hile ve aldatmadan uzak tutmalıdırlar.

(d) Karz akdinde; borç verene menfaat sağlayacak her hangi bir şart koşulmamalıdır. Böyle bir şart koşulduğu takdirde, bu şart geçerli olmaz. Mesela bir kimsenin, birine borç vermesi için evini kendisine satması ya da verdiği üründen veya paradan fazlasını vermesi şartını koşması geçerli olmaz. Borçlunun bu fazlalığı ödemesi gerekmediği

gibi borç verenin de alması caiz olmaz. Söz gelimi birine bin lira borç veren bir kimse, altı ay sonra geri alırken bin yüz lira verilmesini şart koşsa veya buna benzer maddî bir şey istese bu faiz olur. Bu tür faize, "***ribe'l-kurûz***" (***karz faizi***) denir. Bir hadiste bu husus, كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا فَهُوَ رِبًا "Menfaat getiren her karz ribadır." şeklinde ifade edilmiştir. (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, II, 164, No:1991; Beyhakî, V, 350)

Allah rızası için verilen borçtan dünyevî bir menfaat talep edilmez. Menfaat talep edildiği zaman karz-ı hasen, "Allah'a borç" verme anlamını taşımaz. Peygamberimiz (s.a.s.), borç vermeyi "***menîha***" yani gönül hoşnutluğu ile yapılan bir bağış ve iyilik olarak ifade etmiştir:

مَنْ مَنَحَ مَنِيحَةً غَدَتْ بِصَدَقَةٍ وَرَاحَتْ بِصَدَقَةٍ صُبُوحِهَا وَغُبُوقِهَا

"Kim gönül hoşnutluğu ile bir borç verirse, akşam sabah sadaka vermiş gibi sevap kazanır." (Müslim, "Zekât", 73; bk. Tirmizî, "Birr", 37, No: 2023)

Prensip olarak karz akdinde borç verenin de borç alanın da zarar görmemesi gerekir. Müçtehitler, altın ve gümüş paranın ayar veya ağırlığının düşürülmesi halinde borçlunun borcunu, borçlanma zamanındaki paranın ağırlığı ve değeri üzerinden vermesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Bakır ve bronz paralar ile altın ve gümüş oranı çok düşük paraların değerinin değişmesi halinde **Ebu Hanife** ve fakihlerin çoğunluğuna göre borç alınan paranın her halükârda mislinin, Ebu Yusuf'a göre paranın borç verildiği zamanki kıymetinin verilmesi gerekir. Para tedavülden kalksa veya değeri düşse Ebu Yusuf'a göre paranın borç alındığı zamanki değerinin verilmesi gerekir. Aynı şekilde tartı ile veya ölçü ile alınıp satılan bir ürün borç alınsa sonra bu ürünün değeri düşse veya artsa **Ebu Hanife**'ye göre misli, Ebu Yusuf'a göre borç alındığı zamandaki kıymetinin verilmesi gerekir. Bu itibarla özellikle enflasyonun (***paranın***

değer kaybının) yüksek olduğu zamanlarda ve yerlerde, verilen paranın değer kaybının telâfi edilmesi için tedbirler alınması gerekir. Mesela para yerine altın veya döviz verilebilir veya para, değerini koruyan bir ürüne endekslenebilir veya her hangi bir şart koşulmadan eğer para değer kaybına uğramışsa borç alan kimse, paranın borç aldığı zamandaki değeri kadar geri ödeme yapması gerekir. Çünkü yüce Allah, borç verenin de borç alanın da zarar görmemesini istemektedir:

فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَاْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْۚ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

"Eğer böyle yapmazsanız (*faizcilikten vaz geçmezseniz*), Allah ve Resulü ile savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur." (Bakara, 2/279)

Peygamberimiz (s.a.s.) birinden genç bir deve ödünç alır. Zekât develeri gelince bir sahabîyi alacaklıya aynı yaşta bir deve vermekle görevlendirir. Sahabî, Hz. Peygambere, develer arasında ödünç alınan devenin niteliğinde bir deve bulunmadığını ve mevcut develerin daha iyi olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) sahabîye alacaklıya daha iyi develerden birini vermesini ifade ettikten sonra şöyle buyurur: إِنَّ خِيَارَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً "En hayırlınız borcunu en güzel biçimde ödeyeninizdir." (Buharî, "İstikraz", 4-7, No: 2260-2263; Müslim, "Müsakat", 118-122)

e) Vadeli alım-satım sonucu borçlarda olduğu gibi karz akdinde ödeme takvimi belirlenmez. Çünkü karz akdi bağlayıcı olmayan akitler arasında yer alır. Bir ödeme tarihi belirlense bile bu tarih bağlayıcı olmaz. Alış-veriş borcunda (*deyn*) geri ödeme süresi bağlayıcıdır, dolayısıyla alacaklı,

alacağını zamanından önce isteyemez, borçlu da borcunu belirlenen tarihte ödemesi gerekir. ***Karz akdinde*** ise belirlenen süre bağlayıcı olmadığı için borç veren kişi, borçludan borcunu belirlenen süreden önce isteyebilir, borçlu da borcunu belirlenen süreden önce veya sonra ödeyebilir. Eğer bir ödeme zamanı belirlenmiş ise bu şarta fıkhen uyulması zorunlu olmasa da ahlaken uyulması gerekir.

Alacaklının, borçluyu borcunu vermesi için sıkıştırmaması gerekir. Çünkü borçluyu sıkıntıya sokmak, "karz-ı hasen" kavramı ile bağdaşmaz. Yüce Allah, borçluya mühlet verilmesini istemektedir:

وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍۜ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilirseniz, (***borcu***) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır." (Bakara, 2/280)

Borçlunun borcunu su-i istimal etmeden en kısa zamanda ödeme imkânı elde edince geciktirmeden ödemesi gerekir. Peygamberimiz (s.a.s.), خَيْرُكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً "Sizin en hayırlınız borcunu en güzel biçimde ödeyeninizdir." buyurarak borcun en iyi bir şekilde ödenmesini teşvik etmiştir. (Müslim, "Müsakat", 122)

İmkânı olduğu hâlde borçlunun borcunu ödememesi zulümdür. Peygamberimiz (s.a.s.), مُطِلُّ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ "İmkânı olanın, zengin kimsenin borcunu zamanında ödemeyip uzatması zulümdür" buyurmuştur. (Müslim, "Müsakat", 33)

Malikî müçtehitlere göre karz akdinde belirlenen ödeme takvimi hukuken de geçerlidir.

f) Muhtemel anlaşmazlıkları ve mağduriyetleri önlemek için karz akdinin yazılı belge ve şahitle tevsik edilmesi isabetli bir davranış olur. Bakara suresinin 282. ayetin-

de borçların yazılması ve tanık tutulması emredilmektedir. Dört mezhep imamının da içinde bulunduğu çoğunluğa göre sözü edilen ayetteki emirler borcu güvence altına almaya yöneliktir, dolayısıyla bağlayıcı değildir, yapılırsa daha iyi olur. Buna mukabil; Dahhâk, Muhammed ibn Cerîr et-Taberî (III, /3/120), Dâvûd ez-Zâhirî ve Nehaî gibi bazı fakih ve müfessirlere göre ayetteki emirler bağlayıcıdır, terk eden itaatsizlik etmiş ve günaha girmiş olur. (Taberî, III, 3/117) Ebu Sa'îd el-Hudrî, **Hasan el-Basrî**, Şa'bî, Atâ b. Ebî Rebah, İbn Cüreyc, İbn Zeyd ve İbn Uyeyne gibi bir kısım müfessir ve fakihe göre ayetteki emirler başlangıçta zorunluluk ifade ediyordu, 283. ayetin inmesiyle bu zorunluluk kaldırılmıştır. (Taberî, III, 3/118-119; Hazin, I, 340; Kurtubî, II, 383, 402-403)

g) Karz akdi, icap ve kabul ile yani birinin borç istemesi, diğerinin de istenen borcu vermesi ile gerçekleşir (***irade beyanı***). Borç alan kimse, para, altın, gümüş, ekmek ve yumurta gibi borç aldığı şeye malik olur. Borcun alacaklıya geri verilmesi ile karz akdi sona erer. (bk. Kâsanî, VII, 394-396; Bilmen, VI, 94-104; Apaydın, DİA, Karz, XXIV, 520-534)

Sonuç olarak; borç vermek İslam'ın teşvik ettiği ve sadakadan daha sevap kabul ettiği sosyal yardımlaşmanın önemli bir vasıtasıdır. Borç akdi ile ilgili şartlara ve kurallara uyulmalı, tartışma ve hak kaybına fırsat verilmemelidir. İmkânı olanlar muhtaç olanlara borç vermeli, borç alanlar da borçlarını eksiksiz ve zamanında ödemelidirler. Kur'an'da alışveriş akdine ve yapılan sözleşmelere uyulması emredilmekte (Bakara 2/177; Mâide 5/1; İsrâ 17/34; Müminûn 23/8) borç ilişkisinde karşılıklı rıza ve gönül hoşnutluğu üzerinde ısrarla durulmaktadır. (Nisa 4/4, 29) Hz. Peygamber (s.a.s.), اَلْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ "Müslümanlar şartlarına bağlıdırlar" buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, "Akdıye", 12, No: 3594) Bu itibarla borç sözleşmelerinin sağlam yapılması ve sözleş-

menin gereğinin yerine getirilmesi zorunlu dinî bir görevdir.

Borç ilişkisinde aslolan tarafların borçlarını, gerektiği zaman ve istenilen şekilde ödemesidir. Şu hadisler borcun ödenmesini teşvik etmektedir:

مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللّٰهُ عَنْهُ وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ إِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللّٰهُ

"Kim ödemek üzere insanların mallarını borç olarak alırsa Allah onun borcu ödemesine imkân verir. Kim de itlaf etmek, vermemek üzere alırsa Allah da onun malını itlaf eder." (Buharî, "İstikraz", 2, No: 2257)

Hz. Aişe validemiz (r.a.) sahabeden Urve'ye Peygamberimiz (s.a.s)'in borçtan Allah'a sığındığını şöyle anlatmıştır:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَدْعُو فِي الصَّلَاةِ وَيَقُولُ: اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ: مَا أَكْثَرَ مَا تَسْتَعِيذُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مِنَ الْمَغْرَمِ؟ قَالَ إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا غَرِمَ حَدَّثَ فَكَذَبَ وَوَعَدَ فَأَخْلَفَ

"Resulüllah (s.a.s.) namaz (***sonunda***) "Allah'ım! Günahtan ve borçtan sana sığınırım" diye dua ederdi. Bir sahabî Hz. Peygambere "Ey Allah'ın Elçisi! Ne kadar çok borçtan Allah'a sığınıyorsun?" dedi. Hz. Peygamber, "Çünkü insan borçlanıp (*ödeme sıkıntısı çekince*) konuştuğu zaman yalan konuşur, vaat edince vaadini yerine getiremez" buyurdu. (Buharî, "İstikraz", 10, No: 2267)

Genel Bir Değerlendirme

Yüce Allah, bütün varlıkları insan için yaratmış ve onun hizmetine sunmuştur. Bu husus birçok ayette açıkça ifade edilmektedir. Allah'ın sayısız nimetlerinden çalışıp yararlanmak insanın iradesine bırakılmış, çalışması ve üretmesi teşvik edilmiş, iktisat edilmesi, israf ve savurganlıktan sakınılması emredilmiştir.

Dünya nimetlerinden yararlanma bir yandan insanın irade ve çalışmasına diğer taraftan ilahî takdir ve iradeye bağlıdır. Kur'an'da insanların rızık bakımından farklı düzeylerde olduğu, Allah'ın dilediğine hesapsız derecede rızık verdiği bildirilmektedir. Bu ilahî takdir ve irade sonucu tarih boyu toplumlarda zenginlik ve fakirlik daima var olmuştur. Hak din İslam, zenginler ile fakirler arasında denge sağlamak için başta zekât olmak üzere sadaka, infak ve karz-ı hasen ile sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmiş, zenginlerin mallarında fakirler için belirli bir hisse olduğunu bildirmiştir.

İslam'ın beş temel esasından biri olan zekât, Müslüman, akıllı, hür, ergen ve dinen zengin sayılan kimselere farzdır.

Zekâtın farz oluşu; kitap, sünnet ve icma-i ümmet ile sabittir. Zekâtın farz oluşunu inkâr eden irtidat etmiş, farz olduğunu kabul ettiği hâlde zekâtını vermeyen kimse ise isyankâr ve günahkâr olur.

Zekât veren kimse ibadet ve itaat etmiş, Allah'ın rızasını ve insanların sevgi ve saygısını kazanmış, malını kul hakkından temizlemiş ve kendisini ilahî cezadan korumuş olur.

Zekâtın helal maldan, gönül rızası ile isteyerek ve ibadet niyetiyle verilmesi, zekât verilen kimsenin minnet altına alınmaması gerekir.

Zekât, İslam toplumun sigortası, zengin ile fakir arasında sevgi köprüsü, mal ve can güvenliği, barış, kardeşlik, birlik ve beraberliğin güvencesidir.

Hangi mallardan ne zaman ve ne miktarda Zekât verileceyi ayet ve hadislerde bildirilmiştir. Zekâta tabi olan mal, ürün ve paralar şunlardır:

-İşlenmiş veya işlenmemiş altın ve gümüş,

-Nakit paralar ve dövizler,

-Her türlü ticaret malları,

-Hisse senetleri,

-Yılın çoğunu kırlarda otlayarak beslenen saime deve, sığır, manda, koyun, keçi

-Ticarî amaçala beslenen atlar,

-Toprak ürünleri (buğday, arpa, mercimek, nohut, çavdar, darı, pirinç, mısır, fasulye;

-Meyveler (üzüm, incir, hurma)

-Pamuk ve keten,

- Deniz ürünleri,

-Sanayi mamülleri,

-Madenler (bakır, demir, çinko, bor, kömür vb)

-Defineler-gömüler,

-Daire, dükkân ve arsa gibi kiraya verilen gayr-i menkullerin gelirleri,

-Nakil vasıtaları ile elde edilen gelirler,

-Memur maaşları, işçi ücretleri, serbest meslek sahiplerinin kazançları.

Bu mal ve ürünlerin zekâta tabi olabilmesi için;

-Malın ihtiyaç fazlası ve nisap miktarına ulaşmış olması,

-Zekât verilecek malın haram yollardan elde edilmemiş olması,

-Malın üreyici, artıcı ve çoğalıcı özellikte olması,

-Malın ve ürünün zekâta tabi olması,

-Nisap miktarı mal, ürün ve paranın üzerinden bir kamerî yıl geçmiş olması gerekir.

Zekât verecek kişinin;

- Müslüman ve hür olması,

- Akıllı ve ergenlik çağına gelmiş olması,

- Temel ihtiyaçları ve varsa borçları dışında nisap miktarı mala sahip olması,

-Zekât verilecek ürün, mal ve paraya tam malik olunması ve malda tasarruf yetkisinin bulunması,

- Zekâtı verirken niyet etmesi,

- Zekâtı ibadet kastıyla ve Allah rızası için vermesi,

- Verdiği zekât ile fakiri minnet altına almaması,

Temel ihtiyaç maddeleri**;** kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yeme, içme, barınma, giyinme, sağlık, eğitim, ulaşım, mesken, ev eşyası, sanat ve mesleğe ait alet ve makineler, binek hayvanları ve vasıtaları, ilim için edinilen kitaplar ve benzeri temel ihtiyaçlardır.

Nisap, zenginlik ölçüsüdür, mal ve ürünün çeşidine göre farklılık arzeder.

Nisap Ölçüleri:

-Altın, 80, 18 gram,

-Para, döviz, kira geliri, maaş, ücret ve kazançlar ile ticarî gelirler 80,18 gram altın değeri,

-Gümüş, 561,2 gram,

-Develerde 5 adet,

-Sığır ve mandalarda 30 adet,

-Koyun ve keçilerde 40 adet,

-Toprak ürünlerinde 653 kg,

Zekât oranları:

-Altın, gümüş, para, döviz, kira geliri, maaş, ücret ve kazançlar ile ticarî gelirler üzerinden bir yıl geçince 1/40

- Toprak ürünleri hasat edilince yağmur suyu ile yetişiyorsa 1/10, insan emeği ile sulanıyorsa 1/20

-Madenler üretilip üzerinden bir yıl geçince 1/40

-Gümüşler elde edilince 1/5

-Hisse senetleri ticarî amaçla alınmış ise üzerinden bir yıl geçince 1/40, gelirinden yararlanmak için alınmış ise kârı alınca 1/40

-Ticarî amaçla beslenen atlar üzerinden bir yıl geçince her bir at için 4,5 gram altın veya değeri

-Koyun ve keçinin sayısı kırka ulaşmış ve üzerinden bir yıl geçmiş ise bir koyun (kırktan sonra belirli sayılarda verilecek hayvan değişir)

-Sığır ve manda sayısı 30 olmuş ve üzerinden bir yıl geçmiş ise iki yaşında bir buzağı (kırktan sonra belirli sayılarda verilecek hayvan değişir)

-Deve sayısı beş olup üzerinden bir yıl geçince bir koyun (kırktan sonra belirli sayılarda verilecek hayvan değişir)

-Bal üretilince 1/10

-Ticareti yapılan deniz ürünrleri değeri 80,18 gram altın olup üzerinden bir yıl geçince 1/40

-Yatırım ve üretim araçları ile üretilen malların üzerinden bir yıl geçince 1/40

Zekât verilecek kişinin; Müslüman ve zekât almaya ehil olması gerekir.

Zekât almaya ehil olanlar:

-Fakirler,

-Düşkünler,

-Zekât toplayan memurlar,

-Kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlar,

-(Özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler,

-Borçlular,

-Allah yolunda yani İslam'ın bilinmesi, tanınması, savunulması ve yaşanması için cihat edenler

-Yolda kalmış yolcular.

Zekât verilemeyecek kimseler:

-Müslüman olmayanlar,

-Dinen zengin sayılanlar,

-Müslümanın bakmakla yükümlü olduğu usul ve füruu

-Akıl ve baliğ olmayanlar,

Zekât cami, Kur'an Kursu, hastane, yurt ve benzeri hayrî amaçlar için verilmez.

Dizin

A

B

C

Ç

D

E

F

G

H

İ

K

M

N

O

Ö

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

Y

Z

Bibliyoğrafya

AHMED İBN HANBEL, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

AHMET NAİM-KAMİL MİRAS, *Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, l972.

APAYDIN Yunus, DİA, Karz, XXIV, 520-534, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

ASKALÂNÎ, Hafız Ahmed ibn Ali bin Hacer, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, I-XVII, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1996.

BEYHAKÎ, Ahmed ibn Hüseyin ibn Ali ibn Musa Ebu Bekir el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Mektebetü Dâri'l-Bâz, Mekke-i Mükerreme, 1994.

BEYHAKÎ, Ahmed ibn Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübra*, Haydarabat, 1347.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, tarihsiz.

BUHÂRÎ, Muhammed ibn İsmail (ö. 256/869), *es-Sahîh,* Çağrı yayınları, İstanbul, 1981.

CEZÎRÎ, Abdurrahman, *el-Fıkhu Ale'l-Mezâhibü'l-Erbe'ati*, İhlâs Vakfı Yayınları, (Hakîkat Kitabevi), İstanbul, 1994; *Kitabu'l-Fıkh 'Ale'l-Mezahibi'l-Erba'a*, I-IV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.

DÖNDÜREN, Hamdi, *İslam İlmihali*, İstanbul 2002.

EBU DÂVÛD, Hafız Süleyman ibn Eş'as, *Sünenü Ebi Davud*, Çağrı Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1992.

EBU DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'âs, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

EBU UBEYD, Kasım bin Sellam, ***Kitabü'l –Emval***, çeviri, Saylık tercümesi, Düşünce Yayınları, birinci baskı, İstanbul 1981.

EBU'S-SUUD, Mahmud, ***İslamî İktisadın Esasları***, çeviri, Ali Özek, İstanbul,1969.

EZHERLİ, İsmail, ***Zekât*, **Ankara 1975.

HATÎB ŞİRBÎNÎ, Şemsüddîn Muhammed ibn Muhammed, ***Muğnî'l-Muhtâç İlâ Ma'rifeti Meâni'l-Elfâzi'l-Minhâc***, tahkik, Ali Muhammed ve Adil Muhammed, Dâru'lkütibi'l-Ilmiyye, Beyrut, 1994, Nevevî'nin ***el-Minhac'ı*** ile birlikte olan Mekke baskısı, tarihsiz, Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye.

HEYET, ***İbadet ve Müessese Olarak Zekât***, İslam Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.

HEYET, ***İlmihal***, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,I-II, Ankara, 2006.

İBN ÂBİDİN, Muhammed Emin ibn Âbidîn, ***Hâşiyetü Reddi'l-Muhtar 'ale'd-Dürri'l-Muhtar,*** I-VII, İstanbul 1984, Kahraman yayınları.

İBN AREFE, Muhammed ibn Ahmed, ***Hâşiyetü'd-Desukî ale'ş-Şerhi'l-Kebir***, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arebiyye, Beyrut, tarihsiz.

İBN KUDAME, Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah ibn Ahmed bin Muhammed bin Kudame, ***el-Muğnî***, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.

İBN MÂCE, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, ***es-Sünen*,** Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

İBN MANZUR, Cemaluddin Muhammed ibn Mükerrem, ***Lisânü'l-Arab***, I-XV, Beyrût 1968.

İBN NÜCEYM, Zeynü'ddin ibn İbrahim Muhammed, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, Matbaatü'l-İlmiyye Yayını, 1893 Mısır, tarihsiz.

KARAKAŞ, Vehbi, *Niçin Zekât*, İstanbul, 2002.

KARDÂVÎ, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât, Müessesetü'r-Risale*, altıncı baskı, Beyrut, 1981.

KÂSÂNÎ, Alâüddîn Ebu Bekr ibn Mes'ûd, (ö. 587/1191), *Bedaiu's-Sanâyi fî Tertîbi'ş-Şerâi'*, Dâru'l-Kütibi'l-Arabiyye, Beyrut,1986.

KOMİSYON, *İlmihal I, İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.

KURTUBÎ, Muhammed ibn Ahmed, (ö.671/1272), *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1935.

MALİK İBN ENES, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

MALİK İBN ENES, *el-Muvatta*', Çağrı Yayınları, İstanbul, baskı tarihi yok.

MEVSİLÎ, Abdullah bin Mahmud ibn Mevdud el-Mvsılî, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Beyrut Dârü'l-Erkam baskısı.

MEHMET ZİHNİ EFENDİ, *Nimetü'l-İslâm*, İstanbul, 1986.

MUHAMMED EKREM HAN, *İslam Ekonomisinin Meseleleri*, çeviri, Ömer Dinçer, İstanbul, 1988.

MUHAMMED FUÂD, Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim*, İstanbul 1986.

MÜNZİRÎ, Zekiyyüddin Abdülazîm Abdülkavî (ö.656 / 1258), *et-Terğîb ve't-Terhîb Mine'l-Hadîsi's-Şerîf,* tahkik,

Mustafa Muhammed Ammare, ***Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabiyyi,*** Beyrut, 1986.

MÜSLİM, ibn el-Haccâc, Ebu'l-Huseyin el-Kuşeyrî, ***el-Câmiu's-Sahih***, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

NESÂÎ, Ebu Abdirrahman Ahmed ibn Şuayb ibn Ali b. es-Sinan b. Bahr el-Horasânî, ***es-Sünen***, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

NEVEVÎ, İmam Muhyi'd-din, ***Kitabü'l-Mecmu'***, Beyrut, 1995.

ÖZEK Ali, KARAMAN Hayreddin, AYDIN Mehmet Akif, ERKAL Mehmed, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1984.

RÂĞIB, el-İsfehânî, ***el-Müfradât Fî Garîbi'l-Kur'ân***, baskı yeri ve tarihi yok.

SERAHSÎ, Şemseddin, ***el-Mebsut, Dâru'l-Ma'rife***, Beyrut, 1993.

SIDDIKÎ, Muhammed Necatullah, ***İslam Ekonomi Düşüncesi, çeviri,*** Yaşar Kaplan, İstanbul, ty.

SIDDIKÎ, S. A., ***İslam Devletinde Mali Yapı***, çeviri, Rasim Özdenören, İstanbul 1972.

ŞEKER, Mehmet, *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, *Ankara 2007*.

ŞÎRÂZÎ, Ebu İshak, ***el-Mühezzeb fî Fıkhı'l-İmami'ş***-Şafiî, tahkik, Muhammed Zuhaylî, Beyrut, 1992..

ŞİRBİNÎ, Şemsüddin Muhammedi bn Muhammed el-Hatib, ***Muğni'l-Muhtac İlâ Ma'rifeti maâni Elfazi'l-Minhac***, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci baskı, 1994, Beyrut.

ŞÜRUNBİLÂLÎ, Hasan ibn Ammâr ibn Alî, *Merâkıyü'l-Felâh Şerhu Nuru'l-İzah*, Matba-i Hıcazî, Kahire, tarihsiz.

TABERANÎ, Süleyman ibn Ahmed ibn Eyyub Ebu'l-Kasım, *Mu'cemü'l-Kebir*, tahkik, Hamdi ibn Abdülmecid es-Selefî. Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, ikinci baskı, Musul, 1983.

TABERÎ, Abdullah ibn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* Mısır, 1954.

TAHTAVÎ ALİ, *Şerhü't-Tahtavi Alâ Meraki'l-Felah*, Dımeşk, 1389.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed ibn İsa, es-Sünen, Çağrı Yayınları İstanbul, 1982.

TOSHİHİKO İZUTSU, *Kur'ân'da Dini ve Ahlakî Kavramlar,* çeviri Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

YAVUZ, Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, İstanbul 1972.

YAZIR, Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1971.

YILMAZ, Ali, *Edebiyatımızda Sevgi Teması/Sevginin Poetikası*", İnsan Sevgisi adlı eserin içinde, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*, I-VIII, Dımeşk, 1989; Türkçeye çevirisi komisyon, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, Feza yayıncılık, İstanbul, 1994.